

- 01 אני המום מהיד הקלה שלך. בעשרה ימים אתה עומד לכתוב שישה סיפורים! זה נשגב מבינתי. [...]
- אני כאחד מאותם אקוֹדוקטים עתיקים: כה רבה האשפה החוסמת את אפיקי המחשבה שלי, שהיא זורמת לאֶטה, וזולגת מקצה עטי טיפה אחר טיפה.
- גוסטב פלוֹבֶר, מכתב לידידו מְקסים די קאן, 1853; תרגם מאיר ויזלטיר.
- 02 אני כותב מחזות מפני שדיאלוג הוא הדרך הכי מכובדת לסתור את עצמי.
- טום סטופארד; מצוטט בתוך: קֶנת טיינן, 'טום סטופארד', ניר-יורק, 19.12.1977.
- 03 אני סתם לטאה ספרותית, המבלה את ימיה תחת השמש הגדולה של היופי. זה הכל.
- [>>><<<]
- 04 אני דולה-הפנינים האלמוני והסבלני הצולל במים הכי עמוקים ועולה משם בידיים ריקות ובפנים מכחילים. איזושהי משיכה גורלית שואבת אותי מטה-מטה אל תהומות המחשבה, מטה-מטה אל אותן מחילות נסתרות שלעולם אינן חדלות להלך קסם על החזקים. חיי יעברו עלי בהתבוננות באוקיאנוס האמנות, בעוד אחרים יוצאים למסעות או נלחמים; ומפעם לפעם אשעשע את עצמי ואצלול כדי לדלות אותן קונכיות ירוקות וצהובות שאין לאיש חפץ בהן. על כן אשמור אותן לעצמי ואצפה בהן את הכתלים בצריפי.
- גוסטב פלוֹבֶר. למעלה: מתוך יומנו, 1846; למטה: מכתב ללואיז קוֹלֶה, 7.10.1846. תרגם מאיר ויזלטיר.
- 05 אני חושבת שאני רשאית להתפאר, במלוא הרהב, שאני האשה הכי לא משכילה והכי בורה שהעזה אי-פעם להיות סופרת.
- ג'יין אוסטן, מכתב לג'יימס קלארק, 11.12.1815; כונס בתוך **מכתבי ג'יין אוסטן** (עורך ר. וו. צ'פמן).
- 06 אני כותב את הספר הזה כמו אדם המנגן בפסנתר כשכדורי עופרת קשורים לפרקי-ידיו.
- גוסטב פלוֹבֶר, מתוך יומנו, במהלך הכתיבה של **מְדאם בּוֹבארי**; תרגם מאיר ויזלטיר.
- 07 בעוד כמה שנים אכתוב ספרים פחות טובים, והם יזכו להערצה רבה יותר מפני שיהיו יותר קלים לקריאה.
- אֶנְדֶרֶה ז'יד, **יומנים 1889-1949**, רישום מיום 15.7.1905.
- 08 ברגע שבן-אדם מתחיל לדבר על טכניקה זאת הוכחה לכך שנגמרו לו הרעיונות.
- ריימוֹנד צ'נדלֶר, מכתב לסופר אָרל סטנלי גארדנֶר, 5.5.1939; כונס בתוך **ריימוֹנד צ'נדלֶר מדבר** (עורכות דורותי גרדינר וקתרין ס. ווֹקֶר).
- 09 בר-המזל שבסופרים הוא זה היכול להגיד בזקנתו, שכל המחשבות והרגשות מעניקי החיים, המעוררים, המרוממים והמאירים אשר היו בו ממשיכים לחיות בכתביו, ואילו הוא עצמו איננו אלא האפר, אשר נותר מן האש שניצלה והמשיכה להתפשט לכל עבר.
- פרידריך ניטֶשֶה, **אנושי, אנושי מדי**, כרך 2, **הנווד וצלו**, 208.
- 10 הוא עשה את הספרים שלו והוא מת.
- ויליאם פּוֹקֶנֶר, 'הסיכום וההיסטוריה של חיי' – במכתב למלקולם קאולי, 11.2.1949.
- 11 'הוא שולט בלשון' – זה מתאים לאיש מכירות. סופר הוא משרת הלשון.
- קארל קראוס; מתוך האנתולוגיה **באופן חילולי** (עורך היינריך פיֶשֶר).
- 12 היה זה ברומא, ב־15 באוקטובר 1764, כאשר ישבתי בין חורבות הקפיטוֹל, בעוד הנזירים היחפים שרים את מזמורי הערבית במקדש יופיֶטֶר, שהרעיון לכתוב את סיפור שקיעתה ונפילתה של העיר עלה לראשונה בראשי.
- אֶדוֹרד גיבּוֹן, **זיכרונות על חיי וכתבי**.
- 13 הייתי במצב רוח מוזר, וחשבתי את עצמי זקנה מאוד. אבל עכשיו אני שוב אשה – כמו שאני תמיד כשאני כותבת.
- וירג'יניה וולף, **יומן**, רישום מיום 31.5.1929 (עורכת אן או. גֶ'ל).
- 14 הייתי סופר עשרים שנה וחמור חמישים וחמש שנים.
- מארק טוויין, קטע מכתב שנמענו אינו ידוע, אחרי פברואר 1891. כונס בתוך **מכתבי מארק טוויין**, 1917 (עורך אֶלְפֶרט ביגלו פיין).
- 15 הם לא נתנו לי לגמור.
- איסאק באבֶל לאשתו, אֶנטוֹנינה פירוֹז'קוֹבה, כאשר נלקח בידי הנקו"ד; מובא בספרה, **לצדו**.
- 16 המחבר בספרו חייב להיות כמו אלוהים בעולמו, נוכח בכל מקום ובלתי נראה בשום מקום.
- גוסטב פלוֹבֶר, מכתב ללואיז קוֹלֶה, 9.12.1852; תרגם דורי פרנס.

- 01 המחשבה עפה והמלים הולכות ברגל. זאת הדרמה של הסופר.
ז'ולין גרין, יומן, 4.5.1943.
- 02 המתת החיונית ביותר לסופר טוב היא גלאי-זבל מובנה חסין ועזועים. זה הַרְדָּאר של הסופר, ולכל הסופרים הגדולים היה אחד כזה.
אָרנסט הָמינגווי, ראיון, פאריס ריווי, אביב 1958; כונס בתוך: ג'ורג' פלימפטון (עורך), סופרים בעבודתם, סדרה שנייה.
- 03 הסופר אינו נוצר בחלל ריק. סופרים הם עדים. הסיבה לכך שאנו זקוקים לסופרים היא שאנו זקוקים לעדים על המאה הנוראה הזאת.
א. ל. דוקטורוב, ראיון, בתוך: ג'ורג' פלימפטון (עורך), סופרים בעבודתם, סדרה שמינית.
- 04 התחלתי בשקט בשקט, וגברתי על מר טורגנייב. אחר־כך התאמנתי קשה וגברתי על מר דה מופסאן. נלחמתי עם מר סטנְדל בשני קרבות שהסתיימו בתיקו, ואני חושב שהיה לי יתרון בקרב האחרון. אבל שום איש לא יצליח להכניס אותי לזירה עם מר טולסטוי, אלא אם אשתגע, או שאמשיך להשתפר.
אָרנסט הָמינגווי על הערכתו העצמית כסופר, במונחי עולם האגרוף או ההיאבקות; צוטט במסת פרופיל על אודותיו מאת ליליאן רוֹס, אשר נדפסה בשבועון ניו־יורקר ב־13.5.1950 ואשר הופיעה יותר מאוחר כספר.
- 05 זה כמו לנהוג במכונית בלילה. אתה לא רואה אף פעם מעבר לאור פנסיך, אבל אפשר לעשות את כל המסע בדרך זו.
א. ל. דוקטורוב על דרך כתיבתו; ראיון, בתוך: ג'ורג' פלימפטון (עורך), סופרים בעבודתם, סדרה שמינית.
- 06 יש לי בתוך ראשי צבא שלם של בני־אדם שמתחננים לצאת ומחכים לפקודות.
אנטון צ'כוב, מכתב לאֶלְפֶסי סובורין, המו"ל שלו וידידו, 27.10.1888; כונס בתוך מכתבים, כרך 3.
- 07 יש סופרים, המסוגלים לבטא בעשרים עמודים בלבד את מה שלעתיים דרושות לי שתי שורות שלמות כדי לאומרו.
קארל קראוס, אַמְרוֹת וסתירות, 586.
- 08 יש סופרים שנתפסים לשתייה, ויש סופרים שנתפסים לקהל.
גור וידאל, ראיון, פאריס ריווי, 1981; כונס בתוך: ג'ורג' פלימפטון (עורך), סופרים בעבודתם, סדרה חמישית.
- 09 כוח איננו זהה לאנרגיה. לסופרים מסוימים יש יותר שרירים מאשר כשרון.
ז'וזף ז'ונָר, הגיגים.
- 10 כל סופר יגיד אפוא: אינני יכול להיות משוגע, אינני רוצה להיות בריא – אני נוֹירוֹטי.
רולאן בארת, הנאת הטקסט.
- 11 כשאני רוצה לקרוא רומן אני כותב אותו.
בֶּנְג'מין ד'יזראלי; מצוטט בביוגרפיות שלו מאת וילפֶרד מיינֶל ומאת וו. מניפֶני וג'. באקל.
- 12 כשספרו פותח את פיו, על הסופר לסגור את שלו.
פרידריך ניטֶשֶה, אנושי, אנושי מדי, כרך 2, דעות מעורבות ומכתמים, 140.
- 13 לא הייתי יכול לעשות את זה אחרת. להמשיך, אני מתכוון. לא הייתי יכול לעבור את המהומה העלובה הנוראה של החיים בלי להשאיר כתם על השתיקה.
סמואל בֶּקֶט; מובא בתוך: דִירְדֶרה בֵייר, בֶּקֶט, ביוגרפיה, פ' 26; והוא אמר את הדברים בנִירָאצִיּוֹת שונות בכמה הזדמנויות.
- 14 לזמן־מה נעשיתי מושא לסקרנותם של האמריקנים וגיליתי כי הם מאמינים, שידידותי ואמוני כלולים במחיר הספר שלי.
איוולין וו על מספרם הגדול של מכתבי הקוראים שקיבל בעקבות פרסום ספרו שיבה לברייטסהד.
- 15 לפעמים אני קורא ספר בהנאה, ומתעב את מחברו.
ג'ונתן סוויפט, מחשבות על עניינים שונים.
- 16 לפעמים אתה פשוט חייב להפסיק לכתוב – אפילו לפני שאתה מתחיל.
סטניסלב לֵץ, מחשבות לא מסורקות.
- 17 לקח לי חמש־עשרה שנה לגלות שאין לי כשרון כתיבה, אבל לא יכולתי להפסיק, כי כבר הייתי מפורסם מדי.
רוֹבֶרט בֶּנְצ'לי; מצוטט בתוך: נתניאל בֶּנְצ'לי, רוֹבֶרט בֶּנְצ'לי.
- 18 מוטב לכתוב לעצמך ושלא יהיה לך קהל מאשר לכתוב לקהל ושלא יהיה לך עצמך.
סיריל קונֹולי; בשבועון ניו סטייטסמן, 25.2.1933.
- 19 מחלתי היא לחבר ספרים ואחר־כך להתבייש בהם.
מוֹנְטְסקִייה, מחשבות שונות.

10 שלוש שעות ביום מפיקות כל מה שאדם אמור לכתוב.
אנתוני טרולופ, **אוטוביוגרפיה**, פ' 15. כשפורסמה האוטוביוגרפיה, כשנה אחרי מותו של הסופר, היא עוררה הסתייגות ציבורית, שכן לקוראיה התברר כי עניינו של טרולופ בכסף שהרוויח ממכירת ספריו היה גדול ממה שנחשב לראוי בעיניהם הוויקטוריאניות.

01 מכל הדרכים לרכוש ספרים הדרך הנחשבת לראויה ביותר לשבח היא לכתוב אותם בעצמך. [...] סופרים הם בעצם אנשים שכותבים ספרים לא מפני שהם עניים, אלא מפני שאינם מרוצים מהספרים שהם יכולים לרכוש אך אינם רוצים בהם.
וֵלְטֵר בְּנִימִין, **אני פורק את ספרייתי**; נדפס מחדש בתוך **אילומינציות** (עורכת חנה ארנדט).

02 **מלחמה ושלום**.
טולסטוי התלבט זמן רב בבחירת השם ליצירתו הגדולה. תחילה קרא לספר ההולך ונכתב 'שנת 1805', אבל אחר־כך לא נראה השם מתאים לספר שעלילתו נמשכת גם אחרי שנת 1812. אחר־כך, כפי שמספר הביוגרף שלו אַנְרִי טְרוֹיָה, בחר בשם 'סוף טוב הכל טוב', מתוך מחשבה שהשם ישווה לספר את הנעימה הנינוחה והפיזית השולטת ברומנים אנגליים ארוכים. לשם 'מלחמה ושלום' הגיע לאחר שקרא ספר של פרוידן שנשא את השם הזה.

03 ניסיתי פשוט לכתוב כמיטב יכולתי. לפעמים מתמזל מזלי ואני כותב יותר טוב ממיטב יכולתי.
אָרְנֶסְט הֶמִינגווי.

04 **סופר בן־אלמוות** מת ביצירות האַפִּיגוֹנִים שלו.
סְטֵנִיסְלָב לֵץ, **מחשבות לא מסורקות**; תרגם דוד וינפלד.

05 **סופרים**, בדומה לשיניים, מתחלקים לחותכים ולטוחנים.
וולטר בֵּייג'וֹט, 'ראשוני האַדינְבוֹרוֹ רִיוִיז', 1879, בתוך **עיונים ספרותיים**, כרך 1.

06 **סופרים גדולים הם הקדושים של חסרי האלוהים**.
אָניטה בְּרוֹקְנֶר, ראיון, בתוך: ג'ון האפֶּנדן (עורך), **סופרים בראיונות**.

07 **ספרות אמת יכולה להתקיים רק כאשר היא נוצרת לא בידי פקידים חרוצים ונאמנים, אלא בידי משוגעים, נזירים, כופרים, חולמים, מורדים וספקנים**.
יֶבְגֵּנִי זְמִיאָטִין, **כופר סובייטי**.

08 **ספרות היא העיסוק היחיד שלשכר המשולם בו אין שום קשר לאיכות העבודה**.
אנתוני טרולופ, נאום בליוֹנְרֶפּוֹל ב־10.4.1869 לכבוד 'סיום הפרדה' של צ'רלס דיקנס ברחבי אנגליה.

09 **רוב החומר שסופרים עובדים איתו הצטבר אצלם לפני גיל חמש־עשרה**.
וילה קאָתֶר; מצוטטת בתוך: רֶנֶה רפין, **וילה קאָתֶר**.

ספרות – סיפורים ואגדות

11 **אגדות אינן נוטעות בילד את המושג הראשון שלו על שדים ומפלצות. מה שאגדות נותנות לילד הוא הרעיון שאפשר להביס את השד. התינוק מכיר מקרוב את הדרך מן היום שדמיונו מתעורר. מה שהאגדה נותנת לו הוא ג'ורג' הקדוש קוטל הדרך**.
ג. ק. צ'סטרטון, 'המלאך האדום', **זוטות אדירות**.

12 **אגדות יוצרות לפעמים מציאות ונעשות יותר שימושיות מעובדות**.
סלמן רוֹשְׁדִי, **ילדי חצות**, ס' 1.

13 **אדם הוא לעולם מספר סיפורים**. הוא חי מוקף בסיפוריו ובסיפוריהם של אחרים. הוא רואה דרכם כל דבר שקורה לו, והוא מנסה לחיות את חייו כאילו הוא מספר אותם.
ז'אן פֹּל סארטר, **הבחילה**, שבת, צהריים.

14 **אומה שמאבדת את מספרי הסיפורים שלה מאבדת את ילדותה**.
פֶּטֶר הַנְדֵקָה; בעיתון **אינדיפֶנְדֶנט**, 9.6.1988.

15 **אין מקשין באגדה**.
אוצר הגאונים, וכן רמב"ם, **מורה נבוכים**, פתיחה.

16 **איש אינו יכול לכתוב ספר שילדים יאהבו, אלא אם הוא כותב אותו בשביל עצמו תחילה**.
א. א. מילן, **פעם אחת**, הקדמה למהדורה השנייה.

17 **אמנות הסיפורים מגיעה אל קצה מפני שהצר האָפִי של האמת, החוכמה, הולך וגווע**.
וֵלְטֵר בְּנִימִין, 'מספר הסיפורים', 4, 1936; כונס בתוך **אילומינציות** (עורכת חנה ארנדט).

עיוורת לתודעה עצמית, מריקבון לחיים, מחייתיות לחובה, מגיהנום לגן עדן, מתוהו לאלוהים. החומר עצמו הוא נקודת הפתיחה, ונקודת הסיום היא הנשמה. הידרה בהתחלה, מלאך בסוף. ויקטור הוגו, **עלובי החיים**, ח' 5, ס' 1, פ' 20.

10 הפי אָנדר הוא האמונה הלאומית שלנו. הסופרת האמריקנית מרי מקארתי, 'אמריקה היפהפייה: ההומוריסט באמבטיה', בירחון **קוֹמְנְטרי**, ספטמבר 1947; כונס בתוך **נהפוך הוא**.

11 [הצדיק] מעורר בני-אדם משנתם על-ידי סיפורי מעשיות. ר' נחמן מברסלב, **ליקוטי מוהר"ן**, ס' ס, ח.

12 יש לייחס חשיבות שאין למעלה ממנה לכך, שהמעשיות הראשונות שילדים שומעים תהיינה מתאימות לעורר בהם את הסגולה הטובה. אפלטון, **המדינה**, ס' 2, 378.

13 יש רק שניים או שלושה סיפורים אנושיים, והם שבים וחוזרים על עצמם באותה עוצמה כאילו עדיין לא סופרו מעולם. וילה קאטר, **הז'נרלים**, ח' 2, פ' 4.

14 כאילו שיכולים להיות סיפורים אמיתיים: דברים קורים בדרך אחת, ואנחנו מספרים אותם בדרך ההפוכה. ז'אן פול סארטר, **הבחילה**.

15 כולנו כמו בעלה של שחרזדה – רוצים לדעת מה עומד לקרות. אי. מ. פורסטר, **אספקטים של הרומן**, פ' 2.

16 כל הסיפורים, לפני שמספרים אותם, מתחילים בסוף. ג'ון ברנר, **סיפור לאִיזופוס**.

17 לא הקול הוא השולט בסיפור, אלא האוזן. איטלו קלווינו, **הערים הסמויות מעין**.

18 לקרוא לסיפור סיפור אמיתי, הרי זה עלבון לאמנות ועלבון לטבע. כל סופר הוא מתעתע גדול, אבל כזה הוא גם הארכי-רמאי, הטבע. ולדימיר נבוקוב, **קוראים טובים וכותבים טובים**.

19 מסימניו של שכל מדרגה שנייה – שהוא תמיד מספר סיפורים. ז'אן דה לה ברייר, **טיפוסים**, 'על דעות', 52.

01 אנו בעלי-חיים בודדים. אנו מבליים את כל חיינו בניסיונות להיות פחות בודדים. אחת השיטות העתיקות ביותר היא לספר סיפור ולצפות מהמאזין שיאמר – וירגיש – 'כן, ככה זה, או לפחות כך אני מרגיש את זה. אתה לא לבד כמו שחשבת'.

ג'ון סטיינבק, 'ביראת כבוד למלים', בספר היובל (75 שנה) לכתבהעת של אוניברסיטת אקז'טר באנגליה; כונס בתוך: 'נ'ורג' פלימפטון (עורך), **סופרים בעבודתם**, סדרה רביעית.

02 אנו יוצרים לעצמנו סיפור, וזה החוט שאנו הולכים אחריו מיום ליום. בני-אדם שאישיותם מתפרקת הם אלא שאיבדו את חוט הסיפור. פול אוסטר; בשבועון **סנדי טיימס**, 16.4.1989.

03 אנו רוצים לחשוב שאנו חיים באור היום, אבל מחצית העולם תמיד חשוכה, וסיפורי פנטסיה, בדומה לשירה, מדברים בשפת הלילה. אורסולה לה גווין; בשבועון **וורלד מאזין**, 21.11.1979.

04 אני יכול למצוא את הביוגרפיה שלי בכל משל שאני קורא. רלף ולדו אָמֶרסון, **יומנים**, רישום מ-1866.

05 בכל פעם שילד אומר: אני לא מאמין בפיות – יש פִּיָּה היכנשהו, שנופלת לארץ מתה. ג'יימס מת'יו בֶּרי, **פיטר פֶּן**, מע' 1. פיטר מספר לוֹנְנְדי, שכאשר תינוק צוחק נולדת פִּיָּה, כך שאמורה להיות פִּיָּה לכל ילד. ונדי שואלת מה פירוש "אמורה להיות"? ופיטר משיב, כי הילדים הידענים של ימינו חדלים להאמין בפיות, ולכן הן מתות.

06 גבירתי, כל הסיפורים, אם רק ממשיכים אותם, נגמרים במוות, ושום מספר סיפורים לא יהיה ראוי לשמו אם יסתיר את זה ממך. אָרְנֶסְט הֶמינגווי, **מוות אחר-הצהריים**, פ' 11.

07 המוות הוא האסמכתה של כל מה שמספר הסיפורים יכול לספר. הוא שאל את סמכותו מן המוות. וֶלְטֶר בֶּנימין, 'מספר הסיפורים', 11, 1936; כונס בתוך **אילומינציות** (עורכת חנה ארנדט).

08 הסיפור ישן, אך הוא תמיד חדש. היינריך היינה, 'אינטרמֶצו' לירי', 23-1822, **ספר השירים**.

09 הספר שהקורא מחזיק עכשיו בידיו, מקצה ועד קצה, בשלמותו ולפרטיו, עם כל חסריו, השמטותיו וחולשותיו, עוסק בהתקדמות מן הרע אל הטוב, מאי-צדק לצדק, משקר לאמת, מאפלה לאור יום, מתשוקה

כאן ביקורת ספרותית על סיפורו הראשון של קֹונן דוֹיל, חקירה בשני, אשר נכתב כביכול בידי ד"ר ווטסון. בסיפור זה הוצגה לראשונה דמותו של הבלש חד ההיגיון.

10 הדיוקן הספרותי של קֶנֶס סיטי משתפר. ששת רבי־המכר של השבוע שעבר היו שוטי הטבע [וכו'...].

אנונימי; בעיתון קֶנֶס טיימס אָנֹד סטאר, 25.4.1889. מילון אוקספורד ללשון האנגלית מביא את הציטטה הזאת כאזכור הראשון של המונח רבמכר – Best-seller.

11 דומה שהמוות מספק למוח האַנגלו־סקסי אוצר של שעשוע, יותר מכל נושא אחר. דורותי ל. סירס, אוטובוס הפשע השלישי, מבוא.

12 הבלש הפרטי הספרותי הוא יצור דמיוני שמתנהג ומדבר כמו אדם ממשי. הוא יכול להיות לגמרי ריאליסטי בכל מובן, חוץ מאחד – שבחיים כמו שאנחנו מכירים אותם איש כזה לא יהיה בלש. [$\ggg<<<$]

13 הסיפור הבלשי המושלם אינו יכול להיכתב. המוח שמסוגל לפתח את התעלומה המושלמת איננו המוח שמסוגל לכתוב את היצירה הספרותית. ריימונד צ'נדלר. למעלה: 'הערות אגב על רומן המסתורין', 1949; כונס בתוך ריימונד צ'נדלר מדבר (עורכות דורותי גרדינר וקתרין ס. ווקר); למטה: 'שתים־עשרה הערות על סיפור המסתורין', פנקסי הרשימות של ריימונד צ'נדלר.

14 מותחנים הם כמו החיים – יותר כמו החיים מאשר אנחנו. [...] זה מה שעשינו מהעולם. גרהם גרין, משרד הפחד, ס' 1, פ' 5.

15 סיפורי בדיון מדעי נועדו למדענים באותה מידה שסיפורי רוחות נועדו לרוחות. בראיין אולדיס, הקדמה לקובץ פֶּנוּווִין לבדיון מדעי, 1961.

16 סיפורים בלשיים – המעשיות המודרניות. גרהם גרין, 'מסע אל תוך ההצלחה', 1952.

17 ספרות היא מותרות; סיפורים נחוצים. ג. ק. צ'סטרטון, 'להגנת הזוועתונים בפרוטה', הנתבע. זוועתונים

01 משוררים סיפרו זאת, משוררים מספרים זאת, משוררים יספרו את הסיפור עלי אדמות גם בעתיד. מאהבהאראטה.

02 משלים היו רמחים זוהרים פֶּאֶנִיָהם של היוונים והרומים. מיוחס לפֶּנֶג'מין ד'זראלי.

03 סיפור בלי אהבה הוא כמו בשר בלי חרדל: תפל. אַנטוֹל פראנס, מרד המלאכים, פ' 8.

04 'סיפור הוא כמו הרוח', אמר האסיר הבושמני, 'הוא בא ממקום רחוק ואנחנו חשים את זה'. לוֹרֶנס ואן דֶר פֹּוסט, סיפור כמו הרוח.

05 סיפור עצוב מתאים לְחֹורֶף. יש לי אחד על רוחות ושדים. שְׁיִיקספיר, אגדת חורף, מע' 2, תמ' 1; מְמִיליוס.

06 סיפורך, אדוני, חֲרֻשֹׁת הוא ירפא. שְׁיִיקספיר, הסערה, מע' 1, תמ' 2; מִיֶּרְנֶדה.

07 סכלות היא להאריך בהקדמה ולקצר בסיפור המעשים. מקבים 2, 32.

ספרות – פופולרית

08 איש אינו יכול לכתוב רבמכר בכוונה. הוא חייב לכתוב ביושר מוחלט. הקלישאות שגורמות לכם לגחך, הטיפוסים השחוקים, המצבים הנדושים, הסיפור הפשטני המעורר את לגלוגכם, אינם שחוקים או נדושים או פשטניים בעיניו. [...] המסקנה ברורה: אינך יכול לכתוב שום דבר משכנע, אלא אם כן אתה משוכנע בעצמך. הרבמכר מוכר מפני שהוא כתוב בדם הלב. סוֹמֶרְסֶט מוֹהם, מִפְּנוֹקֶסוֹ של סופר, רישום משנת 1941.

09 בילוש הוא, או ראוי שיהיה, מדע מדויק, ויש להתייחס אליו באותו אופן קר ולא רגשי. אתה ניסית לגוון אותו ברומנטיציזם, והתוצאה דומה מאוד למה שהיתה אילו שילבת סיפור אהבה או בריחת אוהבים במשפט החמישי של אֶוֶקְלִידֶס. ארתור קֹונן דוֹיל, חותם הארבעה, פ' 1. שְׁרִלֹוק הולמס מותח

בפרוטה (Penny Dreadfuls) היה הכינוי שניתן במאה ה־19 בבריטניה לסיפורת מתח ואימה, אשר התפרסמה בהמשכים בחוברות שמחירן פְּני אחד.

01 עניינו של הסיפור הבלשי איננו רצח, אלא החזרת הסדר.

פ. ד. ג'יימס, ראיון בירחון **בנים**, דצמבר 1986.

02 צורת סיפור המסתורין היא כמו מתקן התעמלות: אתה תופס את זה ומראה לכולם למה אתה מסוגל. מיקי פרידמן; בעיתון **אינטרנשיונל הֶרַאָלְד טריביון**, 31.1.1990.

03 רבמכר הוא הקבר המוזהב של כשרון בינוני. לוגן פירסול סמית', **מחשבות בדיעבד**, 'אמנות ותרבות'. וסיריל קונולי רשם ביומנו הערה באותו עניין: "רבמכר הוא מגע הזהב של כשרון בינוני".

ספרות – קלסיקה

04 איזו תחושת ביטחון יש בספר נושן, שהזמן העביר למעננו את ביקורתו עליו.

ג'יימס ראסל לוֹאֶל, 'ספרייה של מחברים נושנים', **חלונות הסטודיו שלי**.

05 אילו הַמָּלֵט וְאֲדִיפּוֹס היו יוצאים לאור היום, הם לא היו נמכרים ביותר ממאה עותקים, אלא אם כן היו דוחפים אותם.

ד. ה. לוֹנְס, מכתב לאֶדוֹאָרד גארנֶט, 1913.

06 האור הקורן מן הרומנים הגדולים לא יתעמעם לעולם. בני־האדם שוכחים כל הזמן את הקיום האנושי, ועל כן אין תגליותיהם של מחברי הרומנים, ותהיינה ישנות ככל שתהיינה, חדלות להדהים. מילן קונדרה; בעיתון **גארדיין**, 3.6.1988.

07 כל מה שהאנושות עשתה, חשבה, השיגה והיתה נשמר כבאמצעי קסם על דפיהם של ספרים.

תומס קארלייל, 'הגיבור כאיש ספר', על **גיבורים ועבודת גיבורים**, הרצאה 5.

08 נותרה רק דרך אחת להציל קלסיקן: לחדול להעריך אותו ולהשתמש בו לשם ישועתנו.

חֹסֶה אֹרְטֶגָה אי גאָסֶט, 'בחיפוש אחר גִּתָּה מבפנים', **פֶּרְטִינֶן ריווי**, דצמבר 1949; כונס בתוך **דְּהוּמְנִיזָצִיָה של האמנות ומסות אחרות**.

09 ספר אף פעם איננו יצירת מופת – הוא נעשה יצירת מופת. גאונות היא תכונתו של המת.

אָדמוֹן וז'יל דֶּה גֹּונְקוֹר, **יומנים**, רישום מיום 23.7.1864.

10 ספר קלסי הוא ספר שלעולם אינו מסיים לומר את מה שיש לו לומר. איטלו קלווינו, 'למה לקרוא את הקלסיקה?', **ל'אספרסו**, 28.6.1981; כונס בתוך: **מכונת הספרות**.

11 קְלָסִי – ספר שאנשים משבחים, אבל לא קוראים. [>>>><<<<]

12 ספר קלסי – משהו שכל אחד היה רוצה להיות אחד שקרא אותו ואף אחד לא רוצה לקרוא אותו. מארק טוויין. למעלה: 'הלוח החדש של וילסון הטמבל', **בעקבות קו המשווה**, פ' 25; למטה: גרסה יותר משוכללת, שהושמעה כשלוש שנים אחר־כך, בהרצאה ב'מועדון המאה ה־19' בניו יורק, 20.11.1900, שנשאה את הכותרת 'היעלמות הספרות' (כונסה בתוך **נאומי מארק טוויין**; עורך אֶלְבֶּרט ביגלוֹ פִּיין). אגב, טוויין הצהיר בהרצאתו, כי לא הוא טבע את החידוד הזה, אלא פרופ' קייֶלֶב וינצ'ֶ'סטר.

13 שבחי הסופרים העתיקים נובעים לא מיראת הכבוד שאנו רוחשים למתים, אלא מהתחרות והקנאה ההדדית של החיים. תומס הובס, לוויתן, 'סיכום ומסקנות'.

ספרות – קריאה, קוראים

14 אומרים שהחיים זה העניין, אבל אני מעדיף לקרוא. לוגן פירסול סמית', **מחשבות בדיעבד**, 'על עצמי'.

15 אותו קורא אידיאלי, הסובל מנדודי שינה אידיאליים. ג'יימס ג'ויס, **ליל השימורים של פינגאן**.

16 אי־אפשר לדמות את הקריאה לשיחה, ולו עם החכם באדם; כי ההבדל היסודי בין ספר לחבר אינו נעוץ בחוכמתם הרבה או הפחותה, אלא באופן שאנו מתקשרים עמם, שכן בניגוד לשיחה, הקריאה

- 07 בזמנים קשים, כשהכתיבה בלתי־אפשרית והקריאה אינה מספקת, ספרי דקדוק ומילונים מצוינים להסחת הדעת.
- אליזבת' בארט בראונינג, מכתב לחברתה הסופרת, מרי ראסל מיטפורד, אפריל 1839; כונס בתוך: בטי מילר (עורכת), אליזבת' בארט למיס מיטפורד.
- 08 בכל מקום חיפשתי מנוחה ולא מצאתיה, חוץ מאשר כשישבתי לי בפינה עם ספר קטן.
- תומס א קמפיס, על ההידמות למשיח, הקדמה למהדורת 1617.
- 09 בסך הכל יש שני סוגי ספרים: אלה שאיש לא קורא, ואלה שאיש לא צריך לקרוא.
- ה. ל. מנקון, ספר קטן בסי מז'ור, פ' 7.
- 10 הגרועים שבקוראים הם אלה שמתנהגים כמו חיילים בוזזים: הם לוקחים כמה דברים שביכולתם להשתמש בהם, מזהמים ומבלבלים את מה שנשאר ומשמיצים את הכל.
- פרידריך ניטשה, אנושי, אנושי מדי, כרך 2, דעות ומכתמים נבחרים, 137.
- 11 הדרישה שלי שיקראו את דברי פעמיים עוררה עלי כעס רב. שלא בצדק. אחרי הכל, אינני דורש שיקראו אותם פעם אחת.
- קארל קראוס, אַמְרוֹת וסתירות, 839.
- 12 ההיסטוריה מראה, שכל שבני־אדם קוראים פחות, כן הם קונים יותר ספרים.
- אַלְבֶּר קאמי, ז'ונאס, או האמן בעבודתו, גלות ומלכות.
- 13 הולדת הקורא חייבת לעלות במחיר מותו של המחבר.
- רולאן בארת, 'מות המחבר', *Manteia*, 1968.
- 14 המכשלה הגדולה של ספרים חדשים היא, שהם מונעים מאיתנו לקרוא ספרים ישנים.
- ז'וזף ז'נר, פוקסי רשימות, 1808.
- 15 הנייר סובל הכל, אבל הקוראים לא.
- ז'וזף ז'נר, הגיגים.
- 16 הנשכרים ביותר מספרים הם אלה שייטיבו לנהוג גם בלעדיהם.
- תומס בראון, מוסר נוצרי.
- 17 הספרים שמשפיעים עלינו הם רק אלה שאנו מוכנים לקראתם ושהתקדמו בנתיב המסוים שלנו קצת יותר

- עבור כל אחד מאיתנו היא אומנם בעיקרה קבלת תמסורת מחשיבה שונה משלנו, אך היא מתרחשת כשאנו מצויים לבדנו, כלומר בעודנו נהנים מן הכושר האינטלקטואלי שיש לנו בבדידותנו – כושר שהשיחה מפזרת אותו בן רגע – בעודנו מסוגלים לשאוב השראה, לשקוע כליל בעבודה פורה של שכלנו עם עצמו.
- [>>><<<]
- 01 כל זמן שהקריאה משמשת לנו מורה דרך וכל עוד מפתחות הקסמים שבידיה פותחים לנו, בתוכנו פנימה, את הדלת לחדרי מגורים שלא היה עולה בידינו לחדור אליהם בכוחות עצמנו, תפקידה בחיינו מבורך. לעומת זאת היא הופכת מסוכנת כאשר תחת לעוררנו לחיי רוח אישיים נוטה הקריאה לבוא במקומם.
- מרסל פרוסט, על הקריאה; תרגמה ארזה טיראפלרויט.
- 02 אין שום סיבה הגיונית מדוע שהגמל של אמנות גדולה יעבור דרך קוף המחט של אינטליגנציית ההמון.
- רֶבֶקָה נֶסֶט, הצורך המוזר, פ' 9.
- 03 איש לא נכנס פעמיים לאותו נהר. אבל האם נכנס אי־פעם מישו פעמיים לאותו ספר?
- מרינה צונטאייבה, פושקין ופוגאצ'ב.
- 04 אל תירי גבוה מדי מעל ראשי קוראיך.
- אנתוני טרולופ, מכתב לג'ורג' אליוט, 1862.
- 05 אני משביע באלוהים יתעלה את כל מי שיקרא בספרי זה, שלא יבאר דבר ממנו, אפילו לא מלה אחת, ולא יסביר ממנו לזולתו, אלא מה שהוא ברור ומבואר בדברי חכמי תורתנו המפורסמים שקדמו לי; ואילו דברים שהוא מבין בספרי וזולתי מחכמינו המפורסמים לא אמרום, אל יסביר, ואל יתפרץ להשיב, שהרי ייתכן שמה שהבין מדברי שונה ממה שהתכוונתי אליו והוא יזיק לי כגמול על כוונתי להועיל לו ויהיה משלם רעה תחת טובה.
- רמב"ם, מורה נבוכים, כרך א, צוואת הספר; תרגם מיכאל שוורץ.
- 06 במובן מסוים, איש אינו יכול לקרוא לעולם את הספר המקורי שכתב המחבר, ואיש אינו יכול לקרוא לעולם אותו ספר פעמיים.
- אֶדמוֹנד וילסון, *The Triple Thinkers*: תריסר מסות על נושאים ספרותיים, מבוא. והאמירה הזאת מרחיקה לכת מקביעה אחרת שלו: "אין שני אנשים שקוראים אותו ספר".

מאשר התקדמנו אנחנו.

אי. מ. פורסטר, 'ספר שהשפיע עלי', פעמיים הידד לדמוקרטיה.

01 העדפתי לחקור ספרים מבני־אדם.

פרנסיס ג'ייקון, מכתב עצה לדוכס מפקינגהאם כאשר נעשה מקורבו של המלך ג'יימס, 1661.

02 התביעה שאני תובע מהקורא שלי היא, שיקדיש את כל חייו לקריאת ספרי.

ג'יימס ג'ויס; מובא בתוך: ריצ'רד אלמן, ג'יימס ג'ויס.

03 ידוע לכל, שיש בימינו שתי ספרויות: הגרועה, שהיא בלתי־קריאה לחלוטין (ואשר רבים קוראים אותה), והטובה, שאיננה נקראת כלל. אחת הכותרות שאפשר לתת לכך היא: הגירושין בין הסופר לציבור. ז'אן פולאן, פרחי טארב, או הטורר בספרות.

04 יותר מדי קריאה הביאה עלינו ברבריות משכיל. גיאורג פריסטוף ליכטנברג, פנקסי הטיטות, פנקס ו, 1776-1779, 144.

05 יש בני־אדם שקוראים יותר מדי – ביבליוביבולים. אני מכיר אחדים ששיכורים כל הזמן מספרים, כמו שאחרים שיכורים מוויסקי או מדת. הם משוטטים כבערפל בעולם הזה, המושך והמגרה להפליא, בלי לראות דבר ובלי לשמוע דבר. ה. ל. מנקון, דוח מיעוט: פנקסי ה. ל. מנקון, 71.

06 כותבים רק חצי ספר; את החצי השני משלים הקורא.

ג'וזף קונרד, מכתב לפוליטיקאי הסופר, קנינגהם גרהם, 1897.

07 כמכונת קריאה שתמיד פועלת

הוא שלט בכל ידע חסר תועלת.

ג'יימס ראסל לואל, מתוך הסטירה משל למבקרים.

08 כשספר וראש מתנגשים ונשמע צליל חלול, האם הוא בא תמיד מהספר?

גיאורג פריסטוף ליכטנברג, פנקסי הטיטות, פנקס ד, 1773-1775, 66.

09 כתיבה קלה, קריאה קשה.

על־פי שורה משירו של ריצ'רד שרידן, 'מחאתה של קליאו', 1816.

10 לפני שילד בן זמננו מוצא את דרכו לפתוח ספר עיניו נחשפות לסופה כה עזה של אותיות משתנות,

צבעוניות, מתנגשות – עד שהסיכוי שלו לחדור אל תוך השקט הארכאי של הספר הוא קטן ביותר. ולטר ג'נימן, רחוב חד־סטרי.

11 לפעמים אפשר להבין משפט רק אם קוראים אותו בקצב הנכון. המשפטים שלי נועדו כולם להיקרא לאט.

לודוויג ויטגנשטיין, הערות על עניינים שונים, הערה מ־1947.

12 לקרוא זה כמו לחשוב בראשו של מישהו אחר במקום בראש שלנו.

[>>>><<<<]

13 אחד התנאים לקריאת ספרים טובים הוא לא לקרוא ספרים רעים, כי החיים קצרים.

[>>>><<<<]

14 לחוכמת אי־הקריאה יש חשיבות רבה. עיקרה הוא לא להתפתות למה שמעסיק את הקהל הרחב בזמן זה או אחר.

שופנהאואר, 'על קריאה וספרים', זוטות ושירים (מבחר בעברית: הגיונות).

15 לקרוא עד שאינך מבין עוד אפילו משפט אחד, רק זאת היא קריאה.

אליאס קנט, הלב הנותר של השעון: הערות, אפוריזמים, פרגמנטים 1973-1985, '1984'.

16 לשואלים אותי אם קראתי את ספרם אני עונה: עוד לא קראתי את הומו־וס.

נטלי קליפורד בארני, 'גיחות ביקורתיות', הגיגים של אֶמֶזונה.

17 פולוניזם: מה אתה קורא, נסיך?

המלך: מלים, מלים, מלים.

שייקספיר, המלך, מע' 2, תמ' 2.

18 מה התועלת בקריאה שלך אם אינה מביאה לך שלווה נפש?

אפיקטטוס, שיחות, ס' 4, פ' 4, 4.

19 מה שמלהיב אותי באמת זה ספר שכשאתה גומר לקרוא אותו, היית רוצה שהסופר שכתב אותו יהיה חבר טוב שלך, שאתה יכול לתת לו צלצול כל פעם שמתחשק לך.

ג'י. ד. סלינג'ר, התפסן בשדה השיפון, פ' 3; הולדן; תרגמו דניאל דורון ואברהם יבין.

20 ספר הוא ראוי: אם קוף מביט בו, אין סיכוי שיישקף אליו מבשר אלוהי. אין לנו מלים כדי לדבר דברי חוכמה אל

10 מה שאובד בתרגום טוב, ואפילו מעולה, הוא בדיוק המיטב.
פרידריך פון שלגל, דיאלוג על השירה ואפוזימים ספרותיים, 'אפוזימים נבחרים מתוך הליציאום'.

11 צריך שיהיה כל מעתיק מלשון אל לשון אחרת מכיר ומלומד בשתי הלשונות [...] ועם כל זה צריך לדעת ולהבין עניין הספר אשר יעתיק, דעת ברורה והבנה נכונה, כדי שלא ישנה מדעת בעליו ויפסיד חוכמת הספר ההוא ונמצא אשם את בעליו ואת כל המעיינים בו, מפני שהוא מכשיל אותם בדברי טעות.
יהודה אָבן תיבון, 'פתיחת המתרגם' לתרגומו את חובות הלבבות מאת ר' נחמיה אבן פקודה.

12 תרגום הוא נשיקה מבעד למטפחת.
[<<<<>>>>]
13 מיגואל סרוננטס אמר: 'התרגום היותר טוב הוא רק הצד התחתון של הרקמה'. מי שמשתמש בלשון נוכרייה, מי שמכיר את היהדות בתרגומה – הרי הוא כאילו מנשק את אמו דרך המטפחת.
חיים נחמן ביאליק. למעלה: אמרה המיוחסת לו, המצוטטת בדרך כלל ללא ציון המקור. למטה: הנוסח שלמעלה הוא הכללה של דברים שביאליק אמר בוועידה הראשונה של 'חובבי שפת עבר' במוסקווה, באייר תרע"ז (1917). הרצאתו כונסה בתוך **דברים שבעל-פה**, ס' 1, תחת הכותרת 'על אומה ולשון', ומה שאמר שם מובא כאן.

14 תרגום כמוהו כאריזת מזוודה ערב נסיעה: תמיד תשכח משהו, בין גרביים ובין משחת שיניים. מיוחס למרגריט יורסנאר.

ספרים, ביבליופיליה,
ביבליומניה

15 אני לא יכול לחיות בלי ספרים.
תומס ג'פרסון, מכתב לג'ון אדמס, 10.6.1815; כונס בתוך: לֶסְטֶר ג'יי. קפון (עורך), מכתבי אֶדְמַס-ג'ֶפֶרסון.

16 אני שונא ספרים; הם רק מלמדים אותנו לדבר על דברים שאין לנו מושג בהם.
ז'אן ז'ק רוסו, אָמִיל, או החינוך, ס' 3.

השוטים. מי שמבין דברי חכמים הוא כבר חכם.
גיאורג פריסטוף ליכטנברג, פוקסי הטיטות, פנקס ה, 1775-1776, 49.

01 קורא טוב נדיר יותר מכותב טוב.
חורקה לואיס בורקס; מובא בתוך: רוֹפֶרט רוֹפִינסון, 'שלוש זרוע עם בורקס', *Dog Chairman*.

02 קורא צבוע, בן דמותי, אחי!
שארל בודליר, 'אל הקורא', פרחי הרע.

03 קרא תחילה את הספרים הטובים ביותר, שמא לא תהיה לך עוד הזדמנות לקרוא אותם.
הנרי דיוויד ת'ורו, שבוע על הנהרות קונקורד ומרימק, יום ראשון.

04 קראו לא כדי לסתור ולהפריך, ולא כדי להאמין ולקבל, ואף לא כדי למצוא עניין לשיחה וויכוח – אלא כדי לשקול ולהעריך.
פרנסיס בייקון, 'על הלימודים', מסות.

05 קריאה היא לפעמים אמצעי מחוכם להימנע ממחשבה.
ארתור קלפס, **חברים לעצה**, ס' 2, פ' 1.

ספרות – תרגום

06 אבוי למתרגמים תרגומים מילוליים, אשר בהעתיקם מלה במלה מאבדים את המשמעות. בשל מעשים כאלה רשאים אנו לומר, שהאות הכתובה הורגת והרוח מחיה.
וולטיר, 'על הטרגדיה', מכתבים על אנגליה, 18.

07 החמור נראה לי כמו סוס שתורגם להולנדית.
גיאורג פריסטוף ליכטנברג, פוקסי הטיטות, פנקס ח, 1784-1788, 37.

08 המתרגם פסוק כצורתו – הרי זה בדאי.
קידושין מט.

09 כי זה המעתיק נעשה עתה בספר הזה כאב וכרב.
יהודה אָבן תיבון, 'פתיחת המתרגם' לתרגומו את חובות הלבבות מאת ר' נחמיה אבן פקודה.

המנוח (1891), כי בעל החידוד היה המשורר הפטרייטי הסקוטי תומס קמפל. טענה זו מקבלת חיזוק מאנקדוטה אחרת, המספרת שקמפל הרים פעם בסעודה ספרותית כוסית לכבוד הקיסר נפוליאון, ונימק זאת במלים: "אל לנו לשכוח שהוא הוציא פעם מו"ל להורג".

10 חדר בלי ספרים הוא כמו גוף בלי נשמה.

[>>><<<]

11 ספרים מרהטים חדר.

למעלה: מיוחס לקיקרו; למטה: אנתוני פאואל, הכותרת של הספר העשירי (1971) בסדרת הרומנים **ריקוד לצילי מוסיקת הזמן**.

12 טעות היא לחשוב, שהספרים יהיו איתנו תמיד. המין האנושי הסתדר בלעדיהם במשך אלפי שנים, והוא עשוי להחליט להסתדר גם להבא בלעדיהם. מיוחס לאי. מ. פורסטר.

13 יש יותר ספרים על ספרים מאשר על כל נושא אחר. מונטין, **מסות**, ס' 3, 13, 'על הניסיון'.

14 ישמרני האל מלכתוב אי-פעם ספר על ספרים. גיאורג פריסטוף ליכטנברג, **בנקסי הטיטות**, פנקס ד, 1773-1775, 36.

15 כל תאוה גובלת בתוהו, ואילו תאוות האספנות – בתוהו הזיכרונות. [...] כבר שמעתם על אנשים שנעשו חולים עם אובדן ספריהם, ועל אחרים, שלמען רכישתם נעשו פושעים. כל סדר, דווקא בתחומים אלה, אינו אלא מצב של רחיפה על פי תהום. ולטר בנימין, **אני פורק את ספרייתי**; תרגם דוד זינגר, בתוך: **מבחר כתבים**, כרך א: המשוטט.

16 לעתים קרובות קשה יותר להיפטר מספר מאשר להשיגו. קרלוס מריה דומינגז, **בית הנייר**; תרגמה ענת ערב.

17 ...לו יטילו עליו האלים כולם מארה נוראה שאין להסירה ולא ירוחם כל ימיו; לו יכחידו את שמו וזרעו מעל פני האדמה; לו ייתנו בשרו מאכל לכלבים.

מתוך כתובת אזהרה בספריית אשורבניפל מלך אשור, במאה ה־7 לפנה"ס, למי שיאבד או ישבור לוח מן הלוחות.

01 ביבליופיל דל אמצעים סובל לעתים קרובות. הספרים אינם נשמטים מידי, אלא מעופפים מעליו באוויר, גבוהים כציפורים, גבוהים כמחירים. פבלו נרודה, **זיכרונות**, פ' 11.

02 בעוד חמש דקות האדמה תהיה לישימון, ואתה נצמד לספרים. אליאס קנטי, **הלב הנסתר של השעון: הערות, אפוזימים, פרגמנטים 1973-1985**, '1980'.

03 גדולתה של אמריקה מונצחת בספרים, אך היא תלויה בין השאר בכך, שכל אזרח ואזרח יוכל להגיע לספרייה ציבורית. הקרדינל טרנס קוק.

04 היזהר עשות ספרים הרבה אין קץ, ולהג הרבה יגיעת בשר. קוהלת יב יב.

05 היכן ששורפים ספרים שם ישרפו בסוף גם בני-אדם. היינריך היינה, **אלמוצור**, 2245.

06 הקסם המיוחד של נייר לבן הכרוך לספר. נייר שעדיין לא איבד את בתוליותו ועדיין הוא זוהר בצבע התמימות הוא תמיד יותר טוב מאשר אחרי שנעשה בו שימוש. גיאורג פריסטוף ליכטנברג, **בנקסי הטיטות**, פנקס ו, 1776-1779, 63.

07 הקשר של ביבליופיל לספרות הוא בערך כמו הקשר של אספן בולים לגיאוגרפיה. קארל קראוס; מתוך האנתולוגיה **באופן מילולי** (עורך היינריך פישר).

08 התענוג החייתי של הקריאה – אותו סוג של תענוג שיש לפרה כשהיא מלחכת עשב. ג. ק. צ'סטרטון; מצוטט בתוך: דדלי בארקר, **ג. ק. צ'סטרטון**.

09 ובר־אבא היה מו"ל...

החידוד הזה מבוסס על הפסוק **בבשורה על־פי יוחנן** (יח 40): "ובר־אבא היה שודד". הסיפור הנפוץ הוא, שהמו"ל של ביירון, ג'ון מארי, השאיל לו פעם את הברית החדשה, וכשקיבל את הספר בחזרה מן המשורר מצא, שהוא מחק את המלה 'שודד' בפסוק על בר־אבא והחליף אותה במלה 'מו"ל'. על־פי גירסת ראש ההוצאה הנוכחי, ג'ון ג'. מארי, לא היו אלה ביירון וסבו זקנו, אלא המשורר קולרידג' והמו"ל שלו. אולם סמיואל סמייילס כתב בספרו **מו"ל וחבריו: זיכרונות והתכתבויות של ג'ון מארי**

11 הגיהנום נוצר בשביל החקרנים.
[<<<<>>>>]

12 הנה כך אני עונה לשואל: מה עשה אלוהים בטרם עשותו שמים וארץ? איני משיב את התשובה המבודחת שהשיב מישהו בהתחמקו מן השאלה התוקפנית שנשאל: 'הוא הכין את הגיהנום למעמיקים [מדי] לחקור'. [...] אבל אם רוחו חסרת היציבות של אדם נעה ונדה בין דימויי זמנים עברו והוא מתפלא על שאתה, אל כל-יכול, יוצר כל ומקיים כל, עושה שמים וארץ, שבת אינספור עידנים מן המלאכה הכבדה הזאת בטרם הוצאת אותה אל הפועל, יתעורר נא ויבין כי פליאתו חסרת יסוד. כי איך יכלו לעבור אינספור עידנים שאותם לא עשית, אם אתה יוצרם ומכוננם של כל העידנים? [...] אבל אם לא היה בנמצא זמן לפני עשותך שמים וארץ, למה לשאול מה עשית אז? לא היה 'או' בטרם היות הזמן.
למעלה: אמרה שנוהגים לייחסה לאוגוסטינוס הקדוש; למטה: מה שאוגוסטינוס אומר בספרו **וידויים**, ס' 11, 14-15; תרגם אביעד קליינברג. וההבדל גדול.

13 הסקרנות אינה אלא יוהרה. על-פי רוב אנו רוצים לדעת דבר רק כדי לדבר עליו.
פסקל, **הגיגים**, 152.

14 הסקרנות הרגה את החתול.
פתגם המוכר לראשונה ממחזהו של בן ג'ונסון, **איש איש ומזגו**, 1598, שבו הוא מופיע בנוסח: הדאגה תהרוג את החתול. שייקספיר שיבץ אותו במחזהו **מהומה רבה על לא דבר**: הדאגה הרגה את החתול. **מילון ברוואר לביטויים ואמרי משל** (מהד' 1898) מסביר את המשמעות: לחתול יש תשע נשמות, אבל הדאגה שוחקת את כולן. האזכור הראשון כנראה של הנוסח היותר מודרני, על הסקרנות ההורגת את החתול, מופיע בסיפור של א. הנרי, 'בתיספר ובתיספר', 1909.

15 העין הבוחנת
לא פעם מגלה יותר משהיא מבקשת.
גוטהולד אפרים לסינג, **נתן החכם**, מע' 2, תמ' 7.

16 זכרו את אשת לוט.
לוקס, יז 32; תרגום דליטש.

17 חולשה אנושית היא להשתוקק לדעת את מה שאינך רוצה לדעת.
מוליר, **אמפיטריון**, מע' 2, תמ' 3.

18 כל חור מפתה את אצבעי.
מייסון קולי, **מכתמים עירוניים**, אוסף שמיני, 1991.

01 ספר גדול, צרה גדולה.
קלימכוס מאלכסנדריה; התקפה על השירה האפית בת זמנו (המאה ה-3 לספה"נ), אשר נכתבה על-פי הדגם של האפוסים העתיקים, ובמיוחד על **הארגוֹנאוטיקה**, יצירתו של אפולוניוס מרודוס, תלמידו לשעבר.

02 ספר – משהו שעושים ממנו סרט לטלוויזיה.
ליאונרד לואיס לווינסון; מובא בתוך: לונס פיקר (עורך), **ציטטות לזמנו**.

03 ספרייתו של אדם היא מין הרמון.
רלף וולדו אקמרטון, 'ספרים', **חברה ובדידות**.

04 ספרים חושבים בשבילי.
צ'רלס למב, 'מחשבות ללא פניות על ספרים וקריאה', **מסות אחרונות של אליה**.

05 ספרים שואלים הם ללא חזור,
נבזים חסרי הדר נתואר!
רק איזה פרפנק יוכל לעזור
אם יכליא את ספרי עם יוני דואר.
קרוֹלִין נלס, 'שואלי ספרים'. לותר פרפנק היה מגדל צמחים אמריקני שפיתח כ-800 זני צמחי מאכל ונוי חדשים.

06 עידן הספר כמעט חלף.
ג'ורג' סטיינר; בעיתון **דיילי מייל**, 27.6.1988.

07 רכישת ספר נעשית תחליף לקריאתו.
אנתוני פרנץ'ס, 'הספר לא נועד לקריאה', במוסף **ניו-יורק טיימס בוק ריווי**, 4.12.1966.

סקרנות, חקרנות

08 אילו יכלה כל אם לקבל מהפיה הסנדקית את המתנה המועילה ביותר לילד שנולד לה – היתה זו הסקרנות.
אלינור רוזוולט; במגזין *Today's Health*, 2.10.1966.

09 אשרי האדם החוקר ומוצא את סיבות הדברים.
נרגיליוס, **גיאורגיות**, 2, 490.

10 דבר איתו על סולם יעקב והוא ישאל כמה שלבים היו לו.
דאגלס ג'רולד, **איש מעשי**.

עבודה ואבטלה

- 01 יותר מדי סקרנות איבדה את גן עדן.
אפרה בן, הזמנות בז, מע' 3, תמ' 3.
- 02 לא נחדל מחקר, ותכלית חקירותינו כולן
תהיה להגיע למקום שממנו באנו
ולדעת את המקום לראשונה.
ת. ס. אָלִיט, East Coker, 5, ארבעה קווארטטים; תרגמה
אסתר כספי.
- 03 לכל תקופה יש חור מנעול שאליו צמודה עינה.
מרי מקארתי, 'הווידוי שלי', נהפוך הוא, ח' 1.
- 04 לעולם איננו חדלים לחקור. לעולם איננו חושבים
שאנו יודעים דיינו כדי להסתדר. כל שאלה שאנו
משיבים עליה מוליכה אל שאלה חדשה. זאת
תחבולת ההישרדות הגדולה של המין שלנו.
דָסמוֹנֵד מוֹרִיס, הקוף העירום, פ' 5.
- 05 מחלת התאוה הזאת.
כינוי של אוגוסטינוס הקדוש לסקרנות, בתוך וידויים, ס' 10, 55;
תרגם אביעד קליינברג.
- 06 סיסמתה של משפחת המונגוזים היא: רוץ וגלה!
רודיאָרד קיפלינג, 'ריק־תיק־תווי', ספר הג'ונגל.
- 07 סקרנות אינטלקטואלית ללא פניות היא דם החיים
של הציוויליזציה.
ג'ורג' מקולי טרונליאן, היסטוריה חברתית של אנגליה, מבוא.
- 08 סקרנות היא אחת התכונות האנושיות העלובות
ביותר. הסקרנים שאתה נתקל בהם בחיי היומיום הם
תמיד בעלי זיכרון חלש וברוב המקרים – שוטים.
אי. מ. פורסטר, אֶסְפֵּקְטִים של הרומן, פ' 5, 'העלילה'.
- 09 סקרנות היא החיפזון של הרוח.
ג'רמי טיילור, כללים ואימונים לחיי קדושה, פ' 2.
- 10 סקרנות היא צימאון הנפש.
סמיואל ג'ונסון, בתוך המשוטט, מס' 103, 12.3.1751.
- 11 פְּלָאוֹת ממך אל תדרוש, ומכוסה ממך אל תחקור;
במה שהורשית התבונן, ואין לך עסק בנסתרות.
בן סירא (מהד' מ"צ סגל), ג יט-כ.
- 12 תמיד יש רגע שבו הסקרנות נהפכת לחטא, והשטן
תמיד מצוי בצד המשכילים.
אָנטוֹל פֶּראנס, גנו של אֶפִיקוֹרוֹס.
- 13 אבטלה לכולם, לא רק לעשירים!
אנונימי.
- 14 אדם שרוצה לעבוד ואינו יכול למצוא עבודה הוא
אולי המראה העצוב ביותר שאי־השוויון של הגורל
מציג תחת השמש.
תומס קארלייל, צ'ארטיזם, פ' 4.
- 15 איבדתי את העבודה שלי. בעצם, לא איבדתי אותה;
היא איבדה אותי. אני אוֹבֶר־משכיל ואֶנְדֶר־מיומן, או
שאולי זה להיפך, אני שוכח. אני נכחד. אני לא 'בר־קיום
כלכלית'. אני לא יכול אפילו לפרנס את הילדה שלי.
די־פנס (מייקל דאגלס) בסרט בדרך למטה (תסריט: אפי רו
סמית').
- 16 אחד הדברים העצובים ביותר הוא, שהדבר היחיד
שאדם יכול לעשות במשך שמונה שעות ביום, יום
אחר יום, הוא לעבוד. אתה לא יכול לאכול שמונה
שעות ביום, ולא לשתות שמונה שעות ביום, וגם לא
לעשות אהבה שמונה שעות – כל מה שאתה יכול
לעשות שמונה שעות הוא לעבוד. זאת הסיבה לכך
שאדם עושה את עצמו ואת כל האחרים כל־כך
אומללים וחסרי אושר.
ויליאם פוקנר, ראיון, בתוך: מלקולם קאולי (עורך), סופרים
בעבודתם, סדרה ראשונה.
- 17 אחד הסימפטומים של התמוטטות עצבים קרבה היא
האמונה, שהעבודה שלך נורא חשובה ושאתה תיקח
חופשה יקרו כל מיני אסונות.
בֶּרטרַנד ראסל, כיבוש האושר, ח' 1, פ' 5, 'עייפות'.
ובאוטוביוגרפיה שלו הוא אומר: "אילו הייתי רופא הייתי רושם
חופשה לכל פצינט שחושב את עבודתו לחשובה".
- 18 אם אתה חושב שהשיטה עובדת, שאל מישהו שלא
עובד.
אמרה אמריקנית.
- 19 אני חי, כמו כל גבר אמיתי, בעבודתי.
מקס פריש, הומו פאבר.
- 20 גדולה היא הפרנסה, שגורמת לתחיית המתים לבוא
שלא בעונתה.
שיר השירים רבה (וילנה), פ' ב.

בהצגה **אֶמְרִיקָנָה**, 1932. השיר נהפך למעין המנון של תקופת המשבר הגדול בארצות־הברית (1929–1939).

11 שום איש לא אמר מעולם על ערש מותו: אני מצטער שלא ביליתי יותר זמן בעסק שלי.

עורך־הדין האמריקני אַרנֹלד זֶק אמר את המשפט הזה בתחילת שנות השמונים לידידו, הסנאטור פֹּל צֹונגאס, אשר חלה בסרטן, וצֹונגאס ציטט אותו בספר שפרסם ב־1984, **בדרך הביתה**. האמרה נעשתה פֹּפּולרית, ומצטטים אותה בנוריאציות שונות, ובהן המדברות על המשרד או על העבודה, במקום על העסק.

12 שיעור האבטלה הוא 100 אחוז אם אתה הוא המובטל.
אנונימי.

עבודה, עובדים

13 אדום זה בן זונה שרוצה שלושים סנט כשאנחנו משלמים עשרים וחמש.
ג'ון סטיינֶבֶק, **ענבי זעם**.

14 אומרים שאדם צומח אל תוך עבודתו. לאמיתו של דבר, הוא מתכווץ אל תוכה.
האנס קֶלֶר, **מכתמים והרהורים**.

15 אנחנו מעמידים פנים שאנחנו עובדים, והם מעמידים פנים שהם משלמים לנו.
אמרה פולנית משנות השישים.

16 את העבודה הטובה ביותר עושים בני־אדם תחת לחץ ובמחיר אישי כבד.
מיוחס לווייליאם קרלוס ויליאמס.

17 ההון הוא עבודה מתה, והוא מתקיים כמו ערפד, ממציצת עבודה חיה. וככל שהוא מרבה למצוץ עבודה, כך הוא מתחיה.
קארל מַרקס, **הקפיטל**, כרך 1, פ' 10.

18 [ההתפתחות הקפיטליסטית] מרסקת את העובד לשבר אדם, משפילה אותו לרמה של סרח עודף למכונה, מוחקת כל שריד של משיכה בעבודתו והופכת אותה לעמל שנוא.
קארל מַרקס, **הקפיטל**, כרך 1.

01 דבורה וכילי עִמְלִים בפרך כאילו עתידים הם לחיות לנצח.
דְמוֹקְרִיטוֹס.

02 האדם בנוי כך שהוא יכול למצוא מנוחה מעבודה רק כשהוא לוקח על עצמו עבודה אחרת.
אַנטוֹל פראנס, **פשעו של סילוֹסְטֶר בּוֹנָאר**, ח' 2, פ' 4.

03 הבה נהיה אסירי תודה למיטיבנו, אדם הראשון, אשר שחרר אותנו מ'ברכת' הבטלה והביא עלינו את 'קללת' העמל.
מארק טוֹוִיין, 'הלוח החדש של וילסון הטמבל', **בעקבות קו־המשווה**, פ' 33.

04 המוח הוא איבר נפלא. הוא מתחיל לעבוד ברגע שאתה מתעורר בבוקר ולא מפסיק לעבוד עד שאתה מגיע למשרד.
מיוחס לרוֹבֶרט פרוֹסט.

05 העבודה היא סיבת כל התנוונות אינטלקטואלית, שורש כל עיוות גופני בחברה הקפיטליסטית.
[>>>><<<<]

06 עֲבֹדוּ, עֲבֹדוּ פְּרוֹלֶטְרִים, כדי להרבות את עושרה של החברה ואת מצוקתכם הפרטית. עֲבֹדוּ, עֲבֹדוּ, כדי שבהיעשותכם עניים יותר, יהיו לכם סיבות רבות יותר לעבוד ולהיות אומללים. כזה הוא החוק חסר הרחמים של הייצור הקפיטליסטי.
פֹּל לֶפֶארג, **הזכות לעצלות**; תרגמה תמר קפלונסקי.

07 העבודה היא קללת המעמד השותה.
אוֹסְקָר וַיִּילד; מובא בתוך: הֶסְקֵת' פִּירסוֹן, **חיי אוֹסְקָר וַיִּילד**, פ' 12.

08 כשאנחנו מובטלים קוראים לנו עצלנים. כשהלבנים מובטלים קוראים לזה משבר.
ג'סי ג'ֶקְסוֹן, ראיון: 'כשלבנים מובטלים קוראים לזה משבר', 1970; כונס בתוך: דִּיוויד פרוֹסט, **האמריקנים**.

09 להיות מובטל עושה אותך פסיבי. אתה מבלה הרבה זמן במיטה, ואתה לא יכול לכעוס בזמן שאתה ישן.
רֶדי דוֹיל, ראיון לעיתון **אינדיפֶנְדֶנט און סֶנְדִי**, 14.4.1996.

10 פעם בניתי מסילה...
זה נגמר, אתה יודע;
אחי, יש לך מטבע?
יִיפֶ הֶרְבּוּרג, מתוך 'אחי, יש לך מטבע?', מוסיקה: ג'יי גֹורני;

- 01 הוא אוהב את העובדים. הוא אוהב שהם עובדים.
וינסטון צ'רצ'יל על נוויל צ'מברליין.
- 02 העבודה הכי טובה היא לא זאת שהכי קשה לך, אלא זאת שאתה עושה הכי טוב.
ז'אן פול סארטר, ידיים מלוכלכות, מע' 6, תמ' 2.
- 03 העבודה קודמת להון ואינה תלויה בו. ההון אינו אלא פריה של העבודה, ולעולם לא היה יכול להתקיים אלמלא היתה העבודה קיימת לפניו. העבודה עליונה על ההון, ועל כן היא ראויה לתשומת-לב רבה יותר.
[>>>><<<<]
- 04 נהוג להניח, שמי שנשכר פעם כעובד קופע במצב זה לכל חייו. אולם לא קיים יחס כזה, כמו שמניחים, בין הון לבין עבודה, ואף אין בנמצא אדם חופשי שקופע לכל חייו במצב של עובד שכיר.
[>>>><<<<]
- 05 להבטיח לכל עובד את מלוא התוצרת של עבודתו, או לפחות את רובה, זאת המטרה הראויה ביותר לכל ממשל טוב.
[>>>><<<<]
- 06 האחוה האנושית העזה ביותר, מחוץ לקשרי המשפחה, צריכה להיות אחדותם של בני-האדם העובדים מכל האומות ומכל העמים ומכל הלשונות.
איברהם לינקולן: 04-03: הנאום השנתי בקונגרס, 3.12.1861; כונס בתוך: כתבי איברהם לינקולן, כרך 5; 05: 'פרגמנטים מוויכוח על מכס', 1.12.1847, כונס בתוך: כתבי איברהם לינקולן, כרך 1; 06. תשובה ל'התאחדות הדמוקרטית של העובדים הרפובליקנים', 21.3.1864, כונס בתוך: כתבי איברהם לינקולן, כרך 7.
- 07 המצב האנושי הוא כזה, שהכאב והמאמץ שבו אינם רק סימפטומים שאפשר לסלקם בלי לשנות את החיים עצמם; אלה, יחד עם הצרכים שהם קשורים אליהם, הם הצורות שבהן נחשפים לנו החיים עצמם ומאפשרים לנו לחוש אותם. לבני תמותה, 'החיים הקלים של האלים' יהיו חיים חסרי חיים.
[>>>><<<<]
- 08...כמעט שהצלחנו לרדד את כל הפעילויות האנושיות למכנה המשותף של הבטחת צורכי החיים והדאגה לרווחתם. כל מה שאנו עושים אנו אמורים לעשות כדי 'להתפרנס' – זה צו החברה, ומספרם של בני-האדם, ובמיוחד בעלי המקצוע, העשויים לערער על כך יורד במהירות רבה. היוצא היחיד מן הכלל, שהחברה מוכנה לסבול הוא האמן, שהוא, אם לדייק,
- ה'עובד' היחיד שנותר בחברה העמלנית.
חנה ארנדט, המצב האנושי; למעלה: פ' 3, 16: 'כלי העבודה וחלוקת העבודה', למטה: פ' 3, 17: 'חברת צרכנים'.
- 09 השבת איננה סתם זמן למנוחה והתרגעות. עלינו להתבונן בעמלנו מבחוץ, לא רק מבפנים.
לודוויג ויטגנשטיין, הערות על עניינים שונים, הערה מ-1949.
- 10 זאת לא עבודה אמיתית, אלא אם כן היית מעדיף לעשות משהו אחר.
ג'יימס מת'יו ג'רי, הרצאה באוניברסיטת סיינט אנדרוז בסקוטלנד, 3.5.1922.
- 11 זה לא יעזור לך פה בכלל, חביבי, הלימודים שלך! לא באת הנה בשביל לחשוב אלא בשביל לעשות את התנועות שיגידו לך לעשות... אנחנו לא צריכים אנשים עם דמיון בבית-החרושת שלנו. שימפנזים, זה מה שאנחנו צריכים... ועוד עצה אחת: שלא תזכיר יותר אף פעם את האינטליגנציה שלך! אחרים יחשבו בשבילך, ידידי! שיהיה לך ברור!
לואי פֶרדינאן סֶלין, מסע אל קצה הלילה; תרגמה אילנה המרמן. הדובר הוא רופא במפעל של 'פורד' בדטרויט, שגיבור הרומן, בארדאמי, מבקש להתקבל לעבוד בו.
- 12 חשבת פעם על כמות המקצועות האוויליים שהתעשייה מולידה ועל הכמות העצומה של אווילות שאלה יפיקו עם השנים? זו סטטיסטיקה מבעיתה! למה אפשר לצפות מאוכלוסייה כמו זו של מֶנצ'סְטֶר, המכלה את ימיה בייצור סיכות? וייצור סיכות כרוך בחמש או שש התמחויות נוספות! מרגע שהעבודה מתפצלת לתת-מחלקות היא בוראת, לצד המכונות, אנשים-מכונות. איזה מין תפקיד זה, מוכר כרטיסים בתחנת רכבת! או מדביק תוויות בבית דפוס וכו'. כן, המין האנושי הולך ונעשה מטומטם.
גוסטב פלוֹרֶר, מכתב ללואיז קוֹלה, 14.8.1853; תרגם דורי פרנס.
- 13 יש משרות מעטות מאוד שדרושים להן פין או פות. כל השאר צריכות להיות פתוחות לכולם.
פלורנס קֶנְדִי; מצוטטת בידי ג'ון בריידי, 'פרילאנס שאין לה זמן לכתוב', רייטור'ס דייג'סט, פברואר 1974.
- 14 ככל שהוא מייצר יותר עושר וככל שהתפוקה שלו גדלה בעוצמתה ובהיקפה, העובד נעשה יותר עני. ככל שהוא מייצר יותר סחורות, העובד נעשה סחורה יותר זולה. תוספת הערך בעולם הדברים עומדת ביחס ישר לפיחות הערך בעולם האנושי.

- 07 פרישה היא המלה הכי מלוכלכת בשפה האמריקנית.
העיתונאי והמבקר ג'ורג' זלדס ביום הולדתו ה־97, לאחר שספרו האחרון נכנס לרשימת רבי־המכר.
- 08 שלוש זיעות הן יפות לגוף: זיעת חולי, זיעת מרחץ, זיעת מלאכה.
אבות דרבי נתן (נו"א), פ' מא.

עובדות, מידע, ידע

- 09 אבוי לעובדות.
היָגל, בתשובה לטענה שהעובדות מכחישות את הפילוסופיה שלו. מיוחס גם לפיכטה.
- 10 אי־אפשר לספר עובדות, בוודאי לא פעמיים, ועוד פחות מזה בפי אנשים שונים. כבר דפקתי לכם את זה בראש. מה שקורה הוא שהזיכרון העלוב שלכם זוכר את המלים ושוכח את מה שמאחוריהן.
אוגוסטו רוֹאֶה בֶּסְטוֹס, אני העליון.
- 11 בדרך כלל, את התיאוריות שאנו מאמינים בהן אנו מכנים עובדות, ואת העובדות שאיננו מאמינים בהן אנו מכנים תיאוריות.
מיוחס למשפטן האמריקני פֶּליקס כוהן.
- 12 האמת חשובה מהעובדות.
פֶּרְנַק לוֹיֵד רִיִּיט, דברים שכונסו בתוך: פֶּטְרִיק מִיהֵן (עורך), אמת נגד העולם.
- 13 החוכמה מתה. יחי המידע.
מִיִּיסוֹן קוֹלִי, מכתמים עירוניים, 1984.
- 14 הידע מיוצר ויוצר כדי להימכר, והוא נצרך וייצרך כדי להיות משוערך בייצור חדש. בשני המקרים המטרה היא חליפין. הידע חדל להיות תכלית לעצמו, הוא מאבד את ערך השימוש שלו.
- [>>>><<<<]
- 15 הידע, בצורתו כמידע סחיר החיוני לכוח הייצור, הוא פרס חשוב, ואולי הפרס העיקרי, בתחרות העולמית על כוח. בהחלט ייתכן, שמדינות תצאנה יום אחד למלחמה על השליטה במידע, ממש כשם שנלחמו בעבר על השליטה בשטחים ויותר מאוחר

- [>>>><<<<]
- 01 העבודה חיצונית לעובד, במלים אחרות, היא אינה שייכת לטבעו העצמי. [...] על כן, בעבודתו, הוא אינו מאשר את עצמו אלא מכחיש את עצמו; הוא אינו מרגיש מרוצה אלא אומלל; הוא אינו מפתח בחופשיות את האנרגיה הגופנית והנפשית שלו, אלא מסגף את גופו ומשחית את מוחו. על כן מרגיש העובד את עצמו מחוץ לעבודתו, ובעבודתו הוא מרגיש מחוץ לעצמו. [...] על כן מרגיש האדם שהוא פועל בחופשיות רק בתפקודיו החייתיים – אכילה, שתייה, התרבות, או לכל היותר בכך שהוא מתגורר בביתו, לובש את בגדיו וכיו"ב. ואילו בתפקודיו האנושיים הוא מרגיש שאינו אלא חיה. החייתי נהפך לאנושי והאנושי נהפך לחייתי.
- קארל מַרקס, כתבים כלכליים ופילוסופיים מ־1844; כונס בתוך קארל מַרקס ופרידריך אֶנגלס: כתבים, כרך 3.
- 02 לא, קח גם את חיי ואל תחוך:
ביתי אתה ממיט בקחתך
את עמודי; חיי אתה נוטל
עם היסוד המקיים אותי.
שִׁיקְספִיר, הסוחר מוֹנְצִיָה, מע' 4, תמ' 1; שִׁילּוֹק.
- 03 עבוד יותר חכם, לא יותר קשה.
סיסמת הייעול הזאת החלה להופיע בעיתונות האמריקנית בראשית שנות השישים. מי שהביא לפופולריות הרבה שלה היה אֶלֶן לִייקִין, אשר כתב ב־1973 בספרו איך לשלוט בזמן ובחייך: "מעל לכל יראה לך הספר הזה איך לעבוד יותר חכם, לא יותר קשה. הביטוי 'עבוד יותר חכם' מוכר באמריקה לפחות מאמצע המאה ה־19.
- 04 עבודה קשה מעולם לא הרגה איש, אבל למה להסתכן?
הפיתום אֶדְגֶר בֶּרְנֶן, שורה שכיחה בפי הבובה שלו, צ'רלי מְקָאָרְטִי.
- 05 עם כל חסרונותיהם, האיגודים המקצועיים עשו למען האנושות יותר מכל ארגון אנושי אחר שהיה קיים אי־פעם. הם עשו למען הגינות, למען יושר, למען חינוך, למען שיפור האדם, למען פיתוח אופי האדם, יותר מכל התאגדות אחרת של בני־אדם.
קֶלְרֶנס דָארוֹ, בירחון אנושי מסילת הרכבת, נובמבר 1909. דָארוֹ הרבה לייצג בבית־המשפט את אנשי האיגודים המקצועיים.
- 06 ערך העבודה נקבע על־פי הערך החברתי של העובד.
גלֹרִיה סְטִינְסֶן, לנוע מעבר למלים, ח' 5.

09 מידע פרטי הוא למעשה המקור של כל הון מודרני גדול.

אוסקר ניילד, בעל אידיאלי, מע' 1.

10 מטבעה של גדולה לא לדייק.

אדמונד ג'רק, הנאום הראשון על פיוס עם המושבות האמריקניות: 'על המיסוי האמריקני', 19.4.1774.

11 עובדות הן דברים עקשניים.

[>>><<<]

12 עובדות הן עובדות ואינן מסתלקות; דברים עקשניים.

למעלה: אֵלֶן רְנֶה לְסָאז', סיפורו של ז'יל בלאס איש סנטיאגו, ס' 10, פ' 1; למטה: רוברט בראונינג, הטבעת והספר, פ' 2, 'מחצית רומא'.

13 עובדות, זה מה שאני רוצה. אל תלמד את הנערים

והנערות האלה דבר מלבד עובדות. בחיים נחוצות רק עובדות. אל תשתול בתוכם שום דבר אחר, ושרש מתוכם כל דבר אחר. רק על עובדות אפשר לייסד את שכלם של בעלי-חיים נבונים; לשום דבר אחר לא יהיה אי-פעם שימוש בשבילם. זה העיקרון שעל-פיו אני מחנך את ילדי, וזה העיקרון שעל-פיו אני מחנך את הילדים האלה. היצמד לעובדות, אדוני!

צ'רלס דיקנס, זמנים קשים, ס' 1, פ' 1. הדובר הוא מר גרדגרינד, "איש המציאות. איש של עובדות וחשובים".

14 עכשיו שאני יודע זאת אעשה כל מאמץ כדי לשכוח זאת.

ארתור קונן דויל, חקירה בשני; שרלוק הולמס.

15 רשתות המידע מתפרשות על העולם. דבר לא נותר

מוסתר. אולם עצם הנפח של המידע ממסמס את המידע. אין לנו היכולת לקלוט את כל זה.

גינטר גראס, ראיון למגזין ניו סטייטסמן אֵנֵד סוֹסֵאִיטִי, 22.6.1990.

עוני, מחסור, רעב

16 אב העוני לכל פשע.

יהושע שטיינברג, משלי יהושע, פ' כט, 'ריש ועוני' (וראו במדור פשע, פושעים, ציטטה 09:632).

17 אדם רעב הוא אדם כועס.

פתגם אנגלי.

על השליטה והניצול של משאבי טבע ועבודה זולה.

[>>><<<]

01 ידע וכוח הם פשוט שני צדדיה של אותה שאלה: מי

מחליט מהו ידע, ומי יודע מה צריך להחליט.

ז'אן פרנסואה ליוטאר, המצב הפוסטמודרני: דוח על הידע; למעלה ובאמצע: פ' 1, למטה: פ' 2.

02 המידע יכול לספר לנו הכל. יש לו כל התשובות. אבל

אלו תשובות לשאלות שלא שאלנו ושאינן מתעוררות כלל.

ז'אן בודריאר, Cool Memories, פ' 5.

03 העובדות מדברות בעד עצמן.

דמוסטנס, על המשלחת הכוזבת, 81.

04 ידע איננו משתמר יותר מדגים.

אלפרד נורת' וייטהד, 'מטרות החינוך', 1919; כונס בתוך מטרות החינוך ומסות אחרות, פ' 1.

05 ככל שמאגרי המידע אוספים יותר מידע על אודותינו,

אנו קיימים פחות.

מרשל מקלוהן; בירחון פלייבוי, מארס 1969.

06 כל יום אני יותר ויותר מכבד עובדות ופחות ופחות

מכבד תיאוריות. עובדה, כך נראה לי, היא דבר גדול – משפט שנדפס בידי האל, ואם לא בידי האל, כי אז לפחות בידי השטן.

תומס קארלייל, מכתב לרלף וולדו אֵמֶרסון, 29.4.1836.

07 כשהפעולה נעשית חסרת תועלת, אסוף מידע.

כשהמידע נעשה חסר תועלת, לך לישון.

אורסולה לה־גוויין, הצד השמאלי של האפלה, פ' 3.

08 לא רבים הם היודעים זאת.

הביטוי הזה נכנס למחזור בעזרתו האדיבה של פיטר סְלֶרס, אם כי לא הוא טבע אותו. באחת התוכניות של סדרת הטלוויזיה פֶּרְקִינְסוֹן (בִּי־בִי־סי, 28.10.1972) סיפר סְלֶרס: "לא רבים הם היודעים זאת" [...] זה ביטוי של מייקל קיין. [...] מייק נוהג תמיד לצטט מתוך ספר השיאים של גינס. רק תנו לו הזדמנות והוא כבר ישכיל אתכם: 'האם ידעתם, שלאדם הלוּבש חליפת טוויד לוקח חמש וחצי שניות ליפול מראש מגדל הביג בן עד הקרקע? לא רבים הם היודעים זאת'. בראשית שנות השמונים נעשה הביטוי הזה נפוץ מאוד, וב־1983 קיבל קיין הזדמנות לומר אותו לקהל הרחב, כאשר גילם את דמותו של המרצה לספרות, ד"ר פרנק בראיינט, בסרט לחנך את ריטה. שנה אחר־כך הכתיר במשפט הזה את ספר הזיכרונות שלו.

11 הטרגדיה של העניים היא הדלות של שאיפותיהם. אָרנסט בּוּוין. תחילה יוחס המשפט לאדם סמית', אך ללא סימוכין. החל משנות השמונים החלו לייחס אותו לַבּוּוין, בניסוחים שונים.

12 הם זקוקים ליד, ומקבלים אצבע. אנונימי.

13 המחסור קשה לאדם, אבל על כל אדם המסוגל לשאת שפע יש מאה בני-אדם היודעים לשאת מחסור. תומס קארלייל, 'הגיבור כאיש ספר', על גיבורים ועבודת גיבורים, הרצאה 5.

14 העוני הוא חטא, שהעשירים לא יכולים לסלוח עליו. אמרה רוסיית.

15 העני אין לו אוהב. [>>>><<<<]

16 העניים הם אילמי הארץ. פתגמים שומריים; מובאים בתוך: ש. שפרה ויעקב קליין (ההדירו ותרגמו), בימים הרחוקים ההם: אנתולוגיה משירת המזרח הקדום.

17 העניים הם הכושים של אירופה. שאמפור, מכתמים והגיגים, 520.

18 הצרה בלהיות עני היא, שזה גוזל ממך את כל זמנך. מיוחס לצייר וילם דה קונינג.

19 השפע הוא ברכת הברית הישנה. המחסור הוא ברכת הברית החדשה. פֶּרְנַסִּיס בֵּייקוֹן, 'על המחסור', מסות.

20 התקווה היחידה לחברה שלנו טמונה בפחד מפני העניים, אולם לעניים לא תהיה תקווה כל עוד לא יבינו זאת. הולברוק ג'קסון, מטבעות בשחיקתן: הנחיות ועצות לאנשי מעלה. המחבר, מבקר וסופר, נתן את ספרו, מוקדש "בהערכה", לידידו, הסופר ג. ק. צ'סטרטון. לא רק שצ'סטרטון קרא את הספר בעיון, אלא שהוא אף רשם הערות בעיפרון ירוק על כל אחד ואחד מן המכתמים של הולברוק. העותק המוער של צ'סטרטון התגלה בשנת 1955 בידי אספן בחנות ספרים בסאן-פֶּרְנַסִּיקוֹ, ויצא לאור בשנת 1997 במהדורת פקסימיליה. למכתם שלמעלה הוסיף צ'סטרטון את ההערה: "אבל רק בני-אדם חופשיים יכולים לעורר פחד".

01 אילו יכלו העשירים לשכור אנשים שימותו בשבילם, העניים היו עושים חיים. גרפיטו.

02 אין שום דבר חדש בעוני. מה שחדש הוא, שיש לנו היום הטכניקה והמשאבים להיפטר מן העוני. השאלה האמיתית היא אם יש לנו הרצון לכך. מרטין לותר קינג, דרשה בקתדרלה הלאומית בוושינגטון, 31.3.1968.

03 אני אוהב עוני. אילו מחירו לא היה כל-כך יקר, הייתי מסדר לי אותו. [>>>><<<<]

04 הייתי רוצה לחיות כמו עני, עם הרבה כסף. פיקאסו. למעלה: בתשובה לפסל שאמר לו: "אתה אוהב עוני יותר מדי". מובא בתוך: פֶּרְנַסִּואה פֶּוֹנֶז', רישומי פֶּבּלֹ פיקאסו: התקופות הכחולה והוורודה. למטה: אמרה אחרת המיוחסת לו.

05 אני חושבת, שיהיה זה יפה ביותר אם העניים יקבלו עליהם את מנת חלקם וישלבו זאת עם תשוקתם אל ישו. אני חושבת, שהעולם נשפר מאוד מסבלם של העניים. האם תֶּרֶזָה במסיבת עיתונאים בוושינגטון ב־1981, בתשובה לשאלה, 'האם את מלמדת את העניים לסבול בהכנעה את גורלם?' האמירה הזאת צוטטה בידי מבקריה של הנזירה המפורסמת, אשר טענו כי מפעלה הוא כת המטפחת את הסבל במקום להילחם בו.

06 דקירתה הקשה של הדלות המרה – שהיא עושה את האדם נלעג. יוֹבְנָאליס, סְטִירוֹת, 3, 152.

07 האימה מפני העוני השוררת בקרב המעמדות המשכילים היא הגרועה במחלות המוסריות שהציוויליזציה שלנו סובלת מהן. ויליאם ג'יימס, החוויה הדתית לסוגיה, הרצאות 14-15, 'ערכה של קדושה'.

08 הולכת העניות אחר העני. בבא קמא צב.

09 הטבע הוא עשיר, אך האדם, יורשו, הוא עני בכל מקום. הֶנְרִי דֶמְרִיסט לֹוִיד, עושר נגד הקהילייה, הפתיחה.

10 הטרגדיה האמיתית של העניים היא, שהם לא יכולים להרשות לעצמם שום דבר מלבד התכחשות עצמית. אוֹסְקֶר וַיִּילֵד, תמונת דוריאן גרי, פ' 6.

ג'יימס רונלד סטנפילד וז'קלין בלום סטנפילד (עורכים), ראיונות עם ג'ון קנת גלברייט.

05 יש לנו רבבות בני-אדם שעובדים במשרות מלאות ומקבלים שכר חלקי.

מרטין לוֹתֶר קינג, 'מדוע עלינו ללכת לוֹוֹשינגטון', נאום באטלנטה, ג'ורג'יה, 15.1.1968.

06 יש רגע בעוני שהרוח אז כבר לא כל הזמן עם הגוף, באמת רע לה מאוד שם. ואז אתה כבר מדבר כמעט עם נשמה. וזה דבר חסר אחריות, נשמה.

לואי פרדינאן סלין, מסע אל קצה הלילה; תרגמה אילנה המרמן.

07 יש רק מעמד אחד בחברה שהשייכים אליו חושבים על כסף יותר מהעשירים – אלה הם העניים. הם אינם מסוגלים לחשוב על שום דבר אחר, וזוהי האומללות שבלהיות עני.

אוסקר ויילד, 'נפש האדם תחת הסוציאליזם'; פורסם לראשונה בתוך: פורטנייטלי ריווי, פברואר 1891; כונס בתוך האמן כמבקר: כתבי הביקורת של אוסקר ויילד (עורך ריצ'רד אַלמן) (וראו במדור כלכלה – כסף, פיננסים, ציטטה 14:395).

08 יש שני מיני עניים, אלה שעניים יחד ואלה שעניים לבדם. הראשונים הם העניים האמיתיים. האחרים הם עשירים שמזלם נטש אותם.

ז'אן פול סארטר, השטן והאל הטוב, מע' 4, תמ' 5.

09 כל מי שנאבק אי-פעם בעוני יודע עד כמה זה יקר להיות עני.

ג'יימס בולדווין, 'השדרה החמישית, אפסאון: מכתב מהארלם', אַסקווייר, יולי 1960; כונס בתוך איש לא יודע את שמי.

10 כמעט כל תשוקה של העני היא עברה בת עונשין. לואי פרדינאן סלין, מסע אל קצה הלילה.

11 לא אכפת לי איך העניים חיים; אני רק מצטער על כך שהם חיים בכלל.

ג'ורג' מור, וידויים של איש צעיר, פ' 16. זוהי, כדברי המחבר, הפילוסופיה הנוחה של "הפגאן המודרני העליז בעניבה הלבנה ובחליפת הערב", הנותן לקבצן שילינג.

12 לא יחדל אביון מקרב הארץ. דברים טו יא.

13 לאנשים עניים אין נשמה.

פתגם אנגלי; מובא, לדוגמה, באוסף הפתגמים הרב-לשוני של ג'יימס הוֹאֵל ב-1659.

01 'עוני זה לא בושה'. טוב ויפה. אבל הם מביישים את העני. הם עושים זאת ומנחמים אותו באמרה השגורה. אמרה זו היה לה תוקף בזמנה, אבל שעתה האחרונה הגיעה מכבר. היא אינה שונה מאותו מאמר אלים: 'מי שלא עובד, לא אוכל'. כאשר היתה עבודה שפרנסה את בעליה היה גם עוני שלא העטה קלון, אם נבע ממום או מפגע גורל-אחר. ואילו חוסר-הכל הנוכחי, שמיליונים נולדים לתוכו, שמאות אלפי יורדים-מנכסיהם מסתבכים בו, מבזה את האדם. הזוהמה והמצוקה מתגבהות סביבו כמו חומות, פועלן של ידיים לא-נראות. וכשם שהיחיד מסוגל לשאת הרבה כשהוא לעצמו, אך נתקף בושה מוצדקת כאשר אשתו רואה אותו בכך וסובלת אף היא, כך רשאי היחיד לסבול הרבה כל עוד הוא לבדו, וכל דבר, כל עוד הוא מסתיר אותו. אבל לעולם אין אדם רשאי להשלים עם העוני כאשר הוא מוטל כצל ענק על עמו ועל ביתו. או-אז עליו לשמור על עירנות חושיו לקראת כל השפלה שטיפול בחלקם, ולאלף אותם עד שסבלו שוב לא יסלול את הדרך המוליכה-תהומה של הדווי, אלא את השביל העולה של המרד.

וֹלְטֵר בְּנִימִין, רחוב חד-סטרי, 'מסע באינפלציה הגרמנית', 5; תרגם דוד זינגר, בתוך: מבחר כתבים, כרך א: המשוטט.

02 ילדים לא יכולים לאכול נאומים ולא יכולים לגור בוועדות. אני לא רוצה לראות עוד ועדה שלומדת את נושא צורכי הילדים. אנחנו חייבים לעזור להם.

מריאן רייט אַדלמן, אני חולמת עולם.

03 יש לו לחם, אין לו מלח,

יש לו מלח, אין לו לחם;

יש לו כבש, אין לו תבלין,

יש לו תבלין, אין לו כבש.

פתגם שְׁוִיטִי; מובא בתוך: ש. שפרה ויעקב קליין (ההדירו ותרגמו), בימים הרחוקים ההם: אנתולוגיה משירת המזרח הקדום.

04 יש לזכור תמיד עובדה פשוטה אחת: לא קיימת בעולם אוכלוסייה משכילה ענייה, ולא קיימת אוכלוסייה נבערת שאיננה ענייה.

ג'ון קנת גלברייט, ראיון עם ג'ון ניוארק, 1990; כונס בתוך:

פשוטו כמשמעו, על־ידי הרעב; האיש הזה אינו הופך לחלק מהמצב הפועלי אלא ברגע שבו העני והפרולטר מזדמנים יחד תחת מבטה (ומהלומותיה) של המשטרה.
זולאן בארת, 'העני והפרולטר', מיתולוגיות; תרגם עידו בסוק.

12 קבצן (ש"ע) – אחד שסמך על עזרת חבריו. אַמברוז בירס, מילון השטן.

13 קבצנים לא יכולים להיות בררנים. פתגם הקיים בכמה לשונות. מילון אוקספורד לפתגמים מביא, בין השאר, נוסח צרפתי מאמצע המאה ה־15: 'לֹוּה לא יכול להיות בררן'.

14 רק על העניים נאסר לבקש. אַנטול פראנס, קֶרְקֶבִּיל.

עורכי־דין, לקוחות,
התדיינות

15 אין אצלם עורכי־דין, שכן הם רואים בהם בני־אדם שמקצועם לטשטש דברים. תומס מורוס, אוטופיה, 'על חוק ושופטים'.

16 אלמלא היו אנשים רעים, לא היו לנו עורכי־דין טובים. צ'רלס דיקנס, בית ממכר עתיקות, פ' 56; מר בראס.

17 אלמלא היו עורכי־דין, לא היינו זקוקים להם. 'פרדוקס עורכי־הדין'; מיוחס לא. ק. גיפין (שלא הצלחתי לברר מיהו), בתוך: פול דיקסון, החוקים הרשמיים החדשים, ובכמה מקומות אחרים.

18 אם הטיעון שלך טוב, נסה להתפשר; אם הוא רע, לך לבית־המשפט. ז'אן בטיסט רוסו, אַפִּיגְרָמוֹת, ס' 2, 19.

19 אם עורכי־הדין שלך אומרים לך, שיש לך 'קייס' טוב מאוד – התפשר מיד.

ריצ'רד אינגרמס; מצוטט בתוך: תום באואר, מקסוול: הזר, פ' 14. אינגרמס הפסיד ב־1985 בתביעת דיבה שהגיש נגדו איל העיתונות הבריטי, רוברט מקסוול, על שפרסם במגזין העץ

01 להיות עני [..] זה הדבר היחיד בימינו שבני־אדם מתביישים בו.

ג'ון גיי, פולִי, מע' 1, תמ' 11. פולִי, אשר נכתבה ב־1729, היא אופרת המשך לאופרת הקבצנים הידועה של המחבר.

02 מועצות מנהלים רשאיות לעבוד יחד, וגם בנקים, משקיעים ותאגידים רשאים לפעול בשיתוף זה עם זה או עם מדינות חזקות. טוב ויפה. אבל רק העניים אינם אמורים לשתף פעולה ביניהם.
נועם חומסקי, שיחה עם דיוויד פרסמיאן, בתוך טובת הכלל.

03 מי שאינו מסוגל לסבול עוני אינו מסוגל להיות חופשי. ויקטור הוגו, 'מחשבות', אחרית דבר לחיי.

04 מי שיודע כיצד להיות עני יודע הכל. ז'יל מישלה, תולדות המהפכה הצרפתית.

05 מסוכן להיראות רעב. זה גורם לאנשים לרצות לבעוט בך. ג'ורג' אורוול, דפוק וזרוק בפאריס ובלונדון, פ' 9; הערה של פוריס, חברו לנוודות של אורוול.

06 נודע לי מפי אמריקני בר־סמכא ממיודעי בלונדון, כי ילד צעיר ובריא, שהוזן היטב, הריהו, בהגיעו לגיל שנה, מאכל טעים מזין ובריא, בין מבושל ובין צלוי, בין אפוי ובין מאוּדָה; ואין לי ספק, כי ינעם לחיך לא פחות בתוך פריקסה או ראגו.
ג'ונתן סוויפט, הצעה צנועה למניעת ילדי אירלנד מליפול למעמסה על הוריהם ועל המדינה; נדפס מחדש בתוך כתבי הפרוזה של ג'ונתן סוויפט, כרך 12 (עורך הרפרט דיוויס).

07 עכבישים מוכי רעב צדים זבובים מוכי רעב. צ'רלס צ'רצ'יל, נבואת הרעב.

08 'עני אך מאושר' – איננו ביטוי שהמציא איש עני. מייסון קולי, מכתמים עירוניים, אוסף רביעי, 1987.

09 עני הדובר אמת אין מאמינים לו. מְנַדְרוֹס, פְּרָגְמָנט.

10 עני חשוב כמת. ילקוט שמעוני, תהלים, רמז, תתלא.

11 צולל בתהום רעבונו, האיש צ'רלי צ'פלין ניצב תמיד אך כפסע מגיבוש מודעות פוליטית: השביתה היא אסון בשבילו משום שהיא מאיימת על אדם המעוור,

הפרטית, כי מקסוֹן מימן נסיעות למנהיג הלייבור ניל קינוֹק, על־מנת שיסדר לו מושב בבית הלורדים. אינגרמס האשים בהפסדו את חבר המושבעים.

01 'אני לא זוכר שפגשתי אותך אי־פעם', כמו שאמר עורך־הדין למצפונו.

אנונימי; וְלִרְיָם אמריקני (וְלִרְיָם הוא צורת שנייה הקרויה על שמו של סָם וֶלֶר, מן הדמויות המשעשעות בספרו של צ'רלס דיקנס, **כתבי הפיקוויקים**, אשר נהג להעיר הערות בסגנון הזה).

02 אפשר אולי לסלוח על סירוב להגן על בני־אדם מסוימים, אבל התרשלות בהגנה עליהם איננה אלא פשע.

קיקרו; מובא אצל אַמיאנוס מַרקְלינוס, **תולדות רומא**, ס' 30, 4, 7.

03 דבר ראשון, בואו נהרוג את כל עורכי־הדין. שְׁיִיקספיר, **הנרי השישי**, ח' 2, מע' 4, תמ' 2.

04 הוא ראה עורך־דין הורג נחש בַּאֲרוּוה על עֲרַמַת זבל; וחיך השטן כי זכר מעשה בקין ובאחיו הבל.

סמיואל טיילור קולרידג', 'מחשבות השטן', בית 4. השיר הסטירי הזה חובר במשותף בידי קולרידג' וגיסו, המשורר רוֹבֶרט סאות'י, ופורסם ללא חתימה בעיתון *The Morning Post and Gazetteer*, 6.9.1799. רק שנים אחר־כך פרסמו שני המשוררים גירסאות נפרדות שלו, בשמותיהם. הבית שלמעלה תורגם מן הנוסח המופיע בתוך **שירת ס. ט. קולרידג'**, כרך 2, 1835.

05 יש שני מיני עורכי־דין – אלה שמכירים את החוק ואלה שמכירים את השופט.

ג'וזף צ'אייט; מצוטט בתוך: ארתור טריין, **מיסטר טוט בא הביתה**.

06 כאן שוכב עורך־דין ישר – כמה מוזר.

כתובת על מצבתו של סָר ג'ון סטריינג' באנגליה (המקור הוא משחק מלים על השם Strange).

07 כפרי בין שני פרקליטים כדג בין שני חתולים. בֶּנְג'מין פרנקלין, **אֶלְמֶנַךְ רִיצ'רד המסכן**.

08 כשהחוק נגדך, טען מן העובדות; כשהעובדות נגדך, טען מן החוק; כששניהם נגדך, השמץ את יריבך. הנחיה לעורכי־דין.

09 מטרת התביעה היא להטריד ולרפות ידיים, ולא דווקא לזכות. קל מאוד להשתמש בחוק למטרת הטרדה. אם מציקים במידה הדרושה לאדם שמהלך ממילא על חבל דק [...] זה מספיק בדרך כלל כדי לחסל אותו מבחינה מקצועית, ואם זה מתאפשר כמובן – לגמור אותו לגמרי.

רוֹן הבארד מסביר את הטקטיקה שנקט נגד מישהו שמתח ביקורת על תנועת הסיינטולוגיה; מצוטט בתוך: בֶּנְט קורידון ורוֹן הבארד הבן, **רוֹן הבארד: משיח או מטורף?**

10 מי שנעשה עורך־הדין של עצמו יש לו לקוח טיפש. <<<<>>>>

11 אם אמת אומר הפתגם הישן, שמי שנעשה עורך־הדין של עצמו יש לו לקוח טיפש, כי אז בית־המשפט [...] מעניק עכשיו את הזכות החוקתית לאדם לעשות מעצמו טיפש.

למעלה: פתגם המתועד לראשונה בנוסח זה בשבועון פֹּרְט־פּוֹלִיֹּ בפיִלְדֶּלְפִּיה באוגוסט 1809. הוא מיוחס לעתים לסמיואל ג'ונסון, כנראה בטעות. בנוסחים אחרים מופיע הפתגם במקורות יותר מוקדמים. למטה: שופט בית־המשפט העליון של ארצות־הברית, הארי א. בֶּלְקֶמן, מביא את דעת המיעוט בהחלטה שקבעה ברוב של 6:3, כי נתבע רשאי לסרב לקבל הגנה משפטית וזכותו לבחור לייצג את עצמו; 30.6.1975.

12 נשאלת השאלה [...] האם כל עורכי־הדין אותו דבר? זה כמו לשאול אם כל מה שיורד לביב הוא אשפה. פלורנס קֶנְדִי, 'תיאוריית בית הזונות של החוק', בתוך: רוֹבֶרט לֶפְקוֹרט (עורך), **החוק נגד העם: מאמרים לְדֵה־מיסטיפיקציה של החוק, הסדר ובתי־המשפט**.

13 עורך־דין טוב, שכן רע. בֶּנְג'מין פרנקלין, **אֶלְמֶנַךְ רִיצ'רד המסכן**.

14 עורך־דין עם התיק שלו יכול לגנוב יותר מאלף אנשים עם אקדחים.

מֶרִיוּ פּוֹזוֹ, **הסנדק**, ס' 1, פ' 1. פּוֹזוֹ טען, כי זאת היתה השורה המצוטטת ביותר מתוך ספרו, אבל כשסיפר על כך לבמאי קופולה, למפיק רוֹדִי ולכל מי שהיה קשור בעשיית הסרט על־פי ספרו, התעלמו ממנו כולם והשורה לא נכנסה לסרט.

15 שלושה עורכי־דין מפילְדֶּלְפִּיה מסוגלים לנצח את השטן עצמו.

אמרה אנונימית שהיתה שכיחה בניו־אינגלנד; הובאה בעיתון סִיילם אוֹבְּזֶרוֹר, 13.3.1824. פֶּרְדֵּ שִפִּירוֹ מביא בספרו **ציטטות משפטיות אמריקניות** סימוכין משנת 1788 לאמרה הזאת (מתוך **הקולמביין מַגָּזִין**) ועל־פיהן כשהיו מדברים בחוגי משפטנים בלונדון על נקודה משפטית סבוכה ביותר היו נוהגים

08 בכל מדינה מתוקנת העושר הוא ערך מקודש; בדמוקרטיה זה הערך המקודש היחיד.
אנטול פראנס, אי הפינגווינים.

09 בעולם מכוער ואומלל הגדול בעשירים יכול לקנות אך ורק פיעור ואומללות.
ג'ורג' פֶרנארד שו, 'פתגמים למהפכנים: יופי ואושר, אמנות ועושר', אדם ועל־אדם (נספח 2).

10 האומללות שבלהיות עשיר היא, שעליך לחיות עם עשירים.
לוגן פירסול סמית', מחשבות בדיעבד, 'בעולם'.

11 הדת שלי? ובכן, יקירתי, אני מיליונר; זאת הדת שלי.
ג'ורג' פֶרנארד שו, מייג'ור ברברה, מע' 2.

12 הייתי ענייה והייתי עשירה. עשירה זה יותר טוב.
ביאטריס קאופמן; צוטטה בעיתון וושינגטון פוסט, 12.5.1937.
שנים רבות יוחסה השנייה הזאת לזמרת סופי טאקר, אבל ספר הציטטות של ייל, שיצא לאור ב־2006, אומר, שקאופמן השמיעה את האמרה הרבה לפני שטאקר יכלה להגיד אותה.

13 – העשירים הגדולים שונים ממך וממני.
– כן, יש להם יותר כסף.
הדיאלוג הקצר הזה התנהל על־פי מסורת נפוצה בין הסופרים אף. סקוט פיצג'רלד ואָרנסט הֶמינגווי (בסדר זה). אולם לאמיתו של דבר הוא לא התנהל במציאות, אלא בספרות. ב־1926 כתב פיצג'רלד בסיפורו 'הנער העשיר': "תן לי לספר לך על העשירים הגדולים. הם שונים ממני וממך". כעבור עשר שנים נזכר המספר בסיפורו של הֶמינגווי, 'שלגי הקילימנג'רו', ב"סקוט פיצג'רלד המסכן" וב"יראת הכבוד הרומנטית" שרחש לעשירים, והוא ממשיך ונזכר, כי "מישהו" הגיב ואמר לו: "כן, יש להם יותר כסף". כאשר קרא פיצג'רלד את הסיפור של הֶמינגווי בירחון אֶסקווייר ב־1936 ביקש ממנו לחדול להיטפל אליו בדפוס ולא להתייחס אליו כאילו כבר מת. ואומנם, לקראת הפרסום השני של הסיפור (באנתולוגיה שראתה אור זמן קצר אחרי הפרסום הראשון) המיר הֶמינגווי את "סקוט פיצג'רלד המסכן" ב"ג'וליאן המסכן", וכך כתוב גם בכל המהדורות וההדפסות הבאות. אולם בינתיים התברר, שההערה על כך שהעשירים הם בני־תמותה רגילים שבמקרה יש להם יותר כסף לא נאמרה כלל לפיצג'רלד, אלא דווקא להֶמינגווי, אשר התפאר באותה שנה (1936) באוזני המבקרת מרי קולם כי הוא לומד להכיר את העשירים, והיא שמה אותו ואותם במקומם.

14 הקול שלה מלא כסף.
אף. סקוט פיצג'רלד, גֶטסבי הגדול, פ' 7. כך מתאר גֶטסבי את דייזי ביוקן.

לומר: "זה יביך אפילו עורך־דין מפילדלפיה". שפירו מעלה השערה, כי המוניטין שיצאו לפרקליטי פילדלפיה מקורם בהגנתו המוצלחת של המשפטן האמריקני הסקוטי, אנדרו המילטון (1676?-1741), על ג'ון פיטר זנגר, המו"ל של השבועון ניו־יורק ויקלי ג'ורנל. זנגר נאשם בשנת 1735 בהוצאת דיבה על המושל הבריטי של פֶנסילוניה, וזיכויו ביסס את השימוש בטענה 'אמת דיברתי' כהגנה תקפה במשפטי דיבה והיה צעד חשוב לקראת החקיקה המבטיחה את חופש העיתונות.

01 שפתותיכם דיברו שקר (ישעיהו נט ג) אלו עורכי הדיינין.
שבת קלט.

עושר, עשירים

02 איזהו עשיר? השמח בחלקו.
[>>>><<<<]

03 מי עשיר מכולם? המסתפק במועט.
למעלה: ר' שמעון בן זומא, אבות ד א; למטה: סוקרטס, מובא אצל סטובאיוס, אנתולוגיה, ס' 3, 5, 3.

04 אם אתה ממש יכול לספור את הכסף שלך, אתה לא באמת אדם עשיר.
פול גטי לשבועון אופוזר, 3.11.1957.

05 אם אתם רוצים לדעת מה אלוהים חושב על כסף, תראו למי הוא נותן אותו.
אמרה ישנה שעברה כמה גלגולים: ז'אן דה לה ברייר כולל ברשימת הדברים שאפשר לראות כי אלוהים מזלזל בהם את העושר, המעמד ושאר הבלי העולם הזה; אלכסנדר פופ אומר (בתוך מחשבות על עניינים שונים), כי אפשר לראות מה ערכו של העושר בעיני אלוהים על־פי בני־האדם שהוא נותנו להם, ואילו הנוסח הפופולרי כיום הוא זה המובא למעלה. הוא מיוחס לעתים קרובות לדורותי פרקר, אבל בראיון עמה המופיע בקובץ סופרים בעבודתם (סדרה ראשונה; עורך מלקולם קאולי) ציטטה פרקר את האמרה בשמו של המשורר והסופר מוריס פרינג.

06 אמת עצובה היא, שגם אנשים גדולים יש להם קרובים עניים.
צ'רלס דיקנס, בית קורות, פ' 28.

07 בביתו של עשיר אין מקום לירוק מלבד פרצופו.
דיוגנס.

01 יש אנשים שעושרם אינו מביא להם דבר מלבד הפחד לאבד אותו.

אנטואן דה ריבארול, החריפות של ריבארול.

02 ככל העשירים, הוא לא יכול להביא את עצמו להאמין, שהעניים (תראו את הבתים שלהם, תראו את הבגדים שלהם) באמת סובלים. ככל האנשים המשכילים, הוא האמין, שרק מי שקראו הרבה אפשר לומר עליהם כי הם יודעים שהם אומללים. ת'ורנטון ויילדר, גשר סאן לואיס ריי.

03 ככל שגדל העושר כן מתעבה הזוהמה. ג'ון קנת גלברייט, חברת השבע, פ' 18, 2.

04 כשאדם מספר לך שהתעשר מעבודה קשה, שאל אותו: של מי? דון מרקז; מובא בתוך: אדוארד אנתוני, הו דון מרקז המיוחד בחינו.

05 לעולם לא תמצאו, גם לא במקרה, אדם נדיב באמת בין העשירים. הם עשויים לתת את כספם, אך לעולם לא יתנו את עצמם. הם אנוכיים, חשאיים, מיובשים כמו עצמות זקנות. מי שפיקח דיו כדי לצבור את כל הממון הזה, מוכרח להיות קהה רגש כדי לרצות בכך. ג. ק. צ'סטרטון, 'הקמצן וידידיו', אוסף בני-אדם.

06 לעשירים יש הכי פחות כשרון לאהבה. אפשר לאהוב כלב, בגד או את הכובע לציד ברווזים, אבל יצור אנושי מציב בעיה קשה יותר. העשירים היו רוצים אולי לחוות רגשי חיבה, אבל כמעט אי-אפשר לקלף מעליהם את הזיגוג הנרקסיסטי. הם ממלאים את כל החלל בכל המראות שבבית. ילדיהם, אשר מייצגים את התביעה הברורה ביותר, ולכן המרגיזה ביותר, לתשומת-לבם, הם הסופגים בדרך כלל את מלוא המחץ של זעמם. [>>><<<]

07 עשיר מסוג מסוים, הנגוע בתסמינים של התהדרות מוסרית, מגיע במוקדם או במאוחר למסקנה, שלא די לעשות כסף. הוא מרגיש מחויב להיות בעל דעות, לקדם מטרות ולבחור נשיאים, ולספר לעולם המקשיב ברטט כיצד ומדוע התקלקלו הדברים. החיזיון הוא כמעט תמיד מגוחך.

לואיס לפהם, מחון ומעמד באמריקה; למעלה: פ' 9, למטה: פ' 7.

08 מי שאמר, שכסף לא מביא אושר, התכוון ללא ספק לכסף של מישוהו אחר. מיוחס לסאשה גיטרי.

09 נקל לגמל לעבור בתוך נקב המחט מבוא עשיר אל מלכות האלוהים.

מתי יט 24; תרגום דליטש. אגב, ייתכן שמקור הדימוי על הגמל וקוף המחט הוא בשיבוש התרגום מן היוונית. ייתכן, שהיה צריך לקרוא את המלה היוונית המופיעה במקור kamilos, שפירושו, קָבֵל, ולא kamelos, שפירושו, גמל. במקרה כזה נעשה הדימוי הרבה יותר ברור. על כל פנים, פריסטיאן מורגנשטרן בדק את העניין ליתר ביטחון:

10 לעריכת ניסוי מוזר קניתי מחט בַּבְּזָאָר וגם גמל – זקן מעט, אבל עשוי הוא לבלי חת.

עשיר גדול עמד בצד, שקיים כסף לו ביד; לשער אל בא העשיר, דפק, ואת שמעון העיר,

את פֶּטְרוֹס, שהתריס כלפיו; על קוף המחט כבר נכתב: עבֹר בּוֹ לְגַמֵּל נִקְל מְבוֹא עֹשִׁיר בְּשַׁעַר אֵל.

בְּדַבַּר הָאֵל אֲדַבֵּק לְעַד, קראתי לגמל מיד מקוף המחט – פֶּאָשְׁפָּר – הראיתי לו קוביית סופר.

מיהר להשתחל הַבְּהֵמָה, עבר בַּקּוֹף, ולא ריחם על העשיר, אשר קרא: 'אוי, מר לי מר' ו'מה נורא'!

פריסטיאן מורגנשטרן, 'הניסוי', שירי גרדום; תרגם דן דאור.

11 מכל המעמדות העשירים הם אלה ששמים לב אליהם הכי הרבה ושחוקרים אותם הכי פחות. ג'ון קנת גלברייט, עידן האי-ודאות, פ' 2.

12 מרבה נכסים מרבה דאגה. הלל הזקן, אבות ב ז.

עמים, אופי לאומי

01 אומה של חנוונים.

אפיון של האנגלים, שלא לגמרי ברור מי טבע אותו. השימוש המוכר המוקדם ביותר שלו מופיע בדברים שכתב ב־1763 ג'וסאיה טאקר, הדיקן של קתדרלת גלוצ'סטר: "מה שנכון לגבי חנווני נכון לגבי אומה של חנוונים". הביטוי נפוץ במהירות, ורבים, ובהם לדוגמה נפוליאון בונפארטה, השתמשו בו כדי לאפיין את העם האנגלי (ראו פארי אי. או'מרה, **נפוליאון בגלות**, כרך 2). אולם עוד ב־1776 ראה אור ספרו הגדול של אדם סמית, **עושר האומות**, ובתוכו (ס' 4, פ' 7) מופיע המשפט הבא: "לייסד אימפריה גדולה אך ורק לשם טיפוח אומה של לקוחות [היום היינו אומרים צרכנים], נראה ממבט ראשון כפרויקט שהולם אומה של חנוונים. אולם לאמיתו של דבר אין הפרויקט מתאים לאומה של חנוונים, אלא לאומה שממשלתה מושפעת מחנוונים".

02 איך אפשר לשלוט במדינה שמייצרת מאתיים ארבעים ושישה סוגים שונים של גבינה.

שארל דה־גול, לאחר שמפלגתו לא זכתה ברוב מוחלט בבחירות של 1951. אגב, על־פי **חילון אוקספורד לציטטות** הוא הזכיר מאתיים שישים וחמישה סוגי גבינות.

03 אילו היו הצרפתים גרמנים במהותם, כמה היו הגרמנים מעריצים אותם.

פראנץ קפקא, **יומנים**, רישום מיום 17.12.1910.

04 אין מעשה רע או טוב שלא תמצא אנגלי עושה אותו; אך לעולם לא תמצא אנגלי לא צודק, שכן הוא עושה כל דבר מתוך עיקרון. הוא נלחם בך מתוך עקרונות פטריוטיים; הוא שודד אותך מתוך עקרונות עסקיים; הוא משעבד אותך מתוך עקרונות אימפריאליים; הוא מתעמר בך מתוך עקרונות גבריים; הוא תומך במלכו מתוך עקרונות של נאמנות, והוא עורף את ראשו מתוך עקרונות רפובליקניים.

ג'ורג' ברנארד שו, **איש הגורל**; הדובר הוא נפוליאון.

05 אירים אמריקנים הם אירים כמו שאפריקנים אמריקנים הם אפריקנים.

בוב גלדוף; בשבועון **אונזוור**, 22.6.1986.

06 אמר רבן גמליאל, בשלושה דברים אוהב אני את הפרסיים: הן צנועין באכילתן וצנועין בבית הכיסא וצנועין בדבר אחר. **ברכות ח.**

07 את הספרדים עשוי הכובש להרשים באדיבותו, את הגאלים בעושרו, את היוונים ביחס הכבוד שהוא מגלה אל האמנויות, את היהודים בהנהגתו המוסרית, את האפריקנים בשלוותו ובסמכותיותו. אבל הגרמנים אינם מתרשמים מכל אלה. אותם יש להכות עד עפר, להכות שנית בנסותם לקום ולהכות בשלישית בשוכבם גונחים ופצעיהם עדיין כואבים; או אז יכבדו את היד המכה אותם. מיוחס לגרמניקוס קיסר.

08 באיטליה, בשלושים שנות שלטון של בני בורג'יה, היו להם מלחמה, טרור, רצח ושפיכות דמים, אבל היו להם גם מיקלאנג'לו, ליאונרדו דא וינצ'י והרנסאנס. בשווייץ היתה להם אהבת אחים, היו להם חמש מאות שנות דמוקרטיה ושלוש; ומה הצליחו ליצור? את שערן הקוקייה.

אורסון ולס, בדמותו של הארי לייס בסרטו של קרול ריד, **האדם השלישי**. את התסריט לסרט כתבו הסופר גרהם גרין והבמאי ריד, אך את השורות שלמעלה הוסיף ולס במהלך ההפקה. בספר הראיונות עם פטר בוגדנוביץ', **זה הוא אורסון ולס**, מספר ולס, שכאשר הסרט יצא אל מסכי הקולנוע הוא קיבל תגובה מנומסת משווייץ, שבה הודיעו לו השווייצים כי מעולם לא ייצרו שעוני קוקייה וכי מקורם של שעונים אלה הוא באזור היער השחור בבוואריה.

09 בפנגקוק בחצי היום הם מזים קצף ורצים, אך כלבים שוטים ואנגלים בשמש הצהריים יוצאים.

נואל קוארד, 'כלבים שוטים ואנגלים', מלים ולחן. כשכנס את שירו הפופולרי בתוך **ספר השירים של נואל קוארד** צירף לו המחבר אנקדוטה ובה סיפר, כי השיר כמעט עורר תקרית בינלאומית. היה זה ב־1941, לאחר חתימת האמנה האטלנטית, כאשר ראש הממשלה צ'רצ'יל ערך סעודת ערב לכבוד הנשיא רוזוולט על סיפון סה"מ 'הנסיך מונלס'. השניים נכנסו לוויכוח על השאלה אם השורות 'בפנגקוק בחצי היום הם מזים קצף ורצים' באות בפזמון לבית הראשון של השיר, כטענת צ'רצ'יל, או בפזמון לבית השני, כטענת רוזוולט. ראש הממשלה הפעיל את כושר השכנוע המפורסם שלו, אך הנשיא עמד על שלו – ובצדק. מאוחר יותר, כותב קוארד, הודה צ'רצ'יל בטעותו, 'כמו גבר'.

10 בווארי הוא משהו באמצע בין אוסטרי ליצור אנושי. מיוחס לביסמרק.

11 בטרגדיה רוסית כולם מתים. גם בקומדיה רוסית כולם מתים, אבל הם מתים מאושרים. ברי פרקר, בתוכנית הרדיו שלו בתחנת WMCA.

- 01 בישראל כדי להיות ריאליסט עליך להאמין בנסים.
דוד בן-גוריון, ראיון לרשת הטלוויזיה סי־בי־אס, 5.10.1956.
- 02 ביתו של האירי הוא ארון המתים שלו.
ג'יימס ג'ויס, יוליסס, פ' 6, 'האדס'; ליאופולד בלום.
- 03 גן עדן הוא טבח צרפתי, מהנדס גרמני, שוטר אנגלי, מאהב איטלקי – והכל מאורגן בידי השווייצרים. הגיהנום הוא טבח אנגלי, מהנדס צרפתי, שוטר גרמני, מאהב שווייצרי – והכל מאורגן בידי האיטלקים.
בדיחה ישנה.
- 04 גרמני הוא מישוהו שאינו מסוגל לשקר בלי להאמין בכך בעצמו.
תיאודור אדורנו, מינימה מורליה: הרהורים מחיים פגומים.
- 05 האומות הגדולות נהגו תמיד כמו גנגסטרים, והקטנות – כמו זונות.
סטנלי קובריק; בעיתון גארדיין, 5.6.1963.
- 06 האיטלקים חכמים לפני מעשה, הגרמנים בשעת מעשה והצרפתים לאחר מעשה.
ג'ורג' הרקרט, חידודים נבונים.
- 07 האירים הם עם הוגן. הם לעולם לא מדברים טובות זה על זה.
סמיואל ג'ונסון; מובא בתוך: ג'יימס בוסון, חיי סמיואל ג'ונסון, רישום מפברואר 1775.
- 08 האנגלים לעולם לא יהיו עבדים: הם חופשיים לעשות כל מה שהממשלה ודעת הקהל מרשות להם לעשות.
ג'ורג' בנארד שו, אדם ועל-אדם, מע' 3.
- 09 האנגלים נוכלים כאומה וישרים כיחידים. ההיפך הוא הנכון לגבי לצרפתים, אשר הם ישרים כאומה ונוכלים כיחידים.
אדמונד דה גונקור, יומנים, רישום מיום 2.11.1868.
- 10 האנגלים עסוקים. אין להם זמן להיות מנומסים.
מונטסקייה, הגיגים ופרגמנטים שלא ראו אור, כרך 2, 1428.
- 11 הכל בצרפת נגמר באותו אופן: חתונות, הטבלות, דו-קרבות, לוויית, הונאות, עסקי מדינה – כולם עילות לארוחה טובה.
ז'אן אנואי, ססיל.
- 12 הערבים הם בסך הכל יהודים רכובים על סוסים.
בנג'מין ד'זראלי, טנקרד, ס' 4, פ' 3.
- 13 הפרסים נוהגים לדון בעניינים החשובים ביותר בהיותם שיכורים.
הרודוטוס, היסטוריה, ס' 1, 133.
- 14 הרוסי הטיפוסי איננו מסוגל להטיל ספק זמן רב. נטייתו היא לייצר לעצמו די מהר דוגמה, ואז להיכנע לדוגמה הזאת בכל לבו ונשמתו.
ניקולאי פֶרדייב, מקורות הקומוניזם הרוסי.
- 15 זה לא שהאנגלי אינו מסוגל להרגיש – זה שהוא פוחד להרגיש. לימדו אותו בבית-הספר, שרגש הוא דבר לא נאה. אסור לו לבטא שמחה גדולה או עצב גדול, ואף לא לפתוח את פיו יותר מדי כשהוא מדבר, כי המקטרת שלו עלולה ליפול.
אי. מ. פורסטר, 'הערות על האופי האנגלי', 1920; כונס בתוך קציר אביגור.
- 16 כשאנגלי מרגיש לא נוח הוא חושב שהוא מוסרי.
ג'ורג' בנארד שו, אדם ועל-אדם, מע' 3.
- 17 כשיורשת אמריקנית רוצה לרכוש לה בעל, מיד היא חוצה את האוקיאנוס האטלנטי. החומרנים האמיתיים היחידים שפגשתי מימי היו אירופים.
מרי מקארתי, 'אמריקה היפהפייה: ההומוריסט באמבטיה', קומנטרי, ספטמבר 1947; כונס בתוך נהפוך הוא.
- 18 לא משנה מה חסר לאיטלקי, אָגו יש לו תמיד. ולפעמים שניים. נחמד לחשוב, שאפילו לאיטלקי העני ביותר יש שני אָגואים, בעוד שאפילו לאנגלי העשיר ביותר יש, ככלל, רק אחד.
ג'ורג' מיקש, איטליה למתחילים.
- 19 לבית-הקברות, קבצנים! וחפרתם עצמות אבותיכם ועצמות אחיכם הקדושים ומילאתם תרמילים ועמסתם אותם על שכם ויצאתם לדרך, עתידים לעשות בהם סחורה בכל הירידים.
חיים נחמן ביאליק, מתוך 'בעיר ההרגה', שירים.
- 20 לאירופים יש חיי מין; לאנגלים יש בקבוקים חמים.
ג'ורג' מיקש, איך להיות זר, פ' 1.
- 21 מאז ומתמיד היתה להם [לגרמנים] הנטייה להתייחס אל פסיכופתים כאל אבירים, אך מעולם לא עשו זאת בהצלחה כה גדולה כמו בזמן הזה.

- 09 אני שומע קריאות רבות להעניש את האשמים, אבל רק בודדים מתעניינים בטיהור החפים מפשע. דניאל דפן, פנייה לכבוד ולצדק.
- 10 אפשר לשפוט את רמת הציוויליזציה בחברה כשנכנסים לבתי הכלא שלה. דוסטויבסקי, רשימות מבית המוות.
- 11 בכל פעם שאתה עוצר בניית בית-ספר, בנית כלא. מה שהרווחת בצד אחד איבדת בצד האחר. זה כמו להזין כלב בזנבו. הוא לא ישמין מזה. מארק טוויין, נאום ב־23.11.1900.
- 12 בשמים עושים שום איש לא ימצא בפשעו את האושר. ויטוריו אלפיירי, אורסוס, 1, 2.
- 13 בתפקידו הכוח לענוש אינו שונה במהותו מהכוח לרפא או לחנך. מישל פוקו, להטיל משמעת ולענוש: הולדת בית-הסוהר, ח' 4, פ' 3.
- 14 דחוס את הטבע האנושי לכתונת הכפייה של המשפט הפלילי – והפשע יופיע. קארל קראוס, 'מקרה ריהל', המוסר והמשפט הפלילי.
- 15 האפקט המתקן של הענישה הוא אמונה שמסרבת למות, ונראה לי, שזה מפני שהיא כל-כך מספקת את דחפינו הסדיסטיים. פרטרנד ראסל, 'רעיונות שהזיקו לאנושות', מאמרים לא פופולריים, פ' 10.
- 16 הגנבים הגדולים מענישים את הקטנים. תומס פולר, גנומולוגיה, 4565.
- 17 המשטרה איננה עוסקת בהגנה; המשטרה עוסקת בנקמה. יש טוענים, כי נקמת המדינה מרתיעה. את מי בדיוק היא מרתיעה? ומהו הדבר שהיא מרתיעה? אלן ת'ורנטון, חוקי הג'ונגל.
- 18 המתת פושע עשויה להיות מוסרית, אך מתן גושפנקה חוקית למעשה – לעולם לא. ולטר בנימין, רחוב חד-סטרי, 'כלי מתכת'.
- 19 הנוראה בצרות בכלא, חשב, היא שאי-אפשר לסגור את הדלת. סטנדרל, האדום והשחור, ס' 2, פ' 44; תרגם יהושע קנז.

- אלברט איינשטיין; נרשם בצדו האחורי של מכתב, שתאריכו 26.7.1939; ארכיון איינשטיין 53-160.
- 01 ממגע עם הצרפתים לומדים להיות אומללים בנימוס. אמיל סיוראן, היקשים ממחוזות המרירות.
- 02 ראיתי את העם הזה והנה עם קשה עורף הוא. שמות לב ט.
- 03 רוסי אחד – אידיאולוגיה; שני רוסים – שחמט; שלושה רוסים – מהפכה; ארבעה רוסים – רביעיית בוךפשט. מיוחס ליאשה חפץ.
- 04 רוסיה היא בית משוגעים ענק. אם אתה מבקר במוסד ביום הפתוח אתה עשוי לא להבחין שאתה נמצא במקום כזה. הוא נראה לגמרי נורמלי, אבל הדיירים כולם משוגעים. זינאידה גיפיוס, רישום ביומן מנובמבר 1916; כונס בתוך זיכרונות.
- ענישה, עונשים
- 05 אין עונשים על המחשבה. [>>>><<<<]
- 06 מחשבה רעה, אין הקדוש ברוך הוא מצרפה למעשה. למעלה: אולפיאנוס, בתוך: מכלול המשפט האזרחי: ילקוטים; למטה: קידושין לט (ושני הכללים מובאים בידי גדליה אלקושי בתוך אוצר פתגמים וויבים לטיניים).
- 07 אם מי שעובר על החוק אינו נענש, מי שמציית לו מרומה. זו, ורק זו, הסיבה לכך שעבריינים צריכים להיענש: כדי לאשש ולעודד את שמירת החוק כהתנהגות טובה ומועילה. מטרתו של החוק הפלילי אינה יכולה להיות תיקון ואף לא הרתעה; היא יכולה להיות אך ורק הבטחת הסדר החוקי. תומס סאס, החטא השני.
- 08 אנו זקוקים לפושעים כדי להזדהות איתם, כדי לקנא בהם בסתר לבנו וכדי להענישם בתקיפות. הם עושים בעבורנו את הדברים האסורים והבלתי-חוקיים שאנו רוצים לעשות. קארל אוגוסטוס מנינגר, הפשע של הענישה.

01 הענישה מרתיעה את אלה שאינם רוצים כלל לפשוע.

קארל קראוס, *אמרות וסתירות*, 224.

02 הרעיון שהמטרה היחידה של העונש היא למנוע את הפשע מבוסס בבירור על התיאוריה שהפשע ניתן למניעה, אשר היא מפוקפקת כמעט כמו האמונה שהעונש ניתן למניעה.

ה. ל. מנקו, *דוח מיעוט: פוקסי ה. ל. מנקו*, 262.

03 השיטה שלנו היא שיא האבסורד, שכן אנו מתייחסים אל הנאשם הן כילד, כדי שתהיה לנו הזכות לענוש אותו, והן כמבוגר, כדי שנוכל למנוע ממנו תנחומים.

קלוד לוי־סטרואס, *תוגת הטרוֹפיקה*, פ' 38.

04 התשוקה לענוש תמיד מסוכנת לחירות. היא מביאה בני־אדם למתוח, לפרש לא נכון וליישם שלא כדין אפילו את הטובים שבחוקים. מי שמבקש להבטיח את חירותו עליו להגן גם על אויבו מפני דיכוי, שכן בהפירו את החובה הזאת הוא יוצר תקדים, אשר ישוב ויגיע יום אחד אליו.

תום פיינ, *מחקר על העקרונות הראשונים של המחשל*.

05 כל האיברין של אדם עתידין ליתן דין, חוץ מן האוזן ומן העין.

תנחומא (בבור), פ' מקץ, ס' ה.

06 לא יהיה שלום בר־קיימא, לא בלבות בני־האדם ולא בהנהגות החברתיות, כל עוד לא יוצא המוות אל מחוץ לחוק.

אלפר קאמי, 'הרהורים על הגליוטינה', *התנגדות, מרד ומוות*. מסתו של קאמי היא כתב התנגדות חריף לעונש המוות.

07 מתוך שלוש המטרות של שיטת בתי־הסוהר שלנו: נקמה, הרתעה ושיקום העבריינים, רק אחת מושגת, וזו האחת הנתעבת.

ג'ורג' פֶרנארד שו; ברבעון *ניו־יורק אֶמריקן*, אפריל־יוני 1922.

08 ספרי החוקים אינם מתירים לאנוס אנשים או לשרוף את בתיהם של מציתים.

נציג ארגון אֶמנסטי הבינלאומי נגד עונש המוות לרוצחים; מצוטט בעיתון *ניו־יורק טיימס*, 4.12.1994.

09 על העונש להלום את העברה.

קיקרו, *על החוקים*, ס' 3, 20.

10 ענישה – הצדק שהאשמים מעניקים לנתפסים. אֶלפֶרט הַבארד, *חילון רויקרוֹפט*.

11 ענישת פושעים צריכה להיות מועילה. אדם תלוי אין בו שום תועלת, אך אדם שנידון לעבודות למען הציבור עושה שירות לארצו ומהווה לקח חי. וולטר, 'החוק האזרחי', *חילון פילוסופי*.

12 רצח על הגרדום הוא הנורא במיני הרצח, מפני ששם הוא נעשה בסמכותה ובברכתה של החברה.

[>>><<<]

13 מעשים מלמדים לקחים, ולא השמות שאנו נותנים להם. רצח ועונש מוות אינם הפכים המבטלים זה את זה, אלא מעשים דומים, המולידים את בני מינם.

ג'ורג' פֶרנארד שו, 'פתגמים למהפכנים: פשעים ועונשים', *אדם ועל־אדם* (נספח 2).

14 שאלתי פעם מישהו בכלא איך הגיע לשם, והוא אמר לי שגנב זוג נעליים. אמרתי לו, שאילו גנב מסילת רכבת היה נעשה סנאטור.

'אמא ג'ונס', בתוך *האוטוביוגרפיה של אמא ג'ונס* (עורכת מרי פילד פֶרטון).

עצב, שמחה

15 אדם עֶצב אל תיאנח, אחרי טרחה יבוא אֶתנח. ר' ישעיהו הלוי הורוויץ (השל"ה), *דרך חיים*.

16 אורח קודר אין מקומו בחתונה.

פרידריך שילר, *וילהלם טל*, מע' 4, תמ' 3.

17 אין חוכמה בעצב חסר תועלת וחסר תוחלת, אבל יש בו משהו הדומה כל־כך לסגולה טובה, עד שמי שחסר אותו לגמרי אי־אפשר לאהוב אותו.

סמיואל ג'ונסון, מכתב להסטר ת'רייל, 12.4.1781; כונס בתוך, *מכתבי סמיואל ג'ונסון*, כרך 2, 722 (עורך ר. וו. צ'פמן).

18 אין מתוקה פֶמלנכוליה.

רוֹפֶרט פֶרטון, *אֶנטומיה של המלנכוליה*, 'תקציר המחבר'.

19 אלוהים [...] לא חילקת לי הרבה סיבות לשמוח, אבל הענקת לי את השמחה עצמה.

חנוך לוין, *קרום: מחזה עם שתי לוויית ושתי חתונות*, תמ' 12.

01

אני מדבר על היגון – יען אנו אילנותיו והשמחה אינה אלא אודם-לחי בפירותיו. אורי צבי גרינברג, *אֶנקֶרָאון על קוטב העיצבון*, אָפּיגֶרף.

02

אנשים מְלַנְכוֹלִים, כמו שאמר אַריסטו, הם הפיקחים מכולם. רוֹבֶרט פֶּרְטון, *אַנטומיה של המְלַנְכוֹליה*, ח' 1, פ' 3, 1, 3.

03

בנוסף לכל שאר מודעי יש לי בת סוד קרובה אחת. [...] המלנכוליה היא המאהבת הנאמנה ביותר שידעתי. אין פלא, אפוא, שאני משיב לה אהבה. סָרן קירקגור, *או / אן*, כרך 1, 'סְלֶה'.

04

היי שלום עצבות בוקר טוב עצבות את רשומה בחריצי התקרה. פֹּל אלוֹאֶר, 'כמעט מעוות', *החיים העכשוויים*. ומכאן שם ספרה של פֶּרְנסוּאַז סאגאן, *בוקר טוב עצבות*.

05

המְלַנְכוֹליה מפתה כמו האַקסֶטֶזה. מִייסֶון קוֹלִי, *מכתמים עירוניים*, אוסף שמיני, 1991.

06

העונג אשר בעצב מתוק מהעונג שבעונג עצמו. פֶּרְסי בִּישׁ שְׁלִי, *הגנה על השירה*.

07

השמחה היא קפיץ רב־כוח בְּטֹבֵעַ, רב־תעלומות. כל גלגל לעד תניע במנגנון העולמות. היא – פרחים תמשוך מִנְבֶּט ושמשות מן הרקיעים, סִפְרוֹת תסובב בְּחֶלֶד לא שזפו עיני תוכנים. פרידריך שִׁלֶר, 'הֶמְנוֹן לשמחה', 1786; תרגמה נילי מירסקי.

08

חייהם של אנשים מאושרים דחוסים במעשיהם – מאוכלסים, פעילים, גדושים. [...] אולם העצובים הם נוודים, על מישור חסר גבולות, עם תווי שטח בודדים. אופקי העצבות מטושטשים ותביעותיה מעטות. לארי מֶקֶרְטרי, *אחדים יודעים לשרוק*, ח' 4, פ' 9.

09

לא פעם אתה צריך לברר לעצמך על מה ולמה אתה שמח; אבל תמיד אתה יודע מדוע אתה עצוב. קארל קראוס, *אֶמְרוֹת וסתירות*, 915.

10

לב יודע מרת נפשו, ובשמחתו לא יתערב זר. משלי יד'.

11

מי שרציני כל היום לעולם לא יהיו לו חיים טובים; ומי שחי כל היום בקלות דעת לעולם לא יבנה לו בית. מאמרות פֶּתַחֹטֶפ 25 (בערך 2350 לפנה"ס); מובא בתוך: ויליאם קלי סימפסון (עורך), *ספרות מצרים העתיקה*.

12

מלנכוליה היא האושר שבעצבות. ויקטור הוגו, *עבדי הים*, ח' 3, ס' 1, פ' 13.

13

מלנכוליה – תיאבון ששום אומללות לא תשביעו. אָמיל סיוֹראן, *היקשים ממחוזות המרירות*.

14

עצבות עושה אותך לאסירו של אלוהים. אָמיל סיוֹראן, *דמעות וקדושים*.

15

קצר הצער – נצחית השמחה. [$\gggg<<<<$]

16

האשליה קצרה – הצער ארוך. פרידריך שִׁלֶר. למעלה: *הבתולה מאור־ליאן*, מע' 5, תמ' 14; למטה: 'שיר הפעמון', 1799.

17

רבי עקיבא אומר: זִמְר בְּכָל יוֹם, זִמְר בְּכָל יוֹם. סנהדרין צט. מאמר תלמודי הנשמע כדיבור חסידי בשבח השמחה. אולם ר' עקיבא אינו מדבר כאן על המצווה להיות שמח תמיד, אלא על כך שאדם חייב לחזור על תלמודו כְּזֶמֶר השגור על פיו, שהוא חוזר ומזמר אותו שוב ושוב.

18

שמחה אמיתית היא עניין קשה. סָנְקָה, *מכתבים אל לוקיליוס*, 23, 4.

19

שמחה גדולה ראויה לצעקה גדולה. חוֹסֶה דֶּה וֵלְדִיווִיֶּלְסוֹ, *רוֹמַנְסוֹת ושירי קודש*, 297.

20

שמחה היא עולם החירות. ר' נחמן מברֶסֶלֶב, *ליקוטי מוהר"ן*, מהדורא בתרא, ס' י.

21

שמחה קיצונית קשה לשאת יותר מכל מידה של צער. אוֹנוֹרֶה דֶּה בֶּלְזֶק, 'מכתבים של שתי כלות', בכתב־העת *La Presse*, 1841-1842; כונס בתוך *תמונות מחיים פרטיים*.

22

שמחות מְעַבְרוֹת, יגונים מיילדים. ויליאם בֶּלִיִּיק, *נישואי העדן והשאול*, 'משלי השאול'; תרגם גיורא לשם.

23

שתיקה היא הכרוז הכי מושלם של השמחה. שְׁיִיקְספִיר, *מהומה רבה על לא דבר*, מע' 2, תמ' 1.

עצה, ייעוץ

ערוֹת ושינה

- 01 איך אפשר לצפות לכך שבני־אדם יקבלו עצה, אם הם אינם מוכנים לקבל אזהרה.
ג'ונתן סוויפט, מחשבות על עניינים שונים.
- 02 איש אינו יכול לתת לך עצה טובה יותר ממך.
קיקרו, מכתבים אל אטיקוס, ס' 2, 7.
- 03 אם להקיש מן העובדות, אתה מוכשר לעוץ לאחרים, אך לא לעצמך.
אייסכילוס, פרומֶתאוס הכבול, 335-336; תרגם אהרן שבתאי.
- 04 אנו שונאים את אלה שדוחים את עצותינו ובזים לאלה שמקבלים אותן.
ג'וש בילינגס, אחרות ג'וש בילינגס.
- 05 בקש לך עצה משני הזמנים: מן הזמן העתיק שאל מה טוב ביותר, ומן הזמן החדש – מה הולם ביותר.
פֶרְנָסִיס בֵּייקוֹן, 'על מקום גדול', מסות.
- 06 בשום דבר אין בני־האדם נדיבים כל־כך כמו במתן עצות.
לֶה רוֹשְפּוֹקוֹ, אֲמֹרֹת ומכתמי מוסר, 110.
- 07 היוועצות (ש"ע) – בקשת אישור מן הזולת להחלטה שכבר התקבלה.
אֶמֶרֶז פִּירֶס, חילון השטן.
- 08 כל־כך הרבה ספרים מילונים אנציקלופדיות עבות כרס אבל אין מי שיעוץ עצה.
זֶפִּיגְנִיב הֶרְפֶּרט, מתוך 'מר קוֹגִיטוֹ מבקש עצה', שירים 1956-1974; תרגם דוד וינפלד, בתוך: דוח מעיר נצורה.
- 09 עצה הנארגת אל תוך מארג החיים הממשיים – זו חוכמה.
וֶלְטֶר בֶּנִימִין, 'מספר הסיפורים', 8, 1936; כונס בתוך אילומינציות (עורכת חנה ארנדט).
- 10 נוח לעוץ עצה מתוך נמל בטוח.
פרידריך שילר, וילהלם טל, מע' 1, תמ' 1.
- 11 שכנוע רץ מהר כשהתכלית רעה.
סופוקלס, פֶּרְגֶמֶנט; תרגם אהרן שבתאי.
- 12 אחת התגליות הנוראות ביותר, והחשובות ביותר, של תקופתנו היתה, שאם באמת רוצים להרוס אדם ולהפוך אותו לאוטומט, הדרך הבטוחה ביותר איננה לענותו עינויים גופניים במובן הצר של המלה, אלא פשוט להחזיקו ער, כלומר, ביחס קיומי ללא הפוגה אל החיים.
ו. ה. אֶדְוִין, 'כאן ושם', ידו של הצָבֶע, ח' 3.
- 13 אנו ערים בשנתנו וישנים בערותנו.
מוֹנְטִיין, מסות, ס' 2, 12, 'ההתנצלות של ריימוֹן סְבוֹן'.
- 14 אני מחלק את זמני כך: מחצית הזמן אני ישן ובמחציתו השנייה אני חולם. לעולם אינני חולם כשאני ישן; זה יהיה בזבוז, שכן השינה היא הישגו הגדול ביותר של הגאון.
סָרְן קִירְקֶגוֹר, או / אֵן, כרך 1, 'סֶלֶה'.
- 15 אתה יכול לישון בשתי אוזניך.
סְרָנְטִיוֹס, המענה את עצמו, 342. כלומר, אתה יכול לישון בביטחון; והדימוי מופיע עוד בפֶּרְגֶמֶנט של מְנַנְדְרוֹס.
- 16 הערים, עולם אחד משותף להם; הישנים, לכל אחד מהם עולם מיוחד לו.
הֶרַקְלִיטוֹס (מס' 6 במהדורת הפֶּרְגֶמֶנטים של צ'רלס ה. קאהן, אמונתו והגותו של הֶרַקְלִיטוֹס), על־פי פְּלוֹטַרְכוֹס, על אמונות ההבל, בתוך כתבי מוסר.
- 17 יִקְרָה לי שנתי ויִקְרָה אֶבְנוֹתִי, כי כל עוד לַחֲרָפָה וּלְפָאָב השלטון לראות ולשמוע אין בָּם יתְרוֹן; על כן חָרַשׁ דְּבָר – אל תעיר אותי.
מִיקֵלָאֲנֶג'לוֹ, מכתם, 46-1545. השיר נכתב כמענה למרובע שחיבר האקדמיקון הפלורנטיני, ג'וֹבֵנִי דִי קֶאֶרְלוֹ סְטְרוֹצִי, לאחר שראה את פסלו של מִיקֵלָאֲנֶג'לוֹ, 'לילה', בקפֶּלֶת מְדִיצ'י. סְטְרוֹצִי הביע התפעלות מפסל הנערה הישנה והוסיף, כי מכך שהיא ישנה מתחייב שהיא חיה. השורה האחרונה של המרובע שלו אומרת: "הער אותה, אם אינך מאמין לי, והיא תדבר אליך". על כך השיב לו מִיקֵלָאֲנֶג'לוֹ בשיר שלמעלה, שהדוברת בו היא הנערה־הלילה, ושני השירים אף הודפסו יחד.
- 18 כשאנחנו ישנים כולנו שווים.
מִיגֶל דֶּה סְרֹוֶנְטֶס, דוֹן קִיחוֹטֶה, כרך 2, פ' 43; סנצ'ו; תרגמו ביאטריס סקרויסקי־לֵנְדָאוֹ ולואיס לֵנְדָאוֹ.

10 רכה ונעימה אז ירדה השינה על שמורות אודיסקאוס, מתוקה ומאוד עמוקה, ודומה השינה למוות. הומרוס, אודיסקאה, שיר 13, 79-80.

11 שינה לרשעים – נאה להם ונאה לעולם. אבות דרבי נתן, נו"א, מ.

12 שש שעות לגבר, שבע לאשה, שמונה לשוטה. פתגם אנגלי.

פאשיזם, מיליטריזם

13 אבל הרכבות התנהלו בזמן.

הנמקה להגנת המדינה הפאשיסטית בהתבסס על יעילותה. מקורה כנראה בהתרשמותה של הנסיכה אולליה מספרד בספרה חצרות אצולה וארצות אחרי המלחמה, פ' 13: "היתרון הראשון של הנהגת בָּניטוֹ מוסוליני באיטליה מורגש ברגע שעוברים את הגבול האיטלקי ושומעים את המשפט, 'הרכבת מגיעה בזמן'". המילון הפוליטי של ספיייר טוען באופטימיות, שכיום משמש הביטוי בהוראה לעגנית בלבד: כאשר ממשלה או ארגון פוגעים בזכויות או בחירויות הבסיסיות בנימוק של 'תוכנית אב' יעילה, קם מישהו ומזכיר את הרכבות של מוסוליני. העניין הוא, שלנימוק של היעילות יש היום חסידים רבים, המקבלים אותו ללא כל הסתייגות או אירוניה.

14 אילו הייתי איטלקי אני בטוח שהייתי איתך מההתחלה עד הסוף במאבקך המנצח נגד התיאבון והתשוקות הבהמיות של הֶלְנִיניזם. [...] איטליה הראתה, שהמוני בני־האדם, כאשר הם מונהגים כראוי, מעריכים ומוכנים להגן על הכבוד והיציבות של החברה האזרחית. [הפאשיזם] מספק את הסם הנחוץ נגד הווירוס הרוסי.

וינסטון צ'רצ'יל, מכתב לבֶּניטוֹ מוסוליני בינואר 1927. באותו חודש ביקר צ'רצ'יל ברומא ונפגש עם הדוֹצ'ה, ואחר־כך אמר כי הוקסם ממוסוליני. גם ב־1940 המשיך צ'רצ'יל, בדברו בפרלמנט, להחמיא למוסוליני: "אינני מכחיש שהוא אדם גדול, אבל כאשר תקף את אנגליה נהפך לפושע".

15 אני מגלה לך מה שאינני יכול לגלות לשום גרמני... אני שונא מדים; זאת הקללה של גרמניה. ראש ממשלת גרמניה, קונרד אדנאואר, לראש ממשלת בריטניה, הרוֹלד מקמילן, בעת ביקורו בבון, 8.5.1957. מצוטט בתוך: אליסטר הום, הרוֹלד מקמילן, כרך 2.

01 כשברא הקדוש ברוך הוא את אדם הראשון טעו בו מלאכי השרת וביקשו לומר לפניו קדוש. מה עשה הקדוש ברוך הוא? הפיל עליו שינה, וידעו שהוא אדם.

מדרש זוטא: קוהלת (בובר), פ"ו, י.

02 לא בשביל כל אחד אני ישן.

לוקיליוס, סְטִירוֹת, ס' 6, פְּרָגְמֶנְט 251. ציטוט של אֶמְרָה ישנה, הקשורה באחד ושמו קיפיוס, אשר זכה לכינוי פארארְנֶכוֹן, שמשמעותו 'נוחר בצד'. על־פי הסיפור ערך פעם קיפיוס משתה, והניח לאשתו לעסוק באהבים עם אורחים רבי השפעה שהזמין, בעודו מעמיד פני ישן. אחד מעבדיו ניסה לגנוב ממנו מטבע כסף, אולם קיפיוס פקח את עיניו ואמר: "לא בשביל כל אחד אני ישן". קיקרוֹ מזכיר את האנקדוטה הזאת בתוך מכתבים אל ידידים, ס' 7, 24, 1. אֶרְסֶמוֹס, לעומת זאת, מייחס בספרו אֶמְרִים את האנקדוטה והאמירה לגלבה.

03 לילות שישנו בהם כאילו לא היו. היחידים שנותרים בזיכרוננו הם אלה שלא יכולנו לעצום בהם עין. לילה פירושו לילה ללא שינה. אָמִיל סִיזְרָאן, הצרה שבהיוולדות.

04 לעולם איני ישן בשלווה אלא כאשר אני מאזין לדרשה או מתפלל. ראבֵּלָה, גֶּרְגֵּנְטוֹאָה ופֶּנְטֶגְרוֹאֶל, ס' 1, פ' 41; הנזיר לגֶּרְגֵּנְטוֹאָה; תרגם עידו בסוק.

05 מה קשה יותר, להעיר מישהו ישן, או להעיר מישהו שחולם בהקיץ שהוא ער? סָרְן קִירְקֹגוֹר, כתבי אהבה.

06 מי יכול להיאבק בשינה? אך הענק הזה כולו עדנה. מרטין פרקוואר טאפֶר, על היופי.

07 מי שישן מחצית היום זכה במחצית חיים. קארל קראוס, 'שבחי סגנון חיים הפוך', סימפליציזמוס.

08 מעשה האמונה הגדול ביותר שאדם יכול לעשות הוא המעשה שאנו עושים בכל לילה. אנו נוטשים את זהותנו; אנו הופכים את נשמתנו וגופנו לכאוס וללילה קדמון. אנו מבטלים את קיומנו כמו בקץ העולם: למעשה, אנו נעשים מתים, מתוך תקווה בטוחה וודאית של תחייה מפוארת. ג. ק. צ'סטרטון, טירוף וספרות.

09 שינה היא מוות בלי אחריות. פראן ליבוביץ, 'הליכות', החיים המטרופוליניים.

בְּנִיטוֹ מוֹסוֹלִינִי, הדוקטרינה הפוליטית והחברתית של הפאשיזם.

08 הפאשיזם היה ראוי להיקרא תאגידיזם, כי הוא מיזוג של המדינה והעוצמה התאגידית. בְּנִיטוֹ מוֹסוֹלִינִי.

09 זה לא יכול לקרות כאן. סינקליר לואיס, כותרת של ספר מ־1935, המתאר השתלטות פאשיסטית על ארצות־הברית.

10 יש תסריט־על הזמין לכל: הצבע שחור, החומר הוא עור, הפיתוי הוא יופי, הצידוק הוא פנות, המטרה אֶקְסִטְזָה, הפנטסיה מוות. סוזן סֹנְטֶג, 'פאשיזם מקסים', 1974; כונס בתוך **בחזל שבתאי**. היא מדברת כאן על הסמלים הנאציים המאפיינים את תרבות הסאדו־מֶזוֹכִיזִם.

11 לא פעם חשבת, שאילו היתה קיימת דיקטטורה פאשיסטית רציונלית, היא היתה בוחרת בשיטה האמריקנית. נועם חֹמְסֶקִי, **לשון ואחריות**, ח' 1, פ' 1.

12 מהו הפאשיזם האיטלקי? זוהי התקוממות של השכבה הנמוכה ביותר של הבורגנות האיטלקית, שכבת הבטלנים, הבערים, ההרפתקנים, אשר המלחמה נותנת להם אשליה שהם טובים בשביל משהו ושעל כן הם נחשבים למישהו, אלה שנסחפו קדימה על גל הניוון הפוליטי והחברתי.

אֶנטוֹנִיוֹ גֶרְמִשִּׁי בעיתונו, **הסדר החדש**, 25.5.1921. בדבריו של גֶרְמִשִּׁי מהדהדים דבריו של קארל מַרְקְס על תומכיו של לואי נְפּוֹלֵיאוֹן בצרפת, בתוך: **השמונה־עשר בבריקר של לואי בּוֹנְפָארט**.

13 סמוך לשנת 1940. השוטרים הם קרנפים. השופטים קרנפים. אתה האדם היחיד בין הקרנפים. הקרנפים שואלים את עצמם, כיצד יכול העולם בעבר להיות מנוהל בידי בני־אדם. ואתה, אף אתה שואל את עצמך: האם נכון הדבר שהעולם התנהל בידי בני־אדם? אֶז'ן יוֹנסְקוֹ, **הווה עבר, עבר הווה: פרקי יומן מקוטע**; תרגם אריה לרנר.

14 פאשיזם הוא העסקים הגדולים חמושים בפגיונות. <<<<>>>>

15 הדרך לפאשיזם רצופה יומרות סוציאליסטיות. גראנט סינגלטון, מכתב לג'ורג' זלדס, עורך הספר **הציטטות הגדולות**, 1960.

01 היריב האסטרטגי הוא הפאשיזם [...] הפאשיזם שבתוך כולנו, בראשינו ובהתנהגותנו היומיומית; הפאשיזם שגורם לנו לאהוב כוח, להשתוקק לאותו דבר עצמו ששולט בנו ומנצל אותנו. מִיֶּשֶׁל פּוֹקוֹ; בתוך: ז'יל דֶלֶז ופֶלִיקְס גוֹאֶטְרִי, **אנטי־אדיפוס**, הקדמה.

02 הכל [...] בשביל המדינה, שום דבר לא מחוץ למדינה ושום איש לא נגד המדינה. בְּנִיטוֹ מוֹסוֹלִינִי, דברים ב־25.10.1925; כונסו בתוך **כל הכתבים**, כרך 21.

03 המלחמה היא יפה מפני שהיא מבססת את שלטון האדם על המכונה המשועבדת באמצעות מסכות גאז, מגאפונים זורעי בהלה, להביורים וטנקים קטנים. המלחמה היא יפה מפני שבה מתחילה הפיכתו הנכספת של הגוף האנושי למתכתי. המלחמה היא יפה מפני שהיא מעשירה אחו פורח בסחלבי האש של מכוונות־הירייה. המלחמה היא יפה מפני שהיא מלכדת לסימפוזיה אחת את ירי הרובים, את מטחי התותחים, את הפסקות האש, את הניחוחות ואת צחנת הריקבון. המלחמה היא יפה מפני שהיא יוצרת אדריכלות חדשה, כמו זו של הטנקים הגדולים, מבני הטיסה הגיאומטריים, סחרורי העשן העולים מכפרים בוערים ודברים רבים אחרים... פיליפו תוֹמַסוֹ מְרִינֶטִי, **מְנִיפֶסֶט לרגל המלחמה באתיופיה**.

04 המלחמה לבדה מעלה את מרצו של האדם למתח העליון, והיא המטביעה חותם של אצילות על האומות שעומד להן העוז שלא להתחמק ממנה [...] העיקרון של השלום מזיק, והוא אויב הפאשיזם. בְּנִיטוֹ מוֹסוֹלִינִי; מתוך הערך 'פאשיזם', **האנציקלופדיה האיטלקית**, 1932.

05 הפאשיזם אינו מוגדר במספר קורבנותיו, אלא בדרך שבה הוא הורג אותם. ז'אן פֹּל סארטר, 'על ההוצאה להורג של יוליוס וּאָתֶל רוֹזֶנְבֶּרג', בעיתון הפאריסאי **לִיבֶרְסִיוֹן**, 22.6.1953.

06 הפאשיזם היה מהפכת־נגד נגד מהפכה שמעולם לא התחוללה. איניאציו סִילוֹנֶה, **בית־ספר לדיקטטורים**, פ' 4.

07 הפאשיזם, כשהוא שוקל את העתיד ומתבונן בהתפתחות האנושות, בנפרד מהשיקולים הפוליטיים של הרגע, אינו מאמין לא באפשרות ולא בתועלת של שלום מתמיד.

08 אכן, מדינאי גדול אתה. כל מה שאתה צריך היא מדינה גדולה.

פראנץ גרילפארצ'ר, בתוך **שירים**.

09 אל תאמין לשום דבר עד שיוכחש רשמית. מיוחס לביסמרק.

10 אם אתה לא יכול לסבול את החום, צא מהמטבח. כאשר הודיע נשיא ארצות-הברית, הארי ס. טרומן, ב־1952, כי לא יתמודד על תקופת כהונה נוספת, אמר את המשפט שלמעלה כהסבר לפרישתו, ועל־פי מֶגֶאזִין החדשות **טיים** (28.4.1952), ייחס אותו ליועצו, גנרל הארי ווהן. לעומת זאת כותב דִּיוויד מֶקֶאלוֹף בספרו **טרומן**, כי זו אמרה נוסנה ממיסורי, שטרומן שמע אותה בשנות השלושים. עם הזמן ניכס טרומן את האמרה לעצמו, ובדרך כלל נוהגים לצטטה תחת שמו. הספרן פיליפ ד. לאַנְרְקוויסט מהספרייה על־שם טרומן העיד, כי טרומן הרבה להשתמש באמרה הזאת, בעל־פה ובכתב ובונריאציות שונות. על כך מעיר נִינְג'ל ריס (**שימו לב לדברי**), כי בהתחשב בסגנונו המשולח, סביר יותר להניח שהוא נזקק לנוסח הקצת יותר מפולפל: "אם אתה לא יכול לסבול את הסירחון, צא מהמחראה".

11 אם אתה תופס אותם בביצים, הלב והמוח יבואו אחריהן.

המלים הללו נרשמו על לוחית, שהיתה תלויה על קיר בביתו של צ'רלס קולסון, יועץ מיוחד לנשיא ניקסון. בעל הבית סיפר, שקיבל את הלוחית עם העצה מחייל לשעבר ביחידת 'הכומתות הירוקות', אשר חשב כי היא תועיל לו במילוי תפקידו בבית הלבן, אולם היא לא עזרה לו כאשר נשפט ונידון למאסר על חלקו בפרשת ווטֶרגֵייט. האמרה זכתה לפרסום כאשר העיתונות ציטטה אותה בכתבות על קולסון, ומנהלים אמריקנים רבים, שדגלו בגישה קשוחה, אימצו אותה כמוטו. מקור האמרה אינו ידוע, אך היא צוטטה מפעם לפעם כאמרת שחקנים ויוחסה לג'ון ויין.

12 אם הם יחדלו לספר שקרים עלינו, אנחנו נחדל לספר את האמת עליהם.

אדלֵיי סטיבנסון, המועמד הדמוקרטי לנשיאות ארצות-הברית, אמר את הדברים האלה על יריביו הרפובליקנים במערכת הבחירות של 1952, ורבים מביאים אותם בשמו. אולם היו פוליטיקאים שקדמו לו באמירה הזאת, בניסוחים שונים, ואין יודעים מי היה הראשון שהגה את החידוד.

13 אם מֶרְגֶרֶט ת'אצ'ר תזכה, אני מזהיר אתכם לא להיות אנשים רגילים; אני מזהיר אתכם לא להיות צעירים; אני מזהיר אתכם לא לחלות; אני מזהיר אתכם לא להזדקן.

נִיל קִינֹק, נאום בחירות בפריג'ט, 7.6.1983; כוּנס בתוך: פראיין

01 פאשיזם הוא מונח שאינו מתייחס במקורו לתאגידים, אבל אם אתה מתבונן בהם אתה רואה, שמבנה הכוח שלהם בנוי בקשיחות מלמעלה למטה. בידי המשקיעים, הבעלים, הבנקאים וכיו"ב מצוי כוח מוחלט. [...] תאגידים הם יותר טוטליטריים מרוב המוסדות שאנו מכנים טוטליטריים בזירה הפוליטית.

נועם חומסקי, שיחה עם דִּיוויד פֶרסמִיאן, בתוך **סודות, שקרים ודמוקרטיה**.

02 פאשיזם הוא קפיטליזם פלוס רצח. אפטון סינקליר, **ציפורי כלא חזמרות**.

03 שאדם מסוגל ליהנות מצעידה בסך לצלילי תזמורת, זה בלבד די בו כדי שאתעב אותו. אַלְבֶּרט אֵיינשְטֵיין, 'אמונותי', *Forum and Century*, ונדפס מחדש בתוך **רעיונות והשקפות**.

04 תרגילים ומדים אוכפים תבנית על ההמון. יופי צבאי. אבל זה אינו הכל: הם מעוררים אינסטינקטים נמוכים יותר מן האסתטי. החיזיון של יצורי אנוש המצומצמים לכלל אוטומטים מספק את התאוה לכוח. כשאדם מביט בעבדים ממופנים הוא מדמה לעצמו שהוא אדון. אֶלְדוּס האקסלי, **דבר והיפוכו**, פ' 29.

פוליטיקה, פוליטיקאים

05 איך נשלט העולם ואיך מתחילות מלחמות? פוליטיקאים מספרים שקרים לעיתונאים ואחר-כך מאמינים למה שהם קוראים.

קארל קראוס; מתוך האנתולוגיה **באופן מילולי** (עורך היינריך פישר).

06 אילו היו שגיאות פוליטיות חטאים בעיני האל, שום פוליטיקאי לא היה זוכה לסליחה.

נְפּוֹלֵיאוֹן; מובא בתוך **מכתמי נפוליאון** (ליקט א. ג. דה ליאנקור).

07 אינני מתיימר לטעון ששלטתי באירועים, אלא מודה ולא מסתיר שהאירועים שלטו בי.

אִיבֶּרהֶם לִינְקוֹלן, מכתב לַאֶלְבֶּרט ג'. הוֹדג'ס, 4.4.1864; כוּנס בתוך **כתבי איברהם לינקולן**, כרך 7.

מקצרתור (עורך), ספר פֶּנוּגוּוּיִן לנאומים במאה העשרים. ת'אצ'ר ניצחה בבחירות והמשיכה לכהן כראש הממשלה, אך נאומו של קינוק עשה רושם רב ותרם לבחירתו למנהיג מפלגת הלייבור כעבור ארבעה חודשים.

01 אני אלחם עד הסוף המר, גם אם תצלבו אותי. [...] אני נזכר בישו בדרכו לגולגולתא, כיצד הלך דרך הרחובות ואנשים ירקו עליו.

מיכאיל גֹּרְבַצ'וֹב במערכת הבחירות לנשיאות רוסיה, יוני 1996. הוא קיבל בסיבוב הראשון פחות מאחוז מקולות המצביעים.

02 אני מעדיף אותו בתוך האוהל שלי, משתין החוצה, מאשר מחוץ לאוהל שלי, משתין פנימה.

נשיא ארצות־הברית לינדון ב. ג'ונסון מסביר מדוע השאיר את אֶדְגֶר הוֹבֶר בתפקיד ראש האֶף־בי־עיי. מצוטט בתוך: דייוויד הֶלְפֶרְסְט, המוצלחים והביקחים.

03 אני נזכר באותו שיכור, שאחרי שבעטו אותו החוצה מהמועדון בפעם השלישית קם על רגליו ואמר: 'אני קולט את האנשים האלה; הם לא רוצים אותי שם'.

ויליאם ג'ונינגס בראיין ב־1908, אחרי שכשל בפעם השלישית בניסיונו להיבחר לנשיא ארצות־הברית כמועמד המפלגה הדמוקרטית.

04 אסתטיקה היא אם האתיקה. [...] אילו היינו בוחרים את מנהיגינו על בסיס ניסיונם בקריאה, ולא על בסיס הפרוגרמות הפוליטיות שלהם, היה הרבה פחות צער על פני האדמה. אני מאמין – לא אמפירית, לצערי, אלא תיאורטית – כי מי שהרבה לקרוא את דיקנס יהיה לו הרבה יותר קשה לירות בבני־אדם כמותו מאשר מי שלא קרא מעולם את דיקנס.

יוסיף ברוֹדְסְקִי, 'חזות לא רגילה', נאום בעת קבלת פרס נוֹבֶל ב־1987; כונס בתוך על צער ותבונה.

05 בחדר אפוף עשן באיזה בית־מלון...

ביטוי המתייחס לאופן שבו נקבעות החלטות פוליטיות במפלגות. הארי מ. דוֹהֶרְטִי, מנהל מסע הבחירות של ווֹרן ג'. הרדינג לנשיאות ארצות־הברית, חזה בפברואר 1920 את האופן שבו ייבחר הרדינג למועמד המפלגה הרפובליקנית לנשיא בוועידתה שעתידה היתה להתקיים ביוני: "הוועידה תגיע למבוי סתום", צוטט דוֹהֶרְטִי בעיתון ניו־יֹרְק טיימס ב־21.2.1920, "ואחרי שכל המועמדים ימצו את כוחם יישבו שנים־עשר או חמישה־עשר איש, מותשים וטרוטי עיניים מחוסר שינה, סביב שולחן בחדר אפוף עשן באיזה בית־מלון ויחליטו על המועמד. וכשיגיע הרגע, הם יבחרו בהרדינג". דוֹהֶרְטִי הכחיש יותר מאוחר, כי השתמש בביטוי שיוחס לו, אך נבואתו התקיימה בדיוק כפי שצוטט, והחדר אפוף העשן נכנס למילון הפוליטי.

06 בחיים הפוליטיים אף אחד לא עושה את הטעות להגיד: טעיתי.

שמעון פרס; שודר בגלי צה"ל, 13.9.2002.

07 בפוליטיקה המעשים עצמם פחות מכריעים מאשר הזמן שבו הם נעשים. פוליטיקאי הוא מי שהזמן לצדו.

רוֹפֶרטוֹ קְלָאסוֹ, 'מונדוס פאקט', נפילת קאש.

08 בפוליטיקה השקר של אתמול מותקף רק כדי להחניף לזה של היום.

ז'אן רוֹסְטָאן, מחשבות של ביולוג.

09 בפוליטיקה יש שני דברים חשובים. הראשון הוא כסף, ואת השני אני לא מצליח לזכור.

מיוחס למארק האנה, מגייס הכספים הגדול של המפלגה הרפובליקנית בארצות־הברית.

10 הקונגרס ילחץ עלי להעלות מסים, ואני אגיד לא. והם ילחצו, ואני אגיד לא. והם ימשיכו ללחוץ, ואני אגיד להם: קראו את שפתי – לא יהיו מסים חדשים.

[>>><<<]

11 ברור לי, שהן היקפה של בעיית הגרעון והן הצורך לגבש חבילה שאפשר להעבירה בחקיקה מחייבים [...] להעלות את מס ההכנסה.

[>>><<<]

12 השתגעתם?... אנחנו עומדים מאחורי כל מה שנאמר.

למעלה: הסנאטור ג'ורג' בוש (האב) בוועידה הלאומית של המפלגה הרפובליקנית, 18.8.1988, בקבלו את מינוי המפלגה למועמדה לנשיאות ארצות־הברית; באמצע: הנשיא בוש בהודעה בכתב, 26.6.1990, אחרי ש"נפגש במעונו הפרטי עם ראשי המנהיגים בקונגרס"; למטה: דובר הבית הלבן, מָרְלִין פִּיצוּוֹטֶר, אחרי שקרא את ההודעה על העלאת המסים, לעיתונאים ששאלו אותו אם אין בכך הפרה של ההבטחה שבוש השמיע לפני שנבחר לנשיא. ה־Read my lips המפורסם הזה נהפך מאז לכלי־נשק פופולרי ללגלוג על פוליטיקאים המבטיחים הבטחות. במערכת הבחירות של 1992 השתמש המועמד הדמוקרטי, ביל קלינטון, באפקטיביות רבה בהבטחה המופרת והיה לה חלק בתבוסתו של בוש בבחירות.

- 10 הקונסול שלנו עירנותו כה גדולה, עד שלא עצם עין כל תקופת קונסולותו.
- הקונסולים ברומא היו נבחרים אחת לשנה. כאשר אחד משני הקונסולים של שנת 45 לפנה"ס מת ביום כהונתו האחרון מינה יוליוס קיסר במקומו את גאיוס קניניוס רבילוס. תקופת כהונתו כקונסול נמשכה אפוא פחות מיום אחד, וקיקרו לא החמיץ את ההזדמנות ללגלג על המינוי המפוקפק (מכתבים אל ידידים, ס' 7, 30): "בשעה אחת הודיע קיסר על בחירתו של קונסול שישרת עד 1 בינואר, כלומר, עד למחרת. וכך אני יכול לדווח לך, שבתקופת קונסולותו של קניניוס איש לא סעד את סעודת הצהריים. וגם שום דבר רע לא התרחש בהיותו קונסול, שכן עירנותו כה גדולה היא, עד שלא עצם עין כל תקופת קונסולותו". גם טקיטוס וסוֹטוֹניוס מעירים על המינוי התמוה.
- 11 ההישענות על שכנוע, על נאמנות ועל שאר תכונות רוחניות נעלות – אין לקחתה ברצינות בפוליטיקה. ולדימיר איליץ' לנין, נאום בוועידה האחת-עשרה של המפלגה הקומוניסטית בברית-המועצות, מארס 1922.
- 12 הזירה הפוליטית אינה מותירה בִּרְה לַאִישׁ: אדם מוכרח להיות לא-יוצלח או בן-בליעל.
- אָמָה גולדמן, 'אנרכיזם: במה הוא באמת מאמין', אנרכיזם ומסות אחרות.
- 13 ולסטודנטים הלא-מוצלחים אני אומר, גם אתם יכולים להיות נשיא ארצות-הברית.
- נשיא ארצות-הברית, ג'ורג' וו. בוש, נאום בטקס הענקת תארים באוניברסיטת ייל, 21.5.2001. בוש עצמו היה סטודנט לא-מוצלח באוניברסיטה זו. על-פי הדיווח התקבלו דברי העידוד שלו בדממה מעיקה.
- 14 יש זמנים בפוליטיקה, שבהם עליך להיות בצד הצודק – ולהפסיד.
- [>>>><<<<]
- 15 בכל ארגון גדול הרבה יותר בטוח להיות לא צודק עם הרוב מאשר להיות צודק לבד.
- ג'ון קֶנֶת גֶלְפֶּרִיִּית. למעלה: מצוטט בשבועון אֹבְזֶרוֹר, 11.2.1968, במדור 'אמרות השבוע'; למטה: מסתבר, שהוא נעשה זהיר יותר בזקנתו, שכן ב־28.7.1989 ציטט העיתון גארדיין מפיו את הצד האחר של המשוואה.
- 16 כוח פוליטי צומח מקנה הרובה. העיקרון שלנו הוא, שהמפלגה שולטת ברובה ושהרובה לא יורשה לעולם לשלוט במפלגה.
- מאז דֶּזֶה דוֹנֶג, 'בעיות של מלחמה ואסטרטגיה', נאום בוועידה השישית של המועצה המרכזית של המפלגה, 6.11.1938; כונס בתוך כתבים נבחרים, כרך 2.

- 01 בפוליטיקה, כמו בדת, שוררת התלהבות קדושה מוטעית. על-ידי שכנוע אחרים אנו משכנעים את עצמנו.
- ג'וניוס, מכתב למדפיס העיתון פּבְּלִיק אֶדוּוִיזֶר; כונס בתוך מכתבים, 35.
- 02 ברגע שאדם נושא עיניים עורגות למשרה ריקבון מתחיל לפשוט בהתנהגותו.
- תומס ג'ֶפֶרסון, מכתב לטֶרֶנֶץ' קוקס, 1820.
- 03 ברגע שתפתח את תיבת פֶּנְדוּרָה תגלה שהיא מלאה סוסים טרויאנים.
- מטאפורה מעורבת אך מרתקת, שנוצרה בדמיונו היוצר של שר החוץ הבריטי, אָרְנֶסְט בּוּוִין. הוא השתמש בה בהקשר לוועידת האג, שכונסה ב־1948 כדי לקדם איחוד פוליטי וכלכלי במערב-אירופה. פוליטיקאים משתי המפלגות הגדולות בבריטניה התנגדו להקמת ארגון מערב-אירופי בעל יוזמות על-לאומיות. רק המפלגה הליברלית הזעירה היתה אירופיסטית.
- 04 הבעיה עם בדיחות פוליטיות היא שהם נבחרים לפרלמנט.
- גֶרְפִּיטוֹ באנגליה.
- 05 הוא לא יודע כלום והוא חושב שהוא יודע הכל. זה מצביע בבירור על קריירה פוליטית.
- ג'ורג' גֶרְנָארד שוֹן, מִיִּיג'וֹר בְּרַבְרָה, מע' 3.
- 06 היכולת לחזות מה יקרה מחר, בעוד שבוע, בעוד חודש, בעוד שנה, והיכולת להסביר אחר-כך מדוע זה לא קרה.
- יונסטון צ'רצ'יל על הכישורים הדרושים לפוליטיקאי מצליח; מצוטט בתוך: ב. אדלר, השוניות של צ'רצ'יל.
- 07 הפוליטיקה מתחילה היכן שמצויים ההמונים; לא היכן שיש אלפים אלא היכן שיש מיליונים, שם מתחילה הפוליטיקה הרצינית.
- ולדימיר איליץ' לנין, דוח לוועידה השביעית של המפלגה הקומוניסטית הרוסית, 7.3.1918.
- 08 הצבע בשביל האיש שמבטיח הכי פחות; הוא יהיה הכי פחות מאכזב.
- גֶרְנָארד בְּרוּך, מצוטט בתוך: מאיר בֶּרֶגֶר, ניו־יורק.
- 09 הקונגרס מורכב משליש, פחות או יותר, נבלים, שני-שלישים, פחות או יותר, אידיוטים, ושלושה שלישים, פחות או יותר, מוגי לב.
- ה. ל. מֶנְקוֹן, מקראה מְנֻקֵּית, פ' 30, 'אמרות'.

- 01 כל אשה שמבינה את הבעיה של ניהול בית תהיה מסוגלת להבין את הבעיות של ניהול מדינה.
מרגרט תאצ'ר במערכת הבחירות שאחריה נעשתה ראש ממשלת בריטניה; בשבועון **אובזרוור**, 8.5.1979.
- 02 כשהייתי ילד אמרו לי, שכל אחד יכול להיעשות נשיא. אני מתחיל להאמין בזה.
קלרנס דארו; מצוטט בתוך: אירווינג סטון, **קלרנס דארו בצד ההגנה**.
- 03 כשפוליטיקאי נמצא באופוזיציה הוא מומחה לאמצעים להשגת איזושהי מטרה. כשהוא נמצא בשלטון הוא מומחה למכשולים שבדרך אליה.
ג. ק. צ'סטרטון, **אילוסטרייטד לונדון ניוז**, 6.4.1918.
- 04 לכל המפלגות: רועה זקוק תמיד לבהמה מובילה, ולפעמים עליו להיות בעצמו בהמה.
[<<<<>>>>]
- 05 מי שמרבה לחשוב אינו מתאים להיות חבר מפלגה: עד מהרה יחשוב את דרכו החוצה.
פרידריך ניטשה. למעלה: **מעבר לטוב ולרע**, פ' 4, 'מכתמים וקטעי ביניים', 165. ובישראל כינה הרב עובדיה יוסף את המשפוכית הזאת 'עזיזה עיוורת'. למטה: **אנושי, אנושי מדי**, כרך 1, פ' 9, 'האדם לבד עם עצמו', 579.
- 06 ללא ניכור לא יכולה להיות פוליטיקה.
ארתור מילר, ראיון בירחון **מרקסיזם היום**, ינואר 1988.
- 07 מדינאי הוא פוליטיקאי מצליח מת.
תומס בֶּרְקֵט ריד ('הצאר ריד'), חבר הקונגרס האמריקני ויושב ראש בית הנציגים. בספר **השנינות והחוכמה של הקונגרס** כותב אֶדוֹרַד בּוֹיְקִין, כי ריד השמיע את השנינה הזאת באוזני עמיתו הֶנְרִי קֶבּוּט לֹודג'. האמרה מיוחסת גם להארי טרומן, אף הוא פוליטיקאי שציפה שנים רבות להיקרא מדינאי. על-פי הנייר **יורק וורלד טלגרם והסאן** מ־12.4.1958, אמר טרומן: "מדינאי הוא פוליטיקאי שהנו מת זה עשר או חמש-עשרה שנים".
- 08 מהרו לאט.
ביטוי שהיה שגור בפיו ובמכתביו של אוגוסטוס. מובא בידי סוֹטוֹנוֹיוּס, **חיי שנים-עשר הקיסרים**.
- 09 מפלגות הן כמו דגים, אומר פתגם נושן: זנבותיהן, לא ראשיהן, הם המנחים אותן.
אנונימי.
- 10 נחרצות איננה לשון הפוליטיקה.
בֶּנְג'מִין ד'זְרַאלי, נאום בפרלמנט, 28.2.1859.
- 11 ניצחון הדִמְגוּגִים חולף, אבל ההרס שהם זורעים נצחי.
שארל פֶּגִי, 'פוליטיקה ומיסטיציזם', **אמיתות בסיסיות**.
- 12 נניח שאתה אידיוט, ונניח שאתה חבר קונגרס. אבל אני חוזר על עצמי.
מארק טוויין, מתוך טיוטה של כתב־יד, המצוטטת בביוגרפיה **מארק טוויין**, מאת אֶלְבֶּרט בִּיגְלוֹ פִּיין.
- 13 אני רוצה להגיד דבר אחד לעם האמריקני. אני רוצה שתקשיבו לי [...] לא היו לי יחסי מין עם האשה הזאת, מיס לווינסקי. מעולם לא אמרתי למישהו לשקר, אפילו פעם אחת, מעולם לא. ההאשמות הללו הן שקריות.
נשיא ארצות־הברית, ביל קלינטון, בהודעה פומבית ב־21.1.1998. הכחשת יחסי המין שהיו לו עם מוֹנִיקָה לווינסקי, מתמחה בבית הלבן, סיבכה אותו בעדות שקר ובשיבוש הליכי משפט. בגין עֲבֻרֹת אלה נפתחו נגדו הליכי הדחה בקונגרס, והוא הועמד לדין לפני הסנאט. השקר של קלינטון התבסס על היתממות סְמָנטית, שכן על-פי מה שדווח לא כללו יחסיו עם מוֹנִיקָה לווינסקי בעילה מלאה.
- 14 היו לי יחסים לא ראויים עם מיס לווינסקי. לאמיתו של דבר, זה היה לא בסדר. היו בכך טעות שיפוט קריטית וכישלון אישי מצדי, שעליהם אחראי אני, ואני בלבד, באופן מלא.
הנשיא קלינטון ב־17.8.1998. בסופו של דבר זיכה אותו הסנאט מאשמה ב־12.2.1999, אך פרשת לווינסקי הטילה צל כבד על תקופת כהונתו השנייה.
- 15 סוס שחור, שאיש לא חשב עליו מעולם [...] דהר על-פני היציע הראשי בניצחון סוחף.
בֶּנְג'מִין ד'זְרַאלי, **הדוכס הצעיר: סיפור מוסרי אם כי שמח**, ס' 2, פ' 5. הספר הזה ראה אור ב־1831, ועל-פי המקובל כאן מקור הביטוי 'סוס שחור' לציון מתחרה אלמוני, אשר מפתיע את כולם וזוכה במירוץ. אולם עוד ב־1822 הופיע הצירוף הזה בעיתון **אֶדינבורו אדוורטייזר**, בהוראה דומה.
- 16 פוליטיקאי הוא בעל-חיים שמסוגל לשבת על גדר ולהצמיד את שתי אוזניו לקרקע.
אנונימי; מובא במילון הציטטות של ה. ל. מֶנְקוּן.

- 11 פוליטיקה היא הגורל.
נפוליאון, בשיחה עם גֶתה ב־1808.
- 12 פוליטיקה היא כנראה המקצוע היחיד, שמקובל כי לא דרושה לו שום הכשרה.
רוֹבֶרט לואיס סטיבנסון, 'יוֹשִׁידה טוֹרְג'ירו', **עיונים מוכרים על בני־אדם וספרים**.
- 13 פוליטיקה היא הסגולה שמלמדת אותך איך לחפש צרות, למצוא אותן, לאבחן אותן באופן שגוי ולתת להן טיפול לקוי בתרופות לא מתאימות.
גראוצ'ו מרקס.
- 14 פוליטיקה היא מדע. אתה יכול להוכיח שאתה צודק ושהאחרים טועים.
ז'אן פול סארטר, **ידיים מלוכלכות**, מע' 5, תמ' 2.
- 15 פוליטיקה: מירוץ סוסים טרויאניים.
סטניסלב לֶץ, **מחשבות לא מסורקות**.
- 16 פוליטיקה מעשית עניינה ההתעלמות מעובדות.
[>>>><<<<]
- 17 פוליטיקה מעשית, ולא משנה מהן הכרזותיה, היתה מאז ומעולם הארגון השיטתי של שנאות.
הֶנְרִי פֶרוֹקס אֶדְמֶס, **חינוכו של הֶנְרִי ב. אֶדְמֶס**; למעלה: פ' 24, 'קִיץ אינדיאני' (1898–1899), למטה: פ' 1, 'קווינסי' (1838–1848).
- 18 רצינו לעשות טוב, אבל יצא כמו שיוצא תמיד.
ויקטור צ'רנומירדין, ראש ממשלת רוסיה.
- 19 שבוע זה הרבה זמן בפוליטיקה.
הרולד וילסון, בהיותו ראש ממשלת בריטניה. משנשאל וילסון ב־1977, בתוכנית הרדיו של הֶיֶי־בִּי־סי 'ציטוט... סוף ציטוט', מתי אמר את המשפט הזה, השיב שאינו זוכר. בדיקה בקרב העיתונאים לעניינים פוליטיים העלתה, כי האַמְרָה בנוסח שלמעלה נטבעה כנראה בהקשר למשבר השטרלינג ב־1964. רוֹבֶרט קארוֹל מהעיתון **איוונינג סטנדרט** טען לעומת זאת, כי עוד ב־1960 אמר וילסון בוועידת מפלגת הלייבור: "ארבעים ושמונה שעות זה הרבה זמן בפוליטיקה". כך או כך, הרעיון אינו חדש, ועוד ב־1886 אמר ג'וזף צ'מְפֶרליין לארתור גֶלְפּוֹר: "בפוליטיקה אין טעם להביט יותר משבועיים קדימה".
- 20 שיחקתי על-פי כללי הפוליטיקה כמו שמצאתי אותם.
הנשיא לשעבר, ריצ'רד ניקסון, מתרץ כעבור שנים את ההתנהגות שהביאה להתפטרותו המאולצת; בעיתון **טיימס**, 7.3.1990 (וראו במדור דברי הימים, ציטטות 04:177–09:177).

- 01 פוליטיקאי הוא תחת שכל אחד ישב עליו, חוץ מבן־אדם.
אי. אי. קאמינגס, **10 x 1**.
- 02 פוליטיקאי ישר הוא אחד שכאשר קונים אותו נשאר קנוי.
מיוחס לסיימון קאמרון, הבוס הרפובליקני של פְּנִסִילוֹנִיָה, אשר הרבה, על־פי המסופר, לקנות ולמכור פוליטיקאים.
- 03 פוליטיקאים, בניינים מכוערים וזונות, כולם נעשים מכובדים אם הם מחזיקים מעמד די זמן.
נוח קרוס (ג'ון יוסטון), בסרט **צ'יינטאון** (תסריט: רוֹבֶרט טאון). ג'רי גרסייה שאל ממנו את האמירה הזאת והשתמש בה ביחס ללהקת ה'גרייטפול דד', אך השמיט מתוכה את הפוליטיקאים. נראה, שאפילו בזקנתם לא נראו לו הפוליטיקאים ראויים לכבוד (מצוטט בביוגרפיה על אודותיו מאת סנדי טרוי, **קפטן טריפט**, פ' 9).
- 04 פוליטיקאים הם אותו דבר בכל מקום – מבטיחים לבנות גשר במקום שאין נהר.
ניקיטה חרושצ'וב, במסיבת עיתונאים בניו־יורק באוקטובר 1960.
- 05 פוליטיקאים – עצם הכוח – הם שפלים, מפני שהם מגלמים את הבוז העמוק שבני־אדם רוחשים לחייהם. [...] צריך להודות לפוליטיקאים על שהם מקבלים על עצמם את השפלות של הכוח ופוטרים את האחרים מהעול הזה. זה הורג אותם, אבל הם משיגים את נקמתם בהעבירים לאחרים את גוויית הכוח.
[>>>><<<<]
- 06 צריך רק שפוליטיקאי יאמין במה שהוא אומר כדי שהאחרים יחדלו להאמין לו.
ז'אן בודריאר, **Cool Memories**; למעלה: פ' 1, למטה: פ' 5.
- 07 פוליטיקה איננה מדע מדויק.
[>>>><<<<]
- 08 פוליטיקה היא אמנות האפשרי.
[>>>><<<<]
- 09 פוליטיקה איננה אמנות האפשרי; היא בחירה בין האסון לבין הבלתי־נסבל.
למעלה: ביסמרק, נאום בבית הנבחרים הפרוסי, 18.12.1863; באמצע: ביסמרק, מכתב לגנרל ליאופולד פון גרלאך, שלישו הצבאי של מלך פרוסיה, 29.9.1851; למטה: ג'ון קֶנֶת גֶלְבְּרִיִּית, מכתב לנשיא קנדי, 2.3.1962; מובא בתוך **יומנו של שגריר**, פ' 9, וכוּנס יותר מאוחר בספרו **מכתבים לקנדי**.
- 10 פוליטיקה היא האמנות של הפיכת השפעה לשפע.
ולהיפך. ובעל ההבחנה היה פילנדר צ'ייס ג'ונסון, בתוך **האלפון הפוליטי של סנאטור סורגום**.

01 שלבו יהיה בראשו – זאת חוכמת הפוליטיקאי.
נפוליאון; מובא בתוך **מכתמי נפוליאון** (ליקט א. ג. דה ליאנקור).

02 תחת כל אבן מסתתר פוליטיקאי.
אריסטופנס, **תסמופוניות**.

פֹּרְנוֹגְרַפִּיָּה, תועבה

03 במופעי החשפנות של גברים אנו ממשיכים להתבונן בנשים, בקהל הנשים עם פניהן הלהוטות. יש בהן באותה שעה יותר פריצות מאשר אילו היו רוקדות עירומות בעצמן.

ז'אן בודריאר, *Cool Memories*, פ' 2. ה'אנו' שבודריאר דובר כאן בשמו הוא כמובן ה'אנו' של הגברים.

04 האם לא נתן מישהו את דעתו על כך, שהפושעים הגרועים ביותר הושחתו מילדותם על-ידי קריאת ספרים מזיקים? וכי לא שמענו אותם מתוודים במהלך משפטיהם, שהיתה זו ספרות התועבה אשר משכה אותם אל הדרך שסופה הנחרץ הוא כלא וגרדום?

אי. קרון, ראש מנהל החינוך של פאריס, 'מבט על העיתונות הגרועה', 1874; מצוטט בתוך: גי בֶּשֶׁטֶל וז'אן קלוד קארייר, **מילון האיזולת וטעויות השיפוט**.

05 האמת היא, שבעומקו של דבר פֹּרְנוֹגְרַפִּיָּה היא לא בעניין סקס אלא בעניין מוות.

סוזן סונטג, 'הדמיון הפֹּרְנוֹגְרַפִּי', **פרטיץ ריווי**, 34, 1967; כונס בתוך **סגנונות של רצון רדיקלי**.

06 האפקט הֶגְרֶסִיבִי של הפֹּרְנוֹגְרַפִּיָּה על ההתנהגות המינית מביא למוות בטרם עת.

מלווין אַנְסֵ'ל, **פֹּרְנוֹגְרַפִּיָּה – משפטו של הפסיכיאטר**; פּמפֶּלֶט שקיבל את אישורה הרשמי של הכנסייה הקתולית.

07 הנשים, שבמשך מאות שנים לא היתה להן גישה אל הפֹּרְנוֹגְרַפִּיָּה ושכיום אינן מסוגלות להביט כלל בטינופת המוצעת על מדפי הסופרמרקט – מתמלאות תדהמה. הנשים אינן מאמינות, שהגברים מאמינים למה שהפֹּרְנוֹגְרַפִּיָּה אומרת על הנשים. אבל הם כן מאמינים. מהגרוע שבהם ועד הטוב שבהם.

אַנְדֵרִיָּאה דבורקין, **פֹּרְנוֹגְרַפִּיָּה**, פ' 5.

08 התפישה הזכרית האוטופית המונחת ביסודה של הפֹּרְנוֹגְרַפִּיָּה הגברית היא זאת: היות שהגבריות התבססה ואיששה את עצמה על וכנגד גופיהן המחוללים של הנשים, הגברים אינם צריכים לתקוף זה את זה. במלים אחרות, הנשים סופגות את התוקפנות הגברית, כך שהגברים בטוחים מפניה. אַנְדֵרִיָּאה דבורקין, 'הסיבה היסודית', הרצאה באַס־אִי־טי, 26.9.1975; כונסה בתוך **דמנו**, פ' 9.

09 יש רק מבחן אמת אחד לפֹּרְנוֹגְרַפִּיָּה. תן לשנים-עשר גברים נורמלים לקרוא ספר, ואז שאל אותם: היתה לך זקפה? אם הרוב מתוך השנים-עשר משיבים 'כן', הספר הוא פֹּרְנוֹגְרַפִּי.

ו. ה. אוֹדֵן; בתוך: אלן אנסן (ליקט) וניקולס ג'נקינס (ערך), **שיחות השולחן של ג. ה. אוֹדֵן**, 17. במארס 1947.

10 ניבול פה הוא תהליך מטהר, בעוד שפֹּרְנוֹגְרַפִּיָּה רק מוסיפה לפסולת.

הנרי מילר, ראיון, בתוך: ג'ורג' פלימפטון (עורך), **סופרים בעבודתם**, סדרה שנייה.

11 סוף-סוף, ספר שאי-אפשר להדפיס שאפשר לקרוא אותו.

עזרא פאונד על **חוג הסרטן** מאת הֶנְרִי מִילֶר. מצוטט גם בנוסח: "ספר מלוכלך ששווה לקרוא אותו".

12 פֹּרְנוֹגְרַפִּיָּה היא בעניין שליטה; אֶרוֹטִיקָה היא בעניין הדדיות.

גלוריה סטיינמן, 'אֶרוֹטִיקָה לעומת פֹּרְנוֹגְרַפִּיָּה', בתוך **מעשים מחפירים ומרידות של יומיום**.

13 פֹּרְנוֹגְרַפִּיָּה היא הסקס הבטוח היחיד.

מייסון קולי, **מכתמים עירוניים**, אוסף עשירי, 1992.

14 פֹּרְנוֹגְרַפִּיָּה היא הקונדרופֹּנִיקָה של הסקס. היא מוסיפה ערוץ שלישי ורביעי לאקט המיני. הלוצינציית הפרטים היא השלטת כאן. המדע כבר הרגיל אותנו למיקרוסקופיות הזאת, להפלגה של המציאות עם כל פרטיו הזעירים, למציצנות הדקדקנית.
ז'אן בודריאר, **ביתוי**, פ' 1.

15 רצח הוא פשע; לתאר רצח זה לא. סקס הוא לא פשע; לתאר סקס זה כן.

גרשון לָגֶמַן, **אהבה ומוות: מחקר בצנזורה**.

16 תועבה היא מה שמזעזע איזה שופט זקן ובור.

בֶּרְטֶרַנד ראסל; במגאזין **לוק**, 23.2.1954.

פחד, פחדנות, חרדה

- [>>><<<]
- 12 ברכת מחריבדיס – תיפול בידי סקילה.
למעלה: ישעיהו כד יח; למטה: ואלטר מליל, אלכסנדראיס.
- 13 הנעדרים לעולם אינם צודקים, אבל לעתים קרובות הם מצילים את חייהם.
סטניסלב לץ, מחשבות לא מסורקות; תרגם דוד וינפלד.
- 14 הפוחד כל דבר מרשרש לו.
סופוקלס, אקריסיוס, פרגמנט.
- 15 הפוחד תמיד נענש יום יום.
[>>><<<]
- 16 אשרי אדם מפחד תמיד.
למעלה: פובליליוס סירוס, פתגמים; למטה: ספר משלי כח יד דווקא ממליץ על הפחד.
- 17 הפחד אוהב את רעיון הסכנה.
ז'וזף ז'ונר, הגיגים.
- 18 חדל לקוות, ותחדל לפחד.
הקאטון; מובא אצל סנקה, מכתבים אל לוקיליוס, 5.
- 19 יותר מכל ירא אני מן הפחד.
[>>><<<]
- 20 אין שום דבר שיש לפחד ממנו יותר מן הפחד.
[>>><<<]
- 21 הדבר היחיד שעלינו לפחד ממנו הוא הפחד עצמו, אותה אימה ללא שם, ללא מחשבה, ללא הצדקה, המשתקת את המאמצים הנדרשים כדי להפוך את הנסיגה להתקדמות.
למעלה: מונטין, מסות, ס' 1, 18, 'על הפחד'; באמצע: הנרי דיוויד ת'ורן, יומן, רישום מיום 7.9.1851; למטה: נשיא ארצות-הברית פרנקלין דלאנו רוזוולט, בנאום ההשבעה שלו, 4.3.1933. ארצות-הברית היתה נתונה אז בעיצומו של המשבר הכלכלי הקשה בתולדותיה, ובציבור שררה הרגשה של התמוטטות כללית.
- 22 כוחות מדומים, אם הבריות רואים בהם כוחות ממשיים, אדירים הם כמו הממשיים, וכל-כך מפני שהמהות שיוצר האדם היא אותה מהות, יהי הכוח המשפיע אשר יהיה. אדם המפחד מרוחות ואדם המפחד מכלבים שוטים פוחד פחד דומה בשני המקרים, ועלול למות מפחד. ההבדל הוא, שבמקרה הראשון אפשר להוכיח לאדם שהוא מפחד מהבל, ובמקרה האחר – אי-אפשר.
אלכסנדר הרצן, ימי ומחשבותי, 'הרהורים על השאלות שהועלו', 2; תרגם צבי ארד.

- 01 אל כל-יכול, מי אני אם לא הפחד שאני מעורר באחרים?
ז'אן פול סארטר, הזבובים, מע' 2; אגיסתאוס ליופיטר.
- 02 אלה שאוהבים שפוחדים מהם פוחדים שיאהבו אותם; והם עצמם פוחדים יותר מכולם, שכן בעוד שהאחרים פוחדים רק מהם, הם פוחדים מכולם.
פרנסואה הקדוש מסאל; מובא אצל הבישוף ז'אן-פייר קאמי, רוחו של פרנסואה הקדוש מסאל, פ' 7, 3.
- 03 אלוהים אינו מתגלה לפחדנים.
רלף וולדו אקרטון, 'נשמת-העל', מסות, סדרה ראשונה.
- 04 אראה לך פחד בקומץ עפר.
ת. ס. אליוט, ארץ הישימון, 1: קבורת המתים, 30.
- 05 באין דמיון אין אימה.
ארתור קונן דויל, חקירה בשני, פ' 5.
- 06 ברגע שבעלי-חיים אינם צריכים עוד לפחד זה מזה הם נעשים המומים ולובשים את המראה הנבון שיש להם בגני חיות. בני-אדם ואומות גם הם ייראו כך, אם יצליחו יום אחד לחיות בהרמוניה ולא ירעדו עוד בגלוי ובסתר.
אמיל סיוראן, הצרה שבהיוולדות.
- 07 גם אני הייתי פוחד ממך, אלמלא ידעתי שחמור אתה.
איופוס, 'הארי והחמור, שותפו לציד', משלים.
- 08 גנב אתה או קוביוסטוס אתה, שמתירא מן השחר?
חולין צא. כך, על-פי האגדה, אמר יעקב למלאך, אשר ביקש ממנו להניח לו ללכת עם עלות השחר.
- 09 הוא היה פחדן, וזה הגורל הגרוע ביותר שיכול להיות לאדם.
אָרנסט הַמינגווי, למי צלצלו הפעמונים, פ' 30; רוברט ג'ורדן על אביו.
- 10 הים שונא את הפחדן.
יג'ין או'ניל, יאה האבל לאלקטרה, ח' 2, מע' 4.
- 11 הנס מקול הפחד ייפול אל הפחת, והעולה מתוך הפחת יילכד בפח.

01 כלב חסר שיניים – נובח.

קווינטוס אַניוס; קטע מתוך חרוז שלו, המצוטט בספרו של מרקוס טְרַנְטִיוס וארן, **על הלשון הלטינית** (ס' 3, 32). פתגם דומה מצוי גם ביוונית ובלשונות אחרות.

02 פחד עיוור, מונחה תבונה רואה,

יצעד בטוח מתבונה סומָה,
בושלת בלי מוֹרָא; לפחד מפני
הרע מכל – מַרְפָּא הוא לְנוֹרָא.
שְׁיִיקְספִיר, טרילוס וקְרִסידה, מע' 3, תמ' 2; קְרִסידה.

03 פחד פחדתי ויֶאֱתַנִּי, ואשר יגורתי יבוא לי.
איוב א כה.

04 פחדן מת שוב ושוב לפני מותו,

אמיץ טועם מותו רק פעם אחת.
מכל הנפלאות שלי סופרו
הכי מוזר הוא פחד האדם
מפני מותו – הקץ ההכרחי,
הבא לכשהוא בא.
שְׁיִיקְספִיר, יוליוס קיסר, מע' 2, תמ' 2.

05 פחדנות, בניגוד לבהלה, היא כמעט תמיד רק אי-
יכולת להשהות את פעילות הדמיון.
אַרְנֶסְט קְמִינְגוֹנִי, גברים במלחמה, מבוא.

06 רבים היו פחדנים אילו היה להם האומץ.
תומס פולר, גנומולוגיה, 3366.

07 שום דבר אינו מעניק למי שפוחד יותר אומץ מפחדו
של מישוהו אחר.
אומֶרְטוֹ אֶקוֹ, שם הוורד, 'היום השלישי: אחרי תפילת
הלילה'.

08 18 באוקטובר 1917. פחד מפני הלילה. פחד מפני
הלא-לילה.
פראנץ קפקא, מחברות האוקטבו, מחברת 3; תרגם שמעון
זנדבנק.

09 שמרי נפשך, כוחך שמרי, שמרי נפשך,
שמרי חייך, בינתך, שמרי חייך,
מקיר נופל, מגג נדלק, מצל קֶשֶׁך,
מאבן קלע, מסכין, מציפורניים.
שמרי נפשך מן השורף, מן החותך,
מן הסמוך כמו עפר וכמו שמים,
מן הדומם, מן המחכה והמושך
והממית כמי-באר ואש-כיריים.

נפשך שמרי ובינתך, שער ראשך,
עורך שמרי, שמרי נפשך, שמרי חייך.
נתן אלתרמן, מתוך 'שיר משמר', חגיגת קיץ.

פילוסופיה, פילוסופים

10 אורה של הפילוסופיה, כמו האור בגיהנום של מילטון,
רק עושה את האפלה נראית.
ז'ראר דה נרוואל, פְּרַגְמַנְטִים.

11 אין לך דבר מופרך שאיזה פילוסוף לא אמר אותו.
[>>>><<<<]
12 עוד על ספסל בית-הספר למדתי, שאי-אפשר לצייר
בדמיון דבר אבסורדי ובלתי-מתקבל על הדעת,
שאיזה פילוסוף לא אמר אותו.
למעלה: קיקרו, על הגדת העתידות, ס' 2, 58, ואמרה דומה
מצויה בפְּרַגְמַנְטִים של בן זמנו וארן; למטה: רנה דקארט, מאמר
על המֶתוֹדָה, ח' 2, 16.

13 אין שום שיטה – רק להיות נבון מאוד.
ת. ס. אֶלְיוֹט, המבקר המושלם. נאמר על אריסטו, שלדעת אֶלְיוֹט,
יותר משהוא בעל שיטה הוא מייצג את התבונה בהתגלמותה.

14 אל לה לפילוסופיה לשכוח את ריבוי הפנים של
העולם – הפיות מרקדות וישו ממוסמר אל הצלב.
אַלְפֶרֶד נֹוֶרְת' וַייטְהֶד, תהליך ומציאות.

15 אמונות ההבל משלחות להבות בעולם כולו;
הפילוסופיה מכבה אותן.
וולטר, 'אמונות הבל', מילון פילוסופי.

16 אמת בפילוסופיה משמעה, שהמושג והמציאות
החיצונית הולמים.
הֶיְגֶל, הפילוסופיה של הצודק, מבוא, תוספת לסעיף 21.

17 אני רואה את הזקן ורואה את הגלימה, אך עדיין
אינני רואה את הפילוסוף.
אֶלְיוֹס גְּלִיוֹס, לילות אֶטִיִּים.

18 אתה יכול לדמיין לעצמך את אוגוסטינוס הקדוש אומר,
שיש הסתברות גבוהה מאוד לקיומו של אלוהים?
לודוויג ויטגנשטיין בשיחה עם מוריס או'קונור דרורי על
הגותו של אוגוסטינוס הקדוש; בתוך זיכרונות על ויטגנשטיין

10 הפילוסופיה, גם אם אינה יכולה להשיב על כל השאלות שהיתה רוצה להשיב עליהן, עדיין יש לה הכוח לשאול שאלות, אשר מגבירות את העניין בעולם ואשר מראות את המוזר והמופלא השוכנים ממש מתחת לפני השטח של הדברים הרגילים ביותר של חיי היומיום.

בֶּרְטְרַנד ראסל, בעיות הפילוסופיה, פ' 1.

11 הפילוסופיה המערבית אינה אלא סדרה של הערות שוליים לאפלטון.

[>>>><<<<]

12 מאפלטון באים כל הדברים שעדיין נכתבים ועדיין נדונים בין אנשי המחשבה. [...] הגענו אל ההר שממנו ניתקו כל הסלעים התועים האלה.

למעלה: אֶלְפֶּרְד נֹוֹרְת' וַיִּיטָקֶד, נוסח מכתמי של דברים המופיעים בספרו **תהליך ומציאות**, ח' 2, פ' 1: "האפיון הכללי הזהיר ביותר של המסורת הפילוסופית האירופית הוא, שהיא מורכבת מסדרת הערות שוליים לאפלטון". וַיִּיטָקֶד מוסיף: "אינני מתכוון לתבנית המחשבה השיטתית שהמלומדים חילצו באופן מפוקפק מתוך כתביו. אני רומז לעושר הרעיונות הכלליים הפזורים בהם". למטה: הכרה דומה, ומוקדמת מזו של וַיִּיטָקֶד, בחובה של המחשבה המערבית לאפלטון, המצויה אצל רֶלֶף ווֹלְדֹו אֶמֶרְסֹוֹן, 'אפלטון, או: הפילוסוף', **אנשי מופת**.

13 הפילוסופיה מציגה שאלה: מה עלינו לעשות על-מנת שיהיו לנו החיים הטובים ביותר שבאפשר? אני חושש, שלא התקדמנו הרבה בדרך אל התשובה לשאלה הזאת.

ז'ק דְּרִידָה, בתוך: פְּרִיסְטִין מְקֵנָה, 'שלוש התקופות של ז'ק דְּרִידָה', ראיון עם דְּרִידָה במגזין **לוס־אנג'לס ויקלי**, 8-14.11.2002.

14 הפילוסופיה מתמודדת בקלות עם פגעי העבר ופגעי העתיד; רק פגעי ההווה מכריעים אותה. לֶה רוֹשְׁפוֹקוֹ, **אמרות ומכתמי מוסר**, 22.

15 הפילוסופיה שואלת שאלה פשוטה: מה כל העניין הזה? אֶלְפֶּרְד נֹוֹרְת' וַיִּיטָקֶד, **הריווי הפילוסופי**, כרך 46.

16 השיטה הסוקרטית איננה משחק ששניים יכולים לשחק בו. מְקַס בִּירְבֹּום, **זיליקה דובסון**, פ' 15.

17 זאת מטפיסיקה, ידידי היקר. הרופא אסר אותה עלי, כי הקיבה שלי לא יכולה לסבול אותה. בֹּוֹרִיס פֶּסְטְרֶנְקוֹ, **דוקטור ז'יוואגו**, ס' 1, פ' 5.

(עורך ראש ריס). אחרי שוויטגנשטיין אומר, כי הוויזיויים של אוגוסטינוס הם בעיניו הספר הרציני ביותר שנכתב אי־פעם (ומוסיף שאת **עיר האלוהים** לא הצליח לקרוא), מספר לו דרורי על ספר חדש, **תיאולוגיה פילוסופית**, הנוטה לגישה שרואה את רמת ההסתברות של טענה כמבחן לאמיתותה. אמירתו של ויטגנשטיין היא תגובה על אמרה ידועה של התיאולוג ג'וזף בֶּטְלֶר, המצוטטת כמה פעמים בספר החדש: "ההסתברות היא המדריך לחיים".

01 במקום שחוכמת הפילוסופיה מסתיימת שם מתחילה חוכמת האמת, שהוא חוכמת הקבלה. ר' נחמן מברסלב, **שיחות מוהר"ן**, רכה.

02 בעבודה זו השלמתי את מטרתי העיקרית, ואני מעז לטעון, כי לא נותרה אף בעיה מבעיות המטפיסיקה שלא מצאה כאן את פתרונה, או שלא ניתן כאן לפחות המפתח לפתרונה. עמנואל קאנט, **ביקורת התבונה הטהורה**, מהד' 1, הקדמה.

03 בעידן המידע אתה לא מלמד פילוסופיה כמו שלימדו אותה אחרי התקופה הפיאודלית – אתה מבצע אותה. אילו חי אַריסטו כיום, היה לו טוק־שואו בטלוויזיה. טימותי לירי; בעיתון **איוונינג סטנדרט**, 8.2.1989.

04 בפילוסופיה המנצח במירוץ הוא מי שרץ הכי לאט, או מי שמגיע אחרון. לודוויג ויטגנשטיין, **הערות על עניינים שונים**, הערה מ־1938.

05 הבהירות היא ההגינות של הפילוסופיה. המרקִיז דֶה ווֹבֶנְאָרְג, **הרהורים ואמרים**.

06 החרדה היתה מצרך מצוי עוד אצל איש המערות. דמו לעצמכם את חיוכו של הַיֵּינְאֶנְדֶּרְטֵל כאשר מספרים לו, שהפילוסופים עתידים לטעון יום אחד כי הם שהמציאו אותה. אָמִיל סִיזָאן, **היקשים ממחזות המרידות**.

07 הטעויות בדת מסוכנות; הטעויות בפילוסופיה מגוחכות בלבד. דִּייוויד יוֹם, **מסכת טבע האדם**, ס' 1, ח' 4, פ' 7.

08 היה פילוסוף, אבל בתוך הפילוסופיה שלך הישאר בן־אדם. דִּייוויד יוֹם, **מחקר על שכל האדם**.

09 המטפיסיקה מבלה שוב ושוב את מספידיה. מִיִּיסוֹן קוֹלִי, **מכתמים עירוניים**, אוסף שביעי, 1990.

פילוסופית כלל, או, במובן שאנו משתמשים במלה – כבעיה לוגית.

בֶּרְטַנְד ראסל, ידיעתנו את העולם החיצוני.

08 כל מה שדרוש כדי להיות פילוסוף הוא לשנוא את צורת החשיבה של מישוהו אחר.

ויליאם ג'יימס, מכתב, 29.1.1909; כונס בתוך **מכתבי ויליאם ג'יימס**, כרך 2.

09 כל עוד אדם מאמין בפילוסופיה הוא בריא. המחלה מתחילה כשהוא מתחיל לחשוב.

אָמיל סיוֹראן, דמעות וקדושים.

10 כשאני קורא בספרי פילוסופיה אני חש שאני בולע משהו שאינו נמצא כלל בפי.

מיוחס לאלֶבֶרט אֵיינשטיין.

11 כשאתה מתפלסף עליך לרדת אל תוך הפאוס הקדמון ולהרגיש שם בבית.

לודוויג ויטגנשטיין, הערות על עניינים שונים, הערה מ־1948.

12 כשבוחנים את המחלוקות הפילוסופיות מוצאים, שהצדדים החלוקים נוטים לתבוע נהירות מיריביהם ולפטור ממנה את עצמם.

אֶלְפֶד נֹרֶת' וֵייטקֶד, תהליך ומציאות.

13 לאמיתו של דבר אין הפילוסופיה אלא שירה מחוכמת. וכי מנין שואבים אותם סופרים עתיקים את כל סמכותם אם לא מן המשוררים?

מוֹנְטֵיין, מסות, ס' 2, 12, 'ההתנצלות של ריימון סבון'.

14 לפילוסופיה, בדומה לרפואה, יש הרבה סמים, מעט תרופות ואף לא מרפא אחד.

שאמפֹר, מכתמים והגיגים, 17.

15 לפילוסופיה הדברים הרגילים ביותר הם מקור של חידות ללא פתרון. בחריפות עצומה היא בונה מושג של חלל וזמן, ואחר־כך היא מוצאת, שבשום אופן לא ייתכן שבחלל הזה יהיו עצמים או שבזמן הזה יתרחשו תהליכים. [...] ומקורו של ההיגיון הזה הוא הביטחון המוגזם במה שמכונה חוקי המחשבה.

לודוויג בולצמן, כתבים פופולריים, מאמר 19.

16 מדע הוא מה שאנחנו יודעים. פילוסופיה היא מה שאיננו יודעים.

בֶּרְטַנְד ראסל.

01 ...יהיה זה נבון לבנות את הפילוסופיה על המדע, שכן הסיכוי לטעות בפילוסופיה גדול, קרוב לוודאי, מן הסיכוי לטעות במדע. אילו יכולנו לקוות לוודאות בפילוסופיה, היו פני הדברים אחרים, אבל עד כמה שהשגתי מגעת, תקווה זו היא חזיון תעתועים.

בֶּרְטַנְד ראסל, 'אטומיזם לוגי', 1924; כונס בתוך **הפילוסופיה של האטומיזם הלוגי**.

02 ינשופה של מיִנְרוּה פורש את כנפיו רק עם התפשט צללי הלילה.

היֶגֶל, **הפילוסופיה של הצודק**, הקדמה. וכך הוא אומר שם: "הפילוסופיה כמחשבת העולם איננה מופיעה עד אשר המציאות משלימה את תהליך התעצבותה והיא כבר עשויה וגמורה. ההיסטוריה מאששת אפוא את התפישה, שרק לאחר שהמציאות בשלה מופיע האידיאלי כמקבילו של הריאלי, ממשיג את העולם הממשי בעצמותו ומעצבו לממלכה שכלית. משבאה הפילוסופיה ומציירת את האפור הזה באפור שלה, צורת החיים הזאת כבר הזדקנה, ובאמצעות האפור שוב אי־אפשר להצעירה, אלא רק לדעתה. ינשופה של מיִנְרוּה פורש את כנפיו רק עם התפשט צללי הלילה".

03 יש מחברים בגרמניה ששותים את המוחלט כמו מים, ויש ספרים שבהם אפילו הכלבים מעירים הערות על האינסופי.

פרידריך פֹון שְלֶגֶל, דיאלוג על השירה ואפוריזמים ספרותיים, 'אפוריזמים נבחרים מתוך הליציאום'.

04 יתרון גדול הוא לשיטה פילוסופית להיות אמיתית בעיקרה.

ג'ורג' סנטיאנה, הבלתי ניתן לידיעה.

05 כדי להגיע ישר אל המעמק הכי עמוק הלכתי אל היֶגֶל. איזה שטף עכור וחסר מחשבה של מלים מצאתי שם! כוכבי ביש המזל הנחה אותי מהיֶגֶל אל שוֹפְנֶהאָוֶאָר [...] אפילו אצל קאנט היו דברים כה רבים שהתקשיתי להבינם, עד שבהתחשב בחדות המחשבה הכללית שלו, כמעט חשדתי שהוא מהתל בקורא או שהוא אולי אפילו מתחזה.

לודוויג בולצמן; בתוך: פיטר קובני ורוֹגֶר הייפילד, חץ הזמן.

06 כדי לזכות בחירות אמיתית, עליך להיות עבד לפילוסופיה.

אֶפִיקוֹרוֹס; מובא אצל סְנֶקָה, מכתבים אל לוקיליוס, 99.

07 כל בעיה פילוסופית, כאשר מעמידים אותה במבחני הניתוח וההצדקה, מתגלה או כבעיה שאיננה

- 01 מה אוהב אני יותר מכל בשיטתך? היא בלתי־נתפשת, כמו העולם.
פראנץ גרילפארצ'ר, 'היגל', שירים.
- 02 מה התועלת בפילוסוף שאינו פוגע ברגשותיו של איש?
דיוגנס.
- 03 מה שהפילוסוף הראשון הורה האחרון יצטרך לחזור עליו.
הנרי דיוויד ת'ורו, יומן, רישום משנת 1840.
- 04 מה שיש לפילוסופים להגיד על הממשות מאכזב לא פעם כמו שלט המוצג בחלון ראווה של חנות ועליו הכתובת: 'כאן מנהלים'. כשאתה מביא את בגדיך לגיהוץ, אתה מתאכזב, שכן השלט הוא המוצע כאן למכירה.
סרן קירקגור, או / או, כרך 1, 'סלה'.
- 05 מהי מטרתך בפילוסופיה? – להראות לזבוב איך לצאת מהצנצנת.
לודוויג ויטגנשטיין, חקירות פילוסופיות, 309; תרגום עדנה אולמן־מרגלית.
- 06 מטאפיסיקאי הוא אחד, שכאשר אתה מזכיר שכפליים שניים הם ארבעה, דורש לדעת למה אתה מתכוון ב'כפליים', למה כוונתך ב'שניים', למה אתה מתכוון ב'הם' ולמה ב'ארבעה'. ותמורת הצגת שאלות כאלה ממננות האוניברסיטאות למטאפיסיקאים מנעמי חיים של שליטים מזרחיים ומעניקות להם כבוד של מלומדים רבי חוכמה.
ה. ל. מנקון, 'המטאפיסיקאי', מקראה מנקנית, פ' 2.
- 07 מטאפיסיקה היא מציאת הנמקות רעות למה שאנו מאמינים בו מתוך אינסטינקט; אבל חיפוש ההנמקות הללו אף הוא אינסטינקט.
אף. ה. ברדלי, מראית ומציאות, הקדמה.
- 08 מעט פילוסופיה מטה את רוח האדם לאתאיזם. העמקה בפילוסופיה מביאה את רוח האדם אל הדת.
[>>>><<<<]
- 09 האל השב אל רוחות בני־האדם בעקבות העמקה בפילוסופיה רחוק מלהיות אותו אל שמעט פילוסופיה מרחיקה אותו מהם.
למעלה: פרנסיס בייקון, 'על אתאיזם', מסות; למטה: תשובתו של ג'ורג' סנטיאנה, בתוך חיי התבונה, כרך 3: 'התבונה בדת'.
- 10 הפילוסופיה באה מן הפליאה.
אפלטון, תאייטיטוס, 155.
- 11 ראשית מחקר – פליאה.
יצחק סטנוב, משלי אסף, פ' ז, ו; גרסה עברית של האמרה האפלטונית.
- 12 הפילוסופיה מתחילה בפליאה; ובסופו של דבר, אחרי שהחשיבה הפילוסופית עשתה את מיטבה, הפליאה נותרת. מה שנוסף הוא איזו תפישה של עוצם הדברים ואיזו הזדככות רגשית הנובעת מהבנה.
אלפרד נורת' וייטהד, אופני מחשבה.
- 13 שֶׁה פִּוְתָה לַעֲבֵרִי אֶת
עֵינֵי הַנִּדְהֶמֶת יִזְקֹף,
כְּמוֹ לֹא זָכָה עוֹד אֶף פֶּעַם
לְחִזּוֹת בְּאֲחִיו שֶׁל הַקּוֹף;
מֵה מִדְּבָק מִבְּטוֹ זֶה!
עֲמַדְנוּ כְּמוֹ בְּחִלּוֹם;
לְרַגֵּעַ הִיָּה לִי נִדְמָה שֶׁ
לֹא רֵאִיתִי שֶׁה עַד הַיּוֹם.
פריסטיאן מורגנשטרן, 'הולדת הפילוסופיה', שירי גרדום;
תרגום דן דאור.
- 14 מעמדה של הפילוסופיה לעומת ההכרה הממשית של העולם הוא כמעמד האוננות לעומת יחסי מין.
קארל מרקס ופרידריך אַנגֶלס, האידאולוגיה הגרמנית.
- 15 סופיסט הוא מיזוג של פילוסוף ופוליטיקאי.
הסופיסט פרוֹדִיקוֹס; מצוטט בידי סוקרטס בתוך: אפלטון, אַוּוִיֶדְמוֹס, 305.
- 16 על המטאפיסיקאים אפשר לומר מה שאמר סקליז'ר על הפִּסְקִים: אומרים שהם מבינים זה את זה, אבל אני אינני מאמין בכך.
שאמפֹר, מכתמים והגיגים, 421 (וראו במדור לשון – שפות, ציטטה 05:420).
- 17 עלי להיות לא יותר מאשר ראי, שבו יוכל הקורא שלי לראות את מחשבתו עם כל עיוותיה, ובהעזרו בדרך זו יוכל לתקנה.
[>>>><<<<]

01 לעולם אינני מצליח לבטא את מה שאני רוצה לבטא, אלא למחצה; בעצם, גם לא עד כדי כך, אלא אולי לעשירית. אבל זה עדיין שווה משהו. לעתים קרובות הכתיבה שלי אינה אלא 'גמגום'.
לודוויג ויטגנשטיין, הערות על עניינים שונים, הערות מ־1931.

02 פילוסוף הוא אחד שיודע הכל ושום דבר מלבד זה.

גיאורג פוליה. משפט אחר שמרבים לצטט מפי המתמטיקאי ההונגרי הוא: "חשבתי, שאני לא די טוב בשביל פיסיקה ושאני יותר מדי טוב בשביל פילוסופיה. מתמטיקה היא באמצע" (מובא בתוך: **אנשי מתמטיקה: דיוקנים וראיונות**, בעריכת ד. ג'יי. אלפרס וג'. ל. אלכסנדרון, ובמקומות אחרים).

03 פילוסופיה היא כמו ניסיון לפתוח כספת בעלת מנעול צירופים. שום הזזה בודדת של החוגה אינה מביאה לתוצאה. רק כאשר כל פרט נמצא במקומו הדלת נפתחת.

לודוויג ויטגנשטיין, שיחה עם מוריס או'קונור דרורי ב־1930, בתוך: ראש ריס (עורך), **זיכרונות על ויטגנשטיין**.

04 פילוסופיה, כמו שאנו משתמשים במלה, היא מאבק נגד הקסם שצורות ביטוי מהלכות עלינו.
לודוויג ויטגנשטיין, 'המחברת הכחולה', **המחברת הכחולה והמחברת החומה**.

05 פילוסופיה לאמיתה היא געגועים הביתה, השאיפה להיות בבית בכל מקום.
נובאליס, **אבקת פרחים** (או: **הערות לעת מצוא**), 161.

06 פילוסופיה עוסקת בשני עניינים: שאלות פתירות חסרות חשיבות ושאלות מכריעות בלתי-פתירות.
סטיבן קנפר, 'אמם של ילדי הרוח', רשימת ביקורת על הספר **חנה ארנדט: מאהבת העולם**, מאת אליזבת' יאנג-פרוהל, במגאזין החדשות טיים, 19.4.1982.

07 פילוסופים הם אַנטומיסטים, לא רופאים; הם מנתחים אך לא מרפאים.
אנטואן דה ריבארול, **הערות, מחשבות ומכתמים**, 'פילוסוף'.

08 קודם לחיות, אחר-כך להתפלסף.
פתגם רומי.

09 תיאוריית האינדוקציה היא יאושה של הפילוסופיה, ועם זאת כל פעולותינו מבוססות עליה.
אלפרד נורת' וייטקד, **המדע והעולם המודרני**, פ' 3.

10 תשובות בלתי-ניתנות להבנה לבעיות בלתי-ניתנות לפתרון.

קנרי ברוקס אַדמס על הפילוסופיה; מצוטט בתוך: גֶרט לֶסטון טיילור, **המכונה המין האנושי**.

פִּי־סִי / פִּי־אִי־סִי

תקין / לא תקין

11 אינה מינה מיינה מו, תפוס כושון בכף-רגלו; אם יצרתי, תניח לו, אינה מינה מיינה מו.

זה היה שיר הטלת הגורל האנגלו־אמריקני הנפוץ ביותר עד אמצע שנות החמישים. בגירסה המובאת כאן שורת הפזמון היא ממקור בריטי נוסף, ושתי השורות האמצעיות ממקור אמריקני. אולם באמצע שנות השבעים הוחלפה המלה 'כושון', 'ניגר' במקור, במלים 'טיגר', או 'טייגר' וכדומה, מטעמי תקינות פוליטית. הפזמון הפופולרי בישראל היה פעם 'אן דן דינו...' אך מקורות מהימנים מסרו לנו, כי בשנים האחרונות הוא הולך ונדחק ממקומו בידי הפזמון 'א קוֹנה־קוֹנה דְּלָה אוֹמָה...' ואל תשאלו אותנו מה זה אומר.

12 אני מתעב את זה [את הציור], אלא אם כן זה מזכיר לי משהו שראיתי, או שאני חושב שאני עשוי לראות. [...] סמוך על דברי, מכל האמנויות זו המלאכותית והבלתי-טבעית ביותר וזו שנושאת יותר מכל את השטויות של האנושות.
ג'ורג' פיירון, מכתב למו"ל שלו, ג'ון מארי, 1817.

13 האב, הבן והיונה.
[>>><<<]

14 ספקן צעיר קם וגינה את עיקרי האמונה: 'אני, הוא חתם, 'מוותר על שלושתם, על האב, הבן והיונה'.

למעלה: ביטוי שמקורו כנראה בחמשיר צרפתי, המובא למטה. השימוש בסמל היונה לציון רוח הקודש בשילוש הנוצרי איננו חדש, כמובן, אבל היו נוצרים שהזדעזעו מן החמשיר ומן הביטוי עצמו.

15 האם המשוואה $E = mc^2$ היא מוטת סֶקס [sexue]? ייתכן שכן. הבה נניח שהיא כזאת עד כמה שהיא

סול בָּלוּ, בְּרֵאיוֹן ב־1988. לאחר שגונה על הדברים התגונן בָּלוּ באומרו: "אין גם פרוסט בולגרי. האם עכשיו העלבתי גם את הבולגרים?" תגובתו צוטטה בידי קית' בּוֹטְסְפּוֹרְד בעיתון אינדיפֶנְדֶנט, 31.3.1994.

08 מרגיז אותי שאנשים מדברים כל-כך בשטף על 'רגש' ו'ביטוי' ו'גוון' וכל אותם ביטויים טכניים, שנרכשים בקלות ובזול ושמאפשרים להציג הופעה נאה בשיחות על ציורים. אין גם אדם אחד מאלף שיכול להגיד מה אמורים פנים מצוירים להביע. מארק טוֹוֵיין, התמימים בחוץ-לארץ, או מסע הצליין החדש, פ' 19.

09 תקינות פוליטית היא ההמשך הטבעי של קו המפלגה. שוב אנו רואים כיצד משמר של אזרחים שמינו את עצמם אוכף את השקפותיו על אחרים. זוהי מורשת הקומוניזם, אבל הם אינם רואים זאת כך. דוֹרִיס לְסִינג, במוסף הספרים של השבועון סְנֶדִי טִימס, 10.5.1992.

פיקחות, עורמה,
תחבולה, רמייה

10 אי־סדר מדומה מחייב משמעת מושלמת; פחד מדומה מחייב אומץ; חולשה מדומה מחייבת עוצמה. סון דְּזֶה, אמנות המלחמה, פ' 5, 17.

11 אין אנו אחראין לרמאים. משנה, דמאי, פ' ג, מש' ה.

12 אין דבר מזיק במדינה יותר מאנשים ערומים הנתפשים כחכמים. פֶּרְנִסִּיס בֵּייקוֹן, על העורמה, מסות.

13 אף פעם אל תיתן לפראיֶיר הזדמנות הוגנת. האַמְרָה המפורסמת ביותר הנקשרת בשמו של וו. סי. פילדס; אם כי לא ברור אם השמיע אותה עוד במחזמר פּוֹפִי ב־1923, או רק בגירסה הקולנועית שלו, ב־1936. אולם בארטלֶט (ציטטות מוכרות) מייחס את ההמלצה לפרנסיס אלפי (1857-1930), ויו רוֹסוֹן (חוקים לא כתובים) ומונה כמה דמויות אמריקניות נוספות משנות העשרים, שהיו עשויות להיות בעליה.

נותנת העדפה למהירות האור על פני מהירויות אחרות החיוניות לנו. נראה לי, שמה שמצביע על האפשרות שהמשוואה הזאת היא מוֹטֶת סְקס באופיה איננו דווקא השימוש שנעשה בה בייצור נשק גרעיני, אלא ההעדפה שהיא נותנת למה שנע הכי מהר.

לוֹס אִירִיגָאֲרִי, האם הסופִיֶיקֶט של המדע הוא מוֹטֶה סְקס? את פנינת ההגות הזאת, משל התיאורטיקנית הפמיניסטית הידועה, מצאתי באתר האינטרנט 'פרפרים וגלגלים' (butterfliesandweels.com), המוקדש למאבק בדברי הבל אופנתיים.

01 ההמונים הם גסים, מוגבלים, נבערים, מושחתים ומשחיתים בתובענותם ובהשפעתם, ואין להחניף להם אלא לחנכם. אינני רוצה לוותר להם במאומה, אלא לאלפם, לאמנם, לפלגם ולהפרידם ולהוציא מתוכם אינדיווידואלים. רֶלֶף ווֹלְדוֹ אֶמֶרְסוֹן, 'עיונים כבדרך אגב', הנהגת החיים.

02 הוויכוח על התקינות הפוליטית הוא לאמיתו של דבר ויכוח על הכוח להגדיר. המגדירים רוצים את הכוח לתת לדברים שמות, והמוגדרים לוקחים עכשיו מידיהם את הכוח הזה. טוֹנִי מוֹרִיסוֹן, בתוך: ניו־יוֹרֶק טִימס מְגֶאזִין, 9.11.1999.

03 חושך שבטו שונא בנו. משלי יג כד.

04 טיפשי לקרוא לאנשים שמנים 'מאותגרים כבידתית' – זה פְּטִישִיזֶם צבוע של הלשון, שאינו אלא סימפטום של תסכול פוליטי. טְרִי אִיגֶלְטוֹן, בעיתון גארדִיָּן, 27.10.1992.

05 יותר טוב להיות פוחז מלהיות חיישן, שכן פֹּרְטוֹנָה היא אשה, והגבר הרוצה לכבוש אותה תחתיו חייב להכותה ולהכריעה. מְקִיאוֹנְלִי, הוֹסִיךְ, פ' 25.

06 יש הרבה מה לומר בזכות העיתונות המודרנית. בהביאה לנו את דעותיהם של חסרי החינוך, היא מבטיחה שנישאר בקשר עם הפערות של הקהילה. אוֹסְקֶר וַיִּילֵד, 'המבקר כאמן', ח' 1, כוונות; כונס מחדש בתוך האמן כמבקר: כתבי הביקורת של אוֹסְקֶר וַיִּילֵד (עורך ריצ'רד אֶלְמָן).

07 לפאפואַנים אין פרוסט, ובני הזולו עדיין לא העמידו טולסטוי מקרבם.

09 מי שמרומה פעמיים בידי אותו אדם הוא שותף לפשע.

תומס פולר, גנומולוגיה, 2281.

10 מעוטי אומץ – רבי עורמה.

ויליאם בלייק, נישואי העדן והשואל, 'משלי השאול'.

11 סדר את האחרים, כי הם יסדרו אותך – זה כלל גדול בעסקים.

צ'רלס דיקנס, מרטין צ'לוויט, פ' 11; ג'ונס צ'לוויט מציין את הכלל הגדול של עולם העסקים, אשר רבים מחילים אותו על כל תחומי החיים ואשר אפשר להניח כי דיקנס לא היה הראשון שניסח אותו. נריאציה קצרה יותר נפוצה בגרפיטי במקומות רבים: "דפוק אותם – והסתלק!"

12 עורמה היא האמנות של הסתרת חסרונותיך וגילויי חולשות האחרים.

ויליאם הזליט, אפיונים: בנוסח אמרות לה רושפוקו, 101.

13 עם שועלים תשתעל.

תומס פולר, גנומולוגיה, 5797.

14 פיקחות טובה לכל דבר ולא מספיקה לשום דבר.

אנרי־פֶרְדְּרִיק אַמִּיאֵל, יומן, רישום מיום 16.2.1868.

15 שיא הפיקחות הוא לדעת להסתיר אותה.

לה רושפוקו, אמרות ומכתמי מוסר, 245.

פיתוי

16 אחת מדרכי הפיתוי היעילות ביותר שבידי הרע היא ההזמנה למאבק. כמוהו כמאבק עם נשים, שסופו במיטה.

פראנץ קפקא, 'עיונים בחטא, בסבל, בתקווה ובדרך הישר', בתוך מחברות האוקטבו, מחברת 3; תרגם שמעון זנדבנק.

17 אי־אפשר לאמוד את הפיתוי על־ידי ערך המושא שלו.

קולט, 'פיתויים', בתוך: רוֹפֶרט פֶּלפס (עורך), גן עדן עלי אדמות, ח' 4, 'טבע האדם'.

18 אתגר, לא תשוקה, הוא לב הפיתוי.

ז'אן בודריאר, האקסטאזה של התקשורת.

01 אפשר לרמות את כל בני־האדם חלק מהזמן ואפשר לרמות חלק מבני־האדם כל הזמן, אבל אי־אפשר לרמות את כל בני־האדם כל הזמן.

מיוחס לאיברהם לינקולן. האמרה המפורסמת הזאת צוטטה לראשונה בספרו של אלכסנדר מקלור, שנותיו וסיפוריו של לינקולן, 1904, ושם מסופר, כי הנשיא השמיע את ההבחנה הזאת באוזני מבקר בבית הלבן. ספרים מאוחרים יותר מציינים נסיבות אחרות שבהן נאמרו הדברים: אֶלן וֶרְוִינִיקה פֶּלְמֶר כותבים בספרם, ציטטות בהיסטוריה, כי לינקולן אמר אותם בנאום בקלינטון, אילינוי, ב־8.9.1858, ואילו ספר הציטטות של בָּנוֹם טוען, כי היה זה בנאום ב־29.5.1856. בשנת 1905 ניסו העיתונאים שיקאגו טריביון וברוקלין איגל לאמת את מקור האמרה. הם הביאו שורה של עדים קשישים, אשר טענו כי לינקולן אמר את הדברים בנוסח זה או אחר, אולם העדויות הללו חלשות מאוד. כך או כך, המומחה ללינקולן אֶלְפֶּרט וולדמן כתב (במאמר 'לינקולן מעולם לא אמר זאת', הארפ'ס מגאזין, מאי 1950), כי האמרה תמשיך כנראה להיחשב אותנטית מפני שיש לה צליל לינקולניאלי מובהק.

02 האמן רק במחצית ממה שאתה רואה ובשום דבר ממה שאתה שומע.

דיינה מלוק קרייק, מחשבות של אשה, 1858. אולם היא מציינת שם כי היא מצטטת אמרה צינית, כך שנראה כי העצה אינה שלה.

03 הזבוב שאינו רוצה להיחבט מוצא מפלט על המחבט.

גיאורג כריסטוף ליכטנברג, פוקסי הטיטות, פנקס י', 1789-1793, 70.

04 המקומות שעור הארי אינו מכסה אותם, הטלא אותם בעור השועל.

המצביא הספרטני ליסנדרוס; מובא אצל פלוטרכוס, חיי אישים, יוון: 'ליסנדרוס'.

05 העורמה הגדולה היא לא להיות ערום.

קארל סנדברג, העם, כן.

06 הראשון שבגנבים – גונב דעת הבריות.

מכילתא דרבי ישמעאל, משפטים, מס' דנזיקין, פ' יג.

07 כי בתחבולות תעשה לך מלחמה.

משלי כד ו.

08 לולא חרשתם בעגלתי לא מצאתם חידתי.

שופטים יד יח; שמשון לפלשתים שפתרו את חידתו: "מן האוכל יצא מאכל ומעז יצא מתוק".

- 01

הדרך הטובה ביותר להפסיק את הפיתוי היא להיכנע לו.
טריסטאן בֶּרנאר, **דברים, אמירות וחידודים**, 'המוסר'.
- 02

הסגולה הטובה עיקרה תביעה לפיתוי גדול יותר.
נְטְלִי קליפורד בארנִי; מצוטטת בתוך: 'ממך, ארצי', **אדם: ריוויז בינלאומי 29**, מס' 299, 1962.
- 03

הפיתוי האחרון הוא הבגידה המגונה:
לפעול נכון מהסיבה הלא־נכונה.
ת. ס. אֶליוֹט, **רצח בקתדרלה**.
- 04

כוחה של מכה תלוי בהתנגדות. לפעמים מוטב לא להיאבק בפיתוי, אלא לברוח או להיכנע מיד.
אָף. ה. ברדלי, **אפוריזמים**, 75.
- 05

– לפיתוי יש תרופה.
– ומה היא?
– להיכנע לו.
[<<<<>>>>]
- 06

אני יכול לעמוד בכל ניסיון, חוץ מאשר בפיתוי.
למעלה: אֲנוֹרָה דֶּה בלֶזֶק, **אבא גוריו**, פ' 5; למטה: אוֹסְקֶר וַיִּילֵד, **מוניפתה של לידי וינְדְרִמִיר**, מע' 1.
- 07

מה מהירה מחשבת־רע
לבוא במחשבתם של בני־אדם.
שְׁיִיקְספִיר, **רוֹמֵיאוֹ וַיּוֹלִיָה**, מע' 5, תמ' 1.
- 08

איפה קבורים כל האנשים הרעים?
צ'רלס לָמֶב בילדותו (בשנות השמונים של המאה ה־18) לאחותו מָרִי, למראה הכתובות החסודות שעל־גבי המצבות בבית־הקברות שבחצר הכנסייה בקהילתם. מצוטט בתוך: ליאוֹנָרד ראסל, **בעלי שנינה אנגלים**. המשורר ויליאם ווֹרדסוֹוֶרֶת' מספר במאמר שלו העוסק באֶפִּיטָפִים, שנכתב בסביבות 1812, על אחד שנמאס לו לקרוא על כל הנשים הנאמנות, הבעלים המסורים, הילדים הצייתנים והאנשים החסודים הנחים תחת המצבות, והוא שאל אותה שאלה. ייתכן שוֹוֹרדסוֹוֶרֶת' התכוון לָמֶב וייתכן שהאמירה ישנה יותר.
- 09

אל הגדר אני צמוד
כי תמיד הייתי עני מרוד;
- 10

אם ישכב כל המין האנושי בקבר אחד, הכתובת על מצבתו עשויה להיות: זה נראה רעיון טוב בזמנו.
רֶבֶקָה נֶסֶט; בעיתון **ניו־יֹוֹרְק טַיימס**, 2.10.1977.
- 11

אם מישוהו ישאל לטעם מותנו,
אָמְרוּ לוֹ, בגלל שקרי אבותינו.
רוֹדִיאָרְד קִיפְלִינג, 'טופס שגרתי', אֶפִּיטָפִים של מלחמה 1914-1918, **השנים שבין**.
- 12

אמרתי לכם שאני חולה!
כתובת על מצבתו של היפּוֹכּוֹנֶדֶר. זאת כמובן בדיחה ידועה, אבל בתוכנית הרדיו 'ציטוט... סוף ציטוט', ששודרה בִּפְּי־סִי ב־22.12.1981, נשבע אחד המשתתפים, כי ראה במו עיניו את הכתובת הזאת על קבר במדינת ג'וֹרְגִ'יה בארצות־הברית.
- 13

אני אצחק את צחוקי המר.
על מצבתו של נִיקוֹלַאי גוֹגוֹל.
- 14

אני שדאד בן עד, מלכתי על אלף אלפי מדינות, ורכבתי על אלף אלפי סוסים, והיה תחת ידי אלף אלפי מלך, והרגתי אלף אלפי גיבור, ובשעה שבא אלי מלאך המוות לא יכולתי עליו.
מעשה הנמלה; מובא בתוך: אהרן יֶלִינֶק (אסף וערך), **בית המדרש חדר ה**, 22. הכתובת הזאת תלויה על חזהו של צֶלֶם בארמון מסתורי, ששלמה המלך מגיע אליו על־גב אדרת הפלאים שלו, הנישאת על כנפי הרוח. אולם מקור האגדה הוא ערבי, כפי שעולה גם מלשון הנוסח המובא למעלה. שְׂדַאד אֵבֵן עַד היה מלך ערבי פֶּגַאנִי רב עלילות, אשר ניסה לבנות 'אֶרַם של העמודים', מעין גן עדן עלי אדמות. אולם האל לא חפץ בכך, נתן קולו בצעקה אדירה והחריב את העיר. מאז לא נודע מקומה והיא נהפכה ליעד אגדי עלום. ח"נ ביאליק עיבד את האגדה, העניק לה לבוש לשוני מקראי והביאה בקובץ **ויהי היום**.
- 15

בא, ראה, לא רצה – יצא.
על קבר תינוק שמת בגיל שנה וחצי בסאפּוֹק שבאנגליה; מובא בתוך: פִּילִיפ רֶדֶר, **כתובות מצבות**.
- 16

בני ישראל ביקשו לחם
ואלוהים נתן להם מֶן;
הכומר ואלאס רצה אשה

והשטן שלח לו את אָן.
כתובת בריבספורד שבאנגליה.

01 ג'ון קארנגי כאן מונח,

בן אדם וחווה מהתנ"ך,
ואם למישהו ייחוס יותר נכבד,
בכבוד אפנה לו את מקומי מיד.
כתובת סקוטית עתיקה.

02 גם אני באַרקדיה הייתי.

[*Et in Arcadia ego*]

הציטוט המפורסם ביותר של המשפט הידוע הזה הוא של הצייר ניקולא פוסן, אשר שילב אותו בשני ציורים שלו. בשניהם מתוארים רועים, המתבוננים בקברים שעליהם חקוקות המלים הללו. בדרך כלל תורגם המשפט הרומי כמו שמצוטט למעלה, ואז הוא מתפרש כאילו הדובר הוא המת הטמון בקברו, והוא אומר, שאף־על־פי שהגיע לאַרקדיה, אותו מחוז חפץ פסטורלי קדמון, שליו ושאנן – לא הצליח להימלט מן המוות. אולם נראה, שנכון יותר לתרגם את המשפט: 'גם אני באַרקדיה נמצא'. תרגום זה הולם שני פירושים אחרים שלו. על־פי הראשון שבהם אומר המת, שבמותו הגיע לאַרקדיה, כלומר, מצא סוף־סוף את השלווה. על־פי הפירוש השני הדובר איננו המת, אלא המוות עצמו, והוא אומר, שאפילו באַרקדיה אי־אפשר להימלט מפניו. ציירים, משוררים וסופרים רבים שילבו את המשפט ביצירותיהם.

03 הֶהֱלֵךְ, אם תרצה

מִתַּת מַּמְנִי,

חפור ארבע אמות

ותמצא שם פָּנִי.

על קברו של ג'ון פִּנִי בווימבורן שבאנגליה.

04 היה לי ריב אוהבים עם העולם.

רוֹבֶרט פְּרוֹסֶט, 'לקח היום', עץ עדות. כאשר קרא המשורר את השורה הזאת באוניברסיטת הרווארד ב־20.6.1941 אמר, כי אילו היה עליו לסכם את סיפור חייו בשורה שתיכתב על מצבתו – זאת השורה שהיה מבקש לרשום.

05 הפילוסופים רק פירשו את העולם בדרכים שונות.

העניין הוא לשנות אותו.

על מצבתו של קארל מרקס בבית־הקברות בהייגייט שבלונדון.
המשפט לקוח מחיבורו של מרקס, תּוֹת על פּוֹיֶרֶצֶר, מס' 11.

06 ...ואדן־מצבתו נושא מלים:

'שמי אוזימנדיאס, מלך המלכים;

ראו מפעלוֹתִי, הו גיבורים –

והיונָאשוֹ!

פְּרָסִי בִיש שְׁלִי, אוֹזִימַנְדִיאָס.

07 אדם זה עושה עכשיו

מה שעשה כל חייו.

[>>>><<<<]

08 כאן נח מי

שאשתו לא נחה

עד שסוף סוף

ראתה אותו ככה.

[>>>><<<<]

09 כאן נח אדם

שהרופאים ציוו עליו לנוח

והוא עשה כמצוותם.

חנוך לוין, 'כתובות על מצבות', הילדה חיותה רואה
ממותה.

10 ורד, הו סתירה טהורה, עונג

להיות שנתו של שום־איש תחת כל כך

הרבה עפעפים.

ריינר מריה רילקה, השיר שציווה לחקוק על מצבתו; תרגם
שמעון זנדבנק. על קברו של רילקה בכפר ראון בשווייץ.

11 זה קברו של קלימכוס שעליו אתה עובר;

היטיב לשיר, ידע לצחוק בזמן על כוס של יין.

הכתובת שקלימכוס מאלכסנדריה חיבר לעצמו; בתוך:
האנתולוגיה היוונית, ס' 7, 415.

12 זוסימה, שמעולם לא היתה שפחה אלא בגופה,

קנתה לה עתה חופש גם לגופה.

דַמַסקיוס הפילוסוף; בתוך: האנתולוגיה היוונית, ס' 7, 553.

13 זכור זאת, ההולך אי־שם:

לעפרו שב כל אדם;

על חטא פֶּגֶן בזמן קדמון

אדם לעולמים נידון;

האל דיבר ולא ישוב,

אני שבתי, גם אתה תשוב.

כתובת על מצבה בריג'פילד שבקונטיקט.

14 חוק טבע עוד היה עלוט מסתור;

וַיֹאמֶר אֵל: נִיוֹטוֹן יֵהִי! – וַיֵּהִי אֹר.

[>>>><<<<]

15 זה לא נמשך: שטן שאג, הו־הו!

אַיִינשטיין יֵהִי! – חזר הסטטוס קוו.

למעלה: אלכסנדר פופ, אָפִיטֶף שנועד לאֵיִזֶק ניוטון (1730)

07 כאן נחה אשה עייפה, שעמלה גמר אותה; שום עוזרת לא שכרו לה במקום שבו חייתה. יקיִי, אני הולכת, כך בהיפרדה אמרה, 'למקום שאין ניקוי בו, לא כביסה ולא תפירה. המקום הזה מתאים לי כי שונים שם הכללים; אף אחד אינו אוכל שם, כך שלא שוטפים כלים. שם אנוח ואקשיב לשירת המזמורים (אך קולי לא יישמע – אני לא מן השרים). אל־נא תתאבלו עלי, לא היום ולא מחר, כי מעכשיו עד סוף הנצח לא אעשה עוד שום דבר'.
הכתובת הזאת – הנותנת ביטוי חריף למצבה של האשה בחברה המסורתית – עמדה במרכז של פולמוס למדני באנגליה. על־פי גרסה אחת חיברה אותה קתרין אולסופ, כובסת מִשְפִּילד, לפני שהתאבדה בתלייה ב־7.8.1905, וזו הגרסה שליוותה את הכתובת כאשר פורסמה ב־1937 בספרו של אי. ג'יימסון, 1,000 מוזריות בריטיות. אולם עוד ב־2.12.1922 פרסם העיתון ספִיקטיטור מידע שמקורו במוזיאון הבריטי, ועל־פיו היתה הכתובת הזאת חקוקה על מצבה נוסנה בבית־הקברות שליד הכנסייה בפוֹשי, באזור הרפורד־שייר. המצבה נהרסה בינתיים, אך הכתובת הועתקה עוד ב־1860 וכך נשמרה. את הגרסה הזאת מחזק ספר הציטטות של בֶּנְהָם (1907; 1948), האומר שהכתובת היתה ידועה עוד לפני 1850 ושזמנה הוא אולי 1744.

08 כאן שוכב אֶזְקִיָּאל אֵיקֵל בן 102 הטובים מתים צעירים.
על קברו של אֶזְקִיָּאל אֵיקֵל בבית־הקברות של איסט דאלוויז בנובה סקוֹשה שבקנדה.

09 כאן שוכב אֶתֶאִיסט לבוש ומוכן, ואין לו לאן ללכת מכאן.
כתובת בבית־הקברות בת'רמונט שבמדינת מְרילנד בארצות־הברית.

10 כאן שוכב וו. סי. פילדס. הייתי מעדיף להיות בפילדלפיה.
ב־1925 אמר וו. סי. פילדס למגאזין וֹיטִי פִיר, כי זאת הכתובת שהוא רוצה שיחקקו על מצבתו. אולם למעשה נכתבו עליה רק שמו ותאריכי הולדתו ומותו. גרסת האמרה שנוהגים לצטטה היא: "בסך הכל הייתי מעדיף להיות בפילדלפיה", וגם הנשיא רוֹנְלֵד רִיגֵן ציטט אותה כך כאשר שכב בבית־חולים אחרי ניסיון ההתנקשות בחייו, במארס 1981. אגב, לפילדס לא היתה כנראה דעה טובה על פילדלפיה. בדיחה ידועה המיוחסת לו אומרת: "...הפרס הראשון היה שבוע חופשה בפילדלפיה; הפרס השני היה שבועיים".

בכנסיית נְסִטמינסְטֶר בלונדון; למטה: תגובה של ג'ון סקוויִיר בספרו שירים, 1926.
01 חשוב על האיש העני ביותר שראית אי־פעם ושאל את עצמך אם המעשה הבא שלך יביא לו איזושהי תועלת.
על קברו של מהאטמה גנדי – ציטטה משלו.

02 ידידי, אל תטריחו את מצבתי בחרוזים גרועים.
ז'אן פֶסְרֶה, 'אֶפִּיטָף'.

03 יליד צרפת אני, רב סבל, עירי פאריס, בה אין לי נחת. עתה, תלוי על עץ וחבל, גרוני ישא בעול התחת.
[<<<<>>>>]

04 רֶאוֹנוֹ כאן, שישה תלויים על נוֹ, בשרנו, שפיטמנו מכל טוב, עכשיו קוֹרֵעַ, טוֹרֵף וגם נרקב, שק עצמותינו כבר על סף טחינה. מראנו די עלוב, אל תצחקו – התפללו לאל: תן חנינה.

פֶרְנסוּאָה ויוֹן. למעלה: 'המרובע של ויוֹן'; תרגם ראובן צור, בתוך: מחול מוות; למטה: מתוך 'דברי ויוֹן האחרונים', תרגם מאיר ויזלטיר, בתוך פגימות. ויוֹן כתב גם אֶפִּיטָף לעצמו, אך בחרתי להביא קטעים אחרים משיריו.

05 כאן נח אחד ששמו רשום במים.
הכתובת על קברו של ג'ון קיטס בבית־הקברות האנגלי ברומא. כמה ימים לפני מותו ביקש המשורר מידידו, הצייר ג'וֹזֶף סוֹנֵרן, לרשום על קברו את הכתובת הזאת ולא לציין עליו את שמו ואת ארצו. מספרים, שבשוכבו על ערש דווי ברומא הקשיב קיטס לסאון הבלתי־פוסק של מי המזרקה בכיכר שבחוץ ונזכר בשורה מהמחזה בילאסטֶר, 1611, מאת פֶרְנַסִיס בימוֹנט וג'וֹן פֶלְטֶשֶר: "כל מעשיך הטובים במים יירשמו, אך זה יבוא בשיש" (וראו במדור אהבה, אָרוֹס, ציטטות 01:34–02:34).

06 כאן נח פירון שלא היה אפילו אקדמיקון.
אֶלְקִסִיס פִירוֹן, 'האֶפִּיטָף שלי'. ב־1753 התקבל פירון לאקדמיה הצרפתית, שחבריה מכונים, כידוע, בני אלמוות. אולם יריביו שלפו יצירת נעורים שלו, מזמור לפריאפוס, אל הפירון הזכרי שסמלו הוא הפין הזקור, והביאו אותו לידיעתו של המלך לואי ה־15. המלך הטיל נְטוֹ על בחירתו של פירון לאקדמיה, אך ניחם אותו בהעניקו לו קצבה לכל ימי חייו.

01 כאן שוכב פֿרד,

שהיה חי ועכשיו הוא מת.

לו אביו פה שכב,

לכולם ייטב;

לו היה זה אחיו,

זה היה חביב;

אחותו לו הלכה,

זה היה לברכה;

לו משפחתו כולה שם –

וְרוֹנַח לַעַם.

אך היות שזה רק פֿרד,

שהיה חי ועכשיו הוא מת –

אין מה להוסיף, באמת.

כתובת זיכרון לפֿרדריק לואיס, הנסיך מוֹנְלֵס (1707-1751), בנם של ג'ורג' ה־2 וקרוליין מאַנספֿך ואביו של ג'ורג' ה־3. מובא בתוך: הוֹרַס וולפול, **זיכרונות על ג'ורג' ה־2**, כרך 1. פֿרדריק לואיס גדל בהנוֹבֶר והגיע לאנגליה בבחרותו. האנגלים דווקא חיבבו את הנסיך, שהאנגלית שלו היתה קלושה ושדמה במראהו לצפרדע, אך בני משפחתו שלו, ובראשם אביו ואמו – תיעבו אותו. אביו המלך נהג לומר, כי הנסיך הוא 'מוחלף' (כלומר, לא בן־אנוש), ואמו חירפה וגידפה אותו בכל הזדמנויות והתפללה שהאדמה תבלע אותו. יחסי השנאה האלה היו שעוררייה מפורסמת, אך מקורם לא ממש ברור להיסטוריונים. על כל פנים ברור, שהמחבר האנונימי של האֶפִיטף הזה לא חיבב ביותר את משפחתו של פֿרד.

02 כאן נחה אשתי, וכך מוטב:

שנינו זכינו למנוחה עכשיו.

ז'ק דו לונְס, אֶפִיטף לאשתו; ונוסח דומה מיוחס לג'ון דריידן.

03 כאן שוכבת אשתי,

הנה היא;

הללויה!

הללוי!

כתובת מפורסמת בלידס שבאנגליה.

04 כל־כך מהר גמרתי;

למה בכלל נוצרתי.

כתובת מהמאה ה־17 על מצבת תינוק בצ'לטנהם.

05 לא מקווה לשום דבר, לא פוחד משום דבר, אני חופשי.

על קברו של ניקוֹס קֶזַנצַאקיס בהֶרקליוֹן שבכרתים. הסופר נקבר ליד החומה הדרומית של העיר מאחר שהכנסייה האורתודוקסית היוונית סירבה לקבור אותו על קרקע מקודשת, בהיותו אדם לא מאמין. וראו דבריו של המשורר האיטלקי טורקוֹנְטוֹ טאסו במאה ה־16, ביצירתו **ירושלים המשוחררת**: "להרבה השתוקק, למעט קיווה, מאומה לא ביקש".

06 כאן מונח אבינו צדקיהו אלישר,

שהלך כל ימיו בדרך הישר;

דרכו היתה סלולה ורצונו איתן,

אך הוא מת כמו כל פושע קטן.

[>>><<<]

07 כאן שוכבת מַסְלִינָה, סוף־סוף לבדה;

אם תרצו אין זו אגדה.

[>>><<<]

08 כאן שוכב חנן האפרתי,

והנה משהו לא שגרתי:

הוא נולד, גדל וגם נתלה,

והכל בתוך אותה קהילה.

[>>><<<]

09 כאן שוכב אלמוני

המכונה אָקס,

שלחץ על הגאז

במקום על הפֶּרְקס.

[>>><<<]

10 כאן קבור חוקר העצים אלון חורש;

הוא אהב לחקור צמרות, ועכשיו הוא חוקר את

השורש

[>>><<<]

11 כאן נח שמריהו אֶפִיטיקֶר הרוקח,

איש לא חכם ולא חביב ואף פעם לא פיכח.

[>>><<<]

12 פה פֶּקֶבֶר כך נשכב

אשתי ואני, גב אל גב;

ובהישמע קול השופר

אם היא תקום – אני נשאר.

כתובות זיכרון קולעות, אך לאו דווקא אקטואליות.

13 לאחר שקרא את הכתובות שעל המצבות בבתי־הקברות הגדולים והקטנים יעץ ואנג פֶּן לקיסר להרוג את כל החיים ולהחיות את המתים.

פול אֶלדריג', 'ואנג פֶּן, הסוציולוג המפורסם, מציע לקיסר את הדרך האפשרית היחידה לשיפורם של בני הממלכה'.

14 לך אמור לסֶפֶרְטֵנִים, הו עובר־אורח,

שכאן אנו שוכבים, נאמנים לדברם.

כתובת הזיכרון לשלוש מאות הסֶפֶרְטֵנִים בפיקודו של לִיאֹנִידֶס, שמתו בקרב עם הפרסים בתרמוֹפִילַאי בשנת 480 לפנה"ס. את הכתובת חיבר על־פי המסורת המשורר סימֹנִידֶס, והיא מובאת אצל הֶרודוֹטוֹס, **היסטוריה**, ס' 7, 228.

לוודאי כתובת ארוכה יותר, משנת 1750, המצויה בפלימות' שבאנגליה.

09 פה ישן גרנדיר שיצא העירה ומצא את מותו כשלגם בירה. חיילים, למדו ממותו הנורא ולעולם אל תשתו בירה קרה. כתובת בחלקת הכנסייה בווינצ'סטר, על מצבתו של תומס ת'צ'ר, גרנדיר בגדוד מיליציה אנגלי, אשר הלך לעולמו ב־12.5.1764. האנגלים נוהגים, כידוע, לשתות בירה לא מקוררת.

10 קומנדר י'ק־איב קוסטו הצטרף לעולם הדממה. הודעה על מותו של חוקר מעמקי האוקיאנוס הנודע, שפורסמה בידי 'קרן קוסטו' ב־25.6.1997.

11 תחת רקיע מפוכב פרו לי קבר בו אשכב. שמח חייתי, אנוח עכשיו, לא אבקש עוד, רק עוד דבר. חרוז על אבן חרתו לי שם: כאן הוא שוכב במקום שחלם; שב הספן הביתה מים והצייד אל ביתו מן ההר. רוברט לואיס סטיבנסון; הכתובת על קברו שבהר נאָאָה בסמוך מצטטת את שירו 'רקוויאם', 1887 – אבל בשגיאה. במקור כתוב, כמו שמתורגם כאן: "שב הספן הביתה מים", אבל חורתי הכתובת רשמו את הפסוק בצורתו המיודעת: "שב הספן אל ביתו מן הים", ורבים מצטטים את השיר בנוסח השגוי הזה. אגב, במסתו של סטיבנסון, 'דרשת חג המולד', ח' 5 (בתוך **על־פני המישורים**), מופיע אפיטף, שלדבריו, אין אדם צריך להתבייש בו: "כאן שוכב אחד שהתכוון לטוב, ניסה קצת, נכשל הרבה".

12 תן מבט קר בחיים, במוות. פָּרַשׁ, דהר! ויליאם בֶּטְלֶר ייטס, מתוך 'לרגלי בן בֶּלְבֶן', שירים אחרונים; תרגם שמעון זנדבנק. ייטס חיבר את כתובת המצבה לעצמו, והיא נחקקה על קברו בדראמקליף, לרגלי ההר בן בֶּלְבֶן.

13 תקע המלאך בקרן. פֶּטְרוֹס קרא, 'בואו פנימה'; נפתחו שערי גן עדן ומי נכנס – אמא. כתובת זיכרון שעוררה בזמנה ויכוח על דפי העיתון **ריילי מירור** באנגליה. היו שטענו כי היא מנוסחת בטעם רע, והיו ששיבחו את פשטות הרגש שמצאו בה.

01 לעולם הוא היה חייל – לי הוא היה העולם. אנונימי; כתובת במדבר המערבי על קברו של חייל שנהרג במלחמת העולם השנייה. כתובות דומות מצויות גם על קברים אחרים.

02 מה שנתנו – יש לנו; מה שבזבזנו – שמרנו; מה שהותרנו – איבדנו. כתובת נפוצה, המופיעה על מצבות רבות בחלקות שליד כנסיות באנגליה. מקורה כנראה באנתולוגיית המעשיות **גֶסְטָה רוֹמַנֹורִים (מעשי הרומים)** מסוף המאה ה־13 או מתחילת המאה ה־14, המספרת (מעשייה 16) על אחד הקיסרים הרומים שבנה לו ארמון מפואר. בעת חפירת היסודות חשפו הפועלים ארון אבן מעוטר בשלושה עיגולים ועליו הכתובת הבאה: 'בזבזתי; נתתי; שמרתי; היה לי; יש לי; איבדתי; נעשיתי. מה שבזבזתי יש לי; מה שנתתי יש לי'.

03 מייג'ור נולד כלב מת ג'נטלמן. כתובת מצבה על קברו של כלב במדינת מְרילנד בארצות־הברית; הובא במגאזין **המורשת האמריקנית**, פברואר 1973.

04 מעולם לא פגשתי אדם שלא חיבבתי. ויל רוֹגֶ'רס, אמירה ידועה שלו, שאותה הציע לרשום על מצבתו. היא פורסמה לראשונה בעיתון **סְטָרְדי איוונינג פוסט** ב־6.11.1926.

05 נוחו בשלום. הטעות לא תחזור. על מצבת הזיכרון להרוגים בהירוֹשִימה.

06 נקראה לשוב. על קברה של אֶמִילי דיקינסון בונֶסט אֶמְהֶרסט שבמָסָצ'וסֶטס; מתוך המכתב האחרון שכתבה, מאי 1886.

07 סלחו לעפרי. דוֹרוֹתִי פֶרְקֶר – הצעה לכתובת על מצבתה; במגאזין **יריד ההבלים**, יוני 1925.

08 פה, דוממה כגוש עפר, מיס אַרְפֶּלָה יאנג טמונה, שביום עשרים בפברואר למדה לנצור את לשונה. הכתובת הזאת מופיעה על־פי דיווח בבית־הקברות של הטפילד שבמדינות מָסָצ'וסֶטס בארצות־הברית. התאריך המופיע על גב המצבה הוא 21.5.1771, ושיפצתי אותו, ורק אותו, לצורך התרגום. המקור ששימש דגם לכתובת הזאת הוא קרוב

פנאי, מנוחה

- 01 האם ידעת כיצד לנוח? אם כן, השגת יותר ממי שכבש ממלכות וערים.
מונטין, מסות, ס' 3, 13, 'על הניסיון'.
- 02 היה לנו אוצר סמוי של פנאי
עדין כאוויר הבוקר,
פנאי של סיפורים, דמעות, נשיקות
וחגים.
פנאי של אמא, סבתא, והדודות
יושבות בנחת בסירה
של זיו,
שטות אט-אט
בדוגית השלום
עם הירח ועם המזלות.
זלדה, 'פנאי', פנאי.
- 03 המנוחה היא למתים.
תומס קארלייל, ארבעים השנים הראשונות, כרך 2, פ' 5.
- 04 הפנאי הוא אבי הפילוסופיה.
תומס הופס, לווייתן, ח' 4, פ' 46 (במקור נאמר 'אם הפילוסופיה',
אך שיניתי בגלל הבדלי הלשונות).
- 05 הפנאי מטמטם את רוב בני-האדם, והפעילות משגעת
אותם.
אפיקורוס; מתוך 'האמרות הוויקיניות'.
- 06 הרעיון שהפנאי הוא בעל ערך בפני עצמו נכון על
תנאי בלבד. [...] האדם המצוי מבלה את זמנו הפנוי
כמו שכלב עושה זאת. השעשועים שלו טיפשיים,
והזמן שאמור להביא לו תועלת רק מטמטם אותו.
ה. ל. מנקן, דוח מיעוט: פנקסי ה. ל. מנקן, 87.
- 07 הקשת תאבד את כוחה אם לעולם לא תתרופף.
אובידיוס, הוראידות, 6, 91.
- 08 כמו על כל הדברים הטובים בעולם הזה, על פנאי
ותרבות צריך לשלם. למרבה המזל, לא הפנויים
והתרבותיים הם אלה שצריכים לשלם.
אלדוס האקסלי, צהוב פרום, פ' 22.
- 09 להיות מסוגל למלא את הפנאי באופן אינטליגנטי זה
פריה האחרון של הציוויליזציה, אך לפי שעה הגיעו

רק מעטים מאוד לדרגה הזאת.
ברטרנד ראסל, כיבוש האושר, ח' 2, פ' 14, 'עבודה'. אמרה
שמיוחסת לעתים להיסטוריון ארנולד טוינבי.

10 מה החיים אם לא עמל,
להתבונן אין זמן בכלל;
אין פנאי לנוח תחת עץ
וכמו בקר לבהות בלי קץ;
בעשב רך להתבונן,
סנאי שם אגוזיו טומן;
לראות נהר נוצץ ביום
ככוכבים זורחים ברום;
לצפות בנערה יפה,
בחן רגלה הטופפה;
איך חיוכה המרפא
ךד מעיניה אל הפה;
קיום עלוב, חיי עמל,
להתבונן אין זמן בכלל.
ויליאם הנרי דייוויס, 'פנאי'.

- 11 פנאי מטופח – זו תכלית האדם.
אוסקר ויילד, 'נפש האדם תחת הסוציאליזם'; פורסם לראשונה
בתוך: פורטנייטלי ריווי, פברואר 1891; כונס בתוך האמן
כמבקר: כתבי הביקורת של אוסקר ויילד (עורך ריצ'רד אלמן).
12 צריכה בולטת של טובין בעלי ערך היא אמצעי של
קניית יוקרה בידי איש מעמד הפנאי.
תורסטין נבלן, התיאוריה של מעמד הפנאי, פ' 4.

פסיכולוגיה, מחלות נפש

- 13 אגב, מה הסיבה לכך שאיש מכל אותם אישים
חסודים לא גילה את הפסיכואנליזה? מדוע היה
עליה לחכות ליהודי לגמרי חסר אלוהים?
זיגמונד פרויד, מכתב לאוסקר פיסקר, 9.10.1918; נדפס
בתוך פסיכואנליזה ואמונה: מכתבי זיגמונד פרויד ואוסקר
פיסקר. ידידו של פרויד, אוסקר פיסקר, היה כומר פרוטסטנטי
ופסיכואנליטיקאי.
14 אדם מובן רק למחצה כאשר יודעים כיצד התהווה
כל דבר בתוכו. אם זה כל מה שיש לדעת, לא היה
זה משנה אילו היה מת מזמן. אולם היות שהוא
יצור חי – הוא איננו מובן, שכן לחיים יש לא רק

09 ברגע שאדם תוהה על המשמעות או על הערך של החיים הוא חולה, שכן אף לא אחד משני אלה קיים מבחינה אובייקטיבית.

זיגמונד פרויד, מכתב למארי בונפארט, 13.8.1957.

10 דומה שנזירות היא פריווילגיה אנושית.

זיגמונד פרויד, משה והמונותאיזם.

11 הזיכרון המודחק הוא כמו טרדן רעשן המושלך מאולם הקונצרטים. אתה יכול להשליך אותו החוצה, אבל הוא יהלום בדלת וימשיך להפריע לקונצרט. האנליסט פותח את הדלת ואומר: אם תבטיח להתנהג יפה תוכל לחזור פנימה.

תיאודור רייק; במגזין סטודי ריווי, 11.1.1958.

12 הנזירותי הוא דג הסנדל השוכב על קרקעית הנהר, נחבא בבטחה בתוך הטין, וממתין להישפד. לגביו המוות הוא הוודאות היחידה, ואימת הוודאות הקודרת הזאת משתקת אותו.

הנרי מילר, סקסוס.

13 העדרה של מחלה פסיכונזירותית הוא אולי בריאות, אבל לא חיים.

דונלד ו. ויניקוט, משחק ומציאות.

14 העיקרון שטבע האדם בהיבטיו הפסיכולוגיים אינו אלא תוצר של ההיסטוריה ושל היחסים החברתיים הנתונים מסיר את כל המחסומים בפני כפייה ומניפולציה בידי בעלי הכוח.

נועם חומסקי, הרהורים על הלשון, פ' 3. הדברים נאמרו בתוך טיעון נגד תיאוריה דטרמיניסטית בפסיכולוגיה.

15 הפסיכופתים תמיד בסביבה. בזמני רגיעה אנו חוקרים אותם. בזמני מהומה הם שולטים בנו.

אָרנסט קרצ'מר, תבניות ומחשבות.

16 הפסיכותרפיסט האנליטי נאלץ לנהל קרב משולש: בתוך נפשו, נגד הכוחות המבקשים לגרור אותו מטה מן הרמה האנליטית; מחוץ לטיפול, נגד המתנגדים החולקים על החשיבות שהוא מייחס לכוחות המיניים האינסטינקטואליים והמנסים למנוע ממנו לעשות בהם שימוש בטכניקות המדעיות שלו, ובתוך האנליזה, נגד הפציינטים שלו, המתנהגים בתחילה כמתנגדים והמגלים מאוחר יותר את משקל-היתר של חיי המין השולט בהם ומנסים לעשותו שבוי של תשוקתם שלא רוסנה חברתית.

זיגמונד פרויד, 'תצפיות באהבה מועברת', 1915.

אתמול, ואי-אפשר להסבירם על-ידי צמצומו של היום לאתמול. לחיים יש גם מחר, ואת היום אפשר להבין רק כאשר מוסיפים לידיעת האתמול שלנו את התחלות המחר.

קארל גוסטב יונג, 'על הפסיכולוגיה של הלא-מודע', 1912, שני מאמרים בפסיכולוגיה אנליטית; נדפס מחדש כרך 7 בתוך כתבים.

01 אחד מתוצרי-הלוואי הראויים לשבח של רפואת האליל הפרוידיאנית הוא הגילוי, שהשקר הוא, ברוב המקרים, בלתי-רצוני ובלתי-נמנע – שהשקרן יכול להימנע ממנו לא יותר משהוא יכול להימנע מלמצמץ בעיניו כשהוא מסונוור, או לקפוץ כשפצצה מתפוצצת מאחוריו.

ה. ל. מנקו; נדפס בעיתון ניו-יורק איזונינג מיל, 1918, וכונס באסופה *The Vintage Mencken*, פ' 11.

02 אי-אפשר להבין ספיזופרניה בלי להבין יאוש.

[>>>><<<<]

03 אין 'מצב' כזה, 'ספיזופרניה', אבל התווית הזאת היא עובדה חברתית, והעובדה החברתית היא אירוע פוליטי.

[>>>><<<<]

04 ההתנסות וההתנהגות המקבלת את התווית ספיזופרנית היא אסטרטגיה מיוחדת שאדם ממציא כדי לחיות במצב שאי-אפשר לחיות בו.

ר. ד. ליינג. למעלה: האני החצוי, ח' 1, פ' 2; באמצע ולמטה: הפוליטיקה של הניסיון, פ' 5.

05 אי-אפשר לסחוב לכל מקום את גוייתו של האב.

ג'ום אפולינר, 'הרהורים אסתטיים: על הצורך, הציירים הקוביסטים, ח' 1.

06 אני כשלעצמי לא פגשתי מימי אדם בריא לגמרי.

תומס מאן, הר הקסמים, פ' 1. דוקטור קרוקובסקי, הפסיכואנליטיקאי של בית המרפא, משמיע את ה'אני מאמין' של האסכולה.

07 בין כל המטופלים שלי במחצית השנייה של חיי, כלומר במשך יותר משלושים וחמש שנים, לא היה אפילו אחד שבעייתו לא התמצתה בסופו של דבר במציאת משמעות דתית בחיים.

קארל גוסטב יונג, 'פסיכותרפיסטים או אנשי כמורה', 1932; כונס בתוך כתבים, כרך 11: פסיכולוגיה ודת: מערב ומזרח.

08 בפסיכואנליזה שום דבר אינו נכון מלבד ההגזמות.

תיאודור אדורנו, מינימה מורליה: הרהורים מחיים פגומים.

ו. ה. אֹדֶן, **עולם מסוים**, 'ביקייביוריזם' (וראו במדור חינוך, בתיספר, ציטטה 18:342).

10 זוועה היא מעבר להשגתה של הפסיכולוגיה.
תיאודור אדורנו, מינימה מורליה: הרהורים מחיים פגומים.

11 טירוף דתי, פנטסיות והלוצינציות על אלוהים, על גן עדן ועל הקדושים, כמו גם הרגשת הימחצות, יש להבינם כרעיונות מגאלומניים אינפנטיליים.
אלפרד אדלר, המערך הנוירוטי.

12 כל הנוירוטים הם זעיר-בורגנים. המשוגעים הם האריסטוקרטים של מחלת הנפש.
מרי מקארתי, הקבוצה.

13 כל מה שגדול בעולם בא מן הנוירוטים. הם שייסדו את הדתות שלנו והם שחיברו את יצירות המופת שלנו.
מרסל פרוסט, בעקבות הזמן האבוד: הדרך של גורמאנט.

14 כשם שהנפש חזקה מהגוף, כך גם מחלותיה – קשות ממחלות הגוף.
קיקרו, נאומים פיליפיים, 11, 4.

15 לא היה אפשר להשפיע במאומה על החד-צדדיות של פרויד. ייתכן שאיזו התנסות פנימית שלו היתה עשויה לפקוח את עיניו, אבל אז היה בא בוודאי האינטלקט שלו ומצמצם כל חוויה מעין זו ל'סקסואליות גרידא' או ל'פסיכוסקסואליות'. הוא נותר קורבנו של היבט אחד שבו הבחין, ועל כן אני רואה בו דמות טרגית, שכן הוא היה אדם גדול ואדם השבוי בידי הדיבוק שלו.

קארל גוסטב יונג, זיכרונות, חלומות, הרהורים, פ' 5, 'זיגמונד פרויד' (רשמה וערכה אניאלה יפה).

16 לא פעם פנו אלי אנשים שהיו מבוועתים בגלל חלומותיהם וחזיונותיהם. הם ראו אותם כסימפטומים של מחלת נפש [...] בעוד שלאמיתו של דבר היו אלה 'חלומות אלוהיים', התנסויות דתיות אמיתיות ואמינות, אשר התנגשו בשכל לא מוכן, נבער וחדור דעות קדומות.

קארל גוסטב יונג, 'צלחות מעופפות: מיתוס מודרני על דברים הנראים בשמים', 1958; כונס בתוך כתבים, כרך 10: ציוויליזציה במערב.

17 לאמיתו של דבר, כל אדם נורמלי הוא נורמלי רק בממוצע. האני שלו דומה לאני של הפסיכוטי בחלק

01 אין פסיכולוגיה; יש רק ביוגרפיה ואוטוביוגרפיה.
[>>><<<]

02 בעבר בני-אדם יצרו מכשפות; היום הם יוצרים חולי נפש.
[>>><<<]

03 הפסיכיאטריה הממוסדת היא המשך של האינקוויזיציה. כל מה שהשתנה הוא אוצר המלים והסגנון החברתי.
[>>><<<]

04 אשפוז בכפייה הוא כמו עבדות. שכלול תנאי האשפוז הוא כמו שיפוץ מטעות העבדים. הבעיה איננה כיצד לשפר את האשפוז, אלא כיצד לבטל אותו.
[>>><<<]

05 שני האויבים הגדולים ביותר של היחיד בעולם המודרני הם הקומוניזם והפסיכיאטריה. שניהם מנהלים מלחמה עיקשת נגד מה שהופך אדם לאינדיווידואל – הקומוניזם נגד הבעלות על הרכוש והפסיכיאטריה נגד הבעלות על העצמי (נפש וגוף).
[>>><<<]

06 מישוהו הגדיר פעם פסיכואנליטיקאי כאדם שאינו יודע לשחות העובד כמציל.

תומס סאט. 01. החטא השני; 02. ייצור השיגעון: מחקר השוואתי על האינקוויזיציה ועל תנועת בריאות הנפש, מבוא; 03. ייצור השיגעון, פ' 1; 04. החטא השני; 05. הלשון הלא-מאולפת: מילון חולק; 06. החטא השני.

07 הראו לי אדם שפוי, ואני כבר ארפא אותו.
יוחס לקארל גוסטב יונג בשבועון אופֶּרְוֶר, 19.7.1975.

08 התרפיה היחידה היא החיים. המטופל מוכרח ללמוד לחיות, לחיות עם השסע שלו, עם הקונפליקט, עם האמביוולנציה, אשר שום תרפיה אינה יכולה לקחתם ממנו; שכן אילו יכלה, היתה לוקחת יחד איתם את המקור האמיתי של החיים.
מיוחס לאוטו ראנק.

09 ודאי שהביקייביוריזם 'עובד'. כך גם עיניניים. תנו לי ביקייביוריסט ענייני ומעשי, קצת סמים וכמה מתקנים חשמליים פשוטים, ותוך שישה חודשים אביא אותו לדקלם בציבור את הצהרת האמונה האֶתְנאסית.

07 מציאות / מילוי משאלות – מזוג הניגודים הזה צומחים חיינו הנפשיים.
זיגמונד פרויד, מכתב לווילהלם פליס, 19.2.1899; כונס בתוך: **מקורות הפסיכואנליזה: מכתבים לווילהלם פליס, טיטות והערות.**

08 נזירוזזה היא סוד שאינך יודע שאתה שומר אותו.
קנת טיינן; מובא בתוך: קתלין טיינן, **חיי קנת טיינן**, פ' 19.

09 נזירוזזה היא תמיד תחליף לסבל לגיטימי.
קארל גוסטב יונג, 'פסיכולוגיה ודת', 1938; כונס בתוך **כתבים, כך 11: פסיכולוגיה ודת: מערב ומזרח.**

10 נזירוזזה נובעת מסוג של בורות – מאי־ידיעת אירועים נפשיים שאדם אמור לדעת עליהם.
זיגמונד פרויד, **הרצאות מבוא בפסיכואנליזה**, הרצאה 16, 1917.

11 סימפטום הוא כמובן תמיד מצב של שכנוע.
אדם פיליפס, **על לנשק, לדגדג ולהשתעמם**, פ' 11.

12 על־פי הפסיכולוגיה האינדיווידואלית המפתח החשוב ביותר להבנת בעיות היחיד ובעיות הכלל הוא מה שמכונה רגש הנחיתות או תסביך הנחיתות וכל הנובע ממנו.
אלפרד אדלר, מצוטט בעיתון **ניו־יורק טיימס**, 20.9.1925.

13 עם סכיזופרניה אתה אף פעם לא לבד.
גרפיטו באנגליה.

14 פסיכואנליזה היא, כידוע, מדע החשד; היא מתקיימת על האמונה, שהדברים אינם מה שהם נראים.
פיטר גיי, **פרויד להיסטוריונים**, פ' 2, 3.

15 פסיכו־אנליזה – כמה מגעיל.
תומס מאן, **הר הקסמים**, פ' 1.

16 פסיכואנליזה: הארנב שנחש בוצע בלע אותו רק רצה לדעת איך זה שם בפנים.
[>>>><<<<]

17 פסיכואנליזה היא המחלה הנפשית שאותה היא מתיימרת לרפא.
[>>>><<<<]

18 רוב בני־האדם חולים, אך רק מעטים יודעים כי זה משהו שהם יכולים להתגאות בו. אלה הם הפסיכואנליטיקנים.
קארל קראוס; מתוך האנתולוגיה **באופן מילולי** (עורך קיינריך פישר).

זה או אחר, או במידה כזאת או אחרת שלו.
זיגמונד פרויד, 'אנליזה – מסתיימת ושאינה מסתיימת', 1937.

01 לעבור פסיכואנליזה זה באיזשהו אופן כמו לאכול מעץ הדעת. הדעת הנרכשת מציבה לפנינו בעיות אתיות (חדשות), אולם אינה תורמת דבר לפתרון.
לודוויג ויטגנשטיין, **הערות על עניינים שונים**, הערה מ־1939.

02 לפעמים סיגר הוא רק סיגר.
מן האמרות המפורסמות המיוחסות לזיגמונד פרויד, אולם הפסיכולוג פרופ' אלן אלמס, אשר הקדיש שנים לבדיקתן ולאיתותן של האמרות המיוחסות לאבי הפסיכואנליזה, לא מצא לה שום סימוכין אצלו. הראשון שייחס את האמרה לפרויד היה ההיסטוריון פיטר גיי, אשר כתב **בריוויז ההיסטורי האמריקני**, 66, 1961: "אחרי הכל, כמו שזיגמונד פרויד אמר פעם, לפעמים גבר משתוקק לסיגר פשוט מפני שהוא רוצה לעשן משהו טוב". אולם הוא לא הביא מראה מקום לדברים, ובביוגרפיה שלו על פרויד הקדיש מקום נכבד לדיון באהבת הסיגרים שלו, אך לא הביא את הציטטה הזאת. אלמס גם טוען, כי אין זה סביר שפרויד אמר את המשפט הזה, מפני שהוא עומד בסתירה לכל תפישתו, שעל־פיה שום דבר איננו רק משהו. ולבסוף הוא מעלה השערה, שמקור הדברים הוא בשורה ידועה משירו של רוֹדִיאָרְד קיפלינג, 'הארוסה': "ואשה היא רק אשה, אבל סיגר טוב הוא עישון". כל זה מובא בספרו של אלמס, **פרויד האפוקריפי: הציטטות המפורסמות ביותר של זיגמונד פרויד ומקורותיהן הנוכחיים.**

03 מה שמעניין בניתוח עצמי הוא, שאין הוא מולך לשום מקום – זאת אמנות בפני עצמה.
אניטה ברוקנר, ראיון, בתוך: ג'ורג' פלימפטון (עורך), **סופרים בעבודתם**, סדרה שמינית.

04 מול בעייתו של הסופר היוצר האנליזה מניחה את נשקה.
זיגמונד פרויד, 'דוסטויבסקי ורצח האב', 1928.

05 מי שהולך לפסיכיאטר משהו לא בסדר בראש שלו.
סמיואל גולדווין; אמרה בסגנונו האופייני, המצוטטת, לדוגמה, בספרו של נורמן זירלד, **מוגולים**. אך בדומה לפניני היגיון אחרות המיוחסות לו, אין לה אישוש.

06 מידה מסוימת של נזירוזזה אין לה ערוך בתור דחק, במיוחד לפסיכולוג.
זיגמונד פרויד; מצוטט בתוך: ג'וזף וורטיס, **פרגמנטיס מתוך אנליזה עם פרויד**, פ' 3, 22 בינואר 1935.

01 פסיכולוגיה היא הפקת הרגלים מעכבר.
גרפיטו.

02 פרויד הוא אבי הפסיכואנליזה. אין לה אמא.
ג'רמין גריר, 'המכירה הפסיכולוגית', הסריסה הנקבית.

פעולה ומחשבה

03 איננו פועלים מפני שאנו יודעים, אלא אננו יודעים
מפני שאנו נדרשים לפעול. הסיבה המעשית היא
שורש התבונה.
יוהן גוטליב פייכטה, יעוד האדם.

04 את העולם אפשר לתפוש רק באמצעות פעולה,
לא באמצעות התבוננות [...] היד היא הלהב של
השכל.
יעקוב ברונובסקי, עליית האדם.

05 ביום הדין לא ישאלו אותנו מה קראנו, אלא מה
עשינו.
תומס א' קמפיס, על ההידמות למשיח, ס' 1, פ' 3.

06 בתנאים של רודנות הרבה יותר קל לפעול מאשר
לחשוב.
[>>>><<<<]

07 פעולה ללא שם, ללא 'מי' הצמוד אליה, היא חסרת
משמעות.
חנה ארנדט. למעלה: מובא בתוך: ו. ה. אודן, עולם מסוים,
'רודנות'; למטה: 'מחשבות על פוליטיקה ומהפכה', משברי
הרפובליקה.

08 ג'י ון דִּיזֶה נהג לחשוב שלוש פעמים לפני שעשה
משהו. שמע על כך החכם ואמר: 'די בפעמיים'.
קונפוציוס (קונג פוֹדִיזֶה), מאמרות, פ' 5, 20; תרגם דן דאור.

09 דחייה עדיפה על שגיאה.

תומס ג'פרסון הציע את המדיניות הזאת במכתב לג'ורג'
ווישינגטון ב־16.5.1792, וארון בר, יריבו של ג'פרסון במאבק
על הנשיאות ב־1800, דיבר אף הוא בשבח הדחייה, בהסתמכו
על אמרה נוסנה: "לעולם אל תעשה היום מה שאתה יכול
לעשות מחר. הדחייה עשויה להבהיר מה הדבר הטוב ביותר
לעשותו" (מובא בתוך: ג'יימס פארסון, חייו וזמנו של ארון
בר). אולם אלוף הדחיות היה המצביא הרומי קווינטוס פביוס

מקסימוס, אשר ניהל אסטרטגיה של התחמקות והתשה נגד
חניבעל מקרתגו במאה ה־3 לפנה"ס והשיג בכך זמן לרומי
לבנות צבא חדש. על כך זכה בכינוי 'המתמהמה' ובשבחיהם של
היסטוריונים. המשורר קווינטוס אַניוס כותב ביצירתו האפית על
תולדות רומי: "על־ידי הדחייה הציל את המדינה". ללשון העניק
פביוס מקסימוס את שם התואר פביאני (Fabian), המציין גישה
זהירה בתחום השינויים החברתיים, תוך הימנעות מעימות
ישיר עם השלטון, כדוגמת גישה של 'החברה הפביאנית'
הסוציאליסטית, שנוסדה בבריטניה ב־1884 (וראו גם במדור
בטלה, עצלות, חריצות, ציטטה 05:120).

10 האש יכולה לבעור
אבל לא יכולה לנוע.
הרוח יכולה לנוע
אבל לא יכולה לבעור.
עד שהאש מתחברת לרוח
היא לא יכולה לעשות אף צעד.
היודע האדם
שכך הם גם
הידיעה והפעולה?
דווארה דְּשימאיייה; מובא בתוך: א. ק. רֶמְנוֹג'אן (ליקט ותרגם),
לדבר על שיון.

11 המלה היא צל הפעולה.
דמוקריטוס.

12 הקושי הוא להבין. ברגע שמבינים הפעולה נעשית
קלה.
סון יאט־סן.

13 הקללה שלי ושל האומה שלי היא, שאנחנו חושבים
תמיד שאפשר לשפר דברים באמצעות איזושהי
פעולה מיידית, כל פעולה, ובלבד שתיעשה.
עזרא פאונד, מכתב לג'יימס ג'ויס, 7-8.6.1920; כונס בתוך:
פֶּרְסֶט ריד (עורך), מכתבי עזרא פאונד לג'יימס ג'ויס.

14 הרצון רוצה תמיד לעשות משהו, ומכאן שהוא
בוז למחשבה בלבד, שכל פעילותה עומדת על 'לא
לעשות שום דבר'.
חנה ארנדט, חיי הרוח, כרך 2: לרצות, פ' 5.

15 השאלה הגדולה בעולמנו איננה היכן אננו עומדים,
אלא לאן אננו נעים: כדי להגיע אל הנמל הנכסף
עלינו להפליג, לפעמים עם הרוח ולפעמים נגדה
– אבל עלינו להפליג, ולא להיסחף ואף לא לעגון.
אוליבר וֶנְדֵּל הוֹלמס (האב), האוטוקרט של שולחן ארוחת
הבוקר, פ' 4.

פעולה, עשייה, מעשה

- 11 **אבן מתגלגלת אינה מעלה אזוב.**
פובליליוס סירוס, **פתגמים**.
- 12 **אדם יכול לעשות דברים רק אם יש דברים שלא יעשה.**
מנציוס (מנג דזה), פ' 8, 8; תרגם דן דאור.
- 13 **אין מציאות אלא בפעילות.** [...] האדם הוא רק השלכה מעצמו; הוא קיים רק אם הוא מממש זאת, כך שלמעשה הוא סכום של פעולותיו. [...] אין אהבה, אלא מעשי אהבה בלבד; אין אפשרות לאהבה, אלא מה שמופיע מתוך האהבה. גאוניותו של ראסין היא סדרת הטרגדיות שכתב. חוץ מזה אין ולא כלום.
ז'אן פול סארטר, **האקזיסטנציאליזם הוא הומניזם**; תרגם יעקב גולומב.
- 14 **אלה שאף פעם אין להם זמן עושים הכי פחות.**
גיאורג פריסטוף ליכטנברג, **פנקסי הטיטות**, פנקס יא, 1793-1796, 50.
- 15 **גדול המעשה יותר מן העושה.**
בבא בתרא ט.
- 16 **הדבר הגדול שיש ללמוד על החיים הוא, ראשית, לא לעשות מה שאת לא רוצה לעשות, ושנית, לעשות את מה שאת כן רוצה לעשות.**
מרגרט אנדרסון, **מלחמת שלושים השנים שלי**, פ' 1.
- 17 **הו, מה מעזים בני־האדם, מה יכולים הם לעשות, מה הם עושים יום־יום, ולא יודעים מה הם עושים.**
שייקספיר, **מהומה רבה על לא דבר**, מע' 4, תמ' 1.
- 18 **הרי זה נפלא כמה הרבה אפשר לעשות כשלא מפסיקים לעשות.**
תומס ג'פרסון, מכתב לאשתו מרתה, 5.5.1787.
- 19 **כדי לחיות לא צריך הרבה חיים; כדי לעשות צריך הרבה.**
ז'וזף ז'ונפר, **הגיגים**.
- 20 **כל פעולה טבעית היא רבת חן.**
רלף וולדו אֶמֶרסון, **הטבע**, פ' 3, 'יופי', 1836; נדפס מחדש בקובץ **הטבע; נאומים והרצאות**, 1849.

- 01 **יותר קל להיכנס למשהו מאשר לצאת ממנו.**
מסדרת חוקי מרפי. הסופרת אַגֶּנס אֶלֶן ניסחה את החוק הזה כאשר בעלה, ההיסטוריון פֶּרְדְּרִיק אֶלֶן, ואחד הסטודנטים שלו השתעשעו בניסוח תוספת משלהם לחוקי מרפי. הם העלו את ההבחנה: 'כל דבר הוא יותר מסובך ממה שנראה לרוב בני־האדם', ואז הציעה אַגֶּנס אֶלֶן את ההברקה שלה, ובעלה הסכים מיד שתרומתה מוצלחת משלו. ברקע ההבחנה הזאת מהדהד משלו העתיק של אֵיזוֹפּוֹס, 'האריה הזקן והשועל'. לשאלת האריה, מדוע אינו נכנס למאורתו כדי לבקרו, משיב השועל: "ראיתי עקבות רגליהם של רבים שנכנסו פנימה ואף לא רגל אחת שיצאה".
- 02 **כשאתה בספק אם פעולה היא טובה או רעה – הימנע.**
וולטיר, 'דת', **חילון פילוסופי**. וולטיר אומר, כי זה הכלל המסכם את כל ההתפלספות המוסרית.
- 03 **לא, ארנסט, אל תדבר על פעולה [...]** זה האמצעי האחרון של אלה שאינם יודעים לחלום.
אוֹסְקֶר וַיִּילֵד, 'המבקר כאמן', **כוונות**; כונס מחדש בתוך **האמן כמבקר: כתבי הביקורת של אוֹסְקֶר וַיִּילֵד** (עורך ריצ'רד אֶלְמֶן).
- 04 **לפעמים [...]** עלינו לעשות מעשה כדי לגלות את הסיבה לעשייתו. פעולותינו הן לפעמים שאלות, לא תשובות.
ג'ון לה־קאָה, **מרגל מושלם**.
- 05 **מה שאתה עושה מדבר בקול כל־כך רם, שאינני יכול לשמוע מה שאתה אומר.**
מיוחס לרלף וולדו אֶמֶרסון.
- 06 **מעשים גדולים מספרים נפשות גדולות.**
ג'ון פֶּלְטֶשֶׁר, **הנביאה**, מע' 2, תמ' 3.
- 07 **קילוגרם של פעולה שווה טונה של תיאוריה.**
פרידריך אֶנגֶלס; מובא בתוך: רג גרובס, **המקרה המוזר של ויקטור גרייסון**, פ' 2.
- 08 **ראש טוב אחד טוב ממאה ידיים חזקות.**
תומס פוֹלֶר, **גנומולוגיה**, 3753.
- 09 **תדע כשתעשה – שכן כל ידיעה אינה אלא סברה, כל עוד לא נבדקה.**
סופוקלס, **נשי טרכיס**, 592-593.
- 10 **תתפלאו כמה קשה לא פעם לתרגם פעולה למחשבה.**
קארל קראוס, **אמרות וסתירות**, 822.

פרדה, עזיבה

01 כל פעולת אנוש מקורה באחת או יותר משבע סיבות: מקרה, טבע, כפייה, הרגל, שיקול דעת, כעס או תשוקה.

אריסטו, רטוריקה, ס' 1, פ' 10, 8.

02 כל פעולות אנוש הן שוות ערך, וכולן בעיקרון נידונות לכישלון.

ז'אן פול סארטר, הישות והאין, 'סיום', 2.

03 'כמעט' לא הרג מעולם זבוב.

פתגם גרמני.

04 לעולם אל תבלבלי בין תנועה לפעולה.

את ההבחנה הנאה הזאת שמעה מרלן דיטריך מפי ארתור המינגווי, והיא מובאת בתוך: ארון אי. הוצ'נר, פאפא המינגווי, ח' 1, פ' 1, ומצוטטת לעיפה. דיטריך התפעלה מהבחנתו של המינגווי והוסיפה: "במלים הספורות הללו הוא נתן לי פילוסופיה שלמה". עם זאת יש טוענים, שהמינגווי שאל את הדברים מנג'מין פרנקלין.

05 לעולם אל תשלח נער לעשות מלאכה של גבר.

פתגם מודרני, שהתיעוד המוכר הראשון שלו הופיע בעיתון לוס אנג'לס טיימס ב-10.8.1911.

06 מי שמשתוקק ואינו פועל מביא מגפה לעולם.

ויליאם בלייק, נישואי העדן והשאול, 'משלי השאול'.

07 עלינו לערום ערמה גדולה של פעולה בשביל מרחב קטן של הוויה.

הנרי דיוויד ת'ורו, מכתב להריסון בלייק, 19.12.1853; כונס בתוך כתבים, כרך 6.

08 עשה תמיד את מה שאתה פוחד לעשות.

המוטו של מרי מודי אקמרטון, דודתו של רלף וולדו אקמרטון, אשר גידלה אותו אחרי מות אביו. היא נודעה במזרחיותיה (נהגה לישון במיטה שעוצבה כארון מתים), אך היתה גם הוגה דתית מקורית, והיתה לה השפעה חזקה על הגותו של אחיינה.

09 פעולה היא אופי.

אף. סקוט פיצג'רלד, הערה לספרו הטייקון האחרון.

10 פעולה לא צריכה להיות תגובה, אלא יצירה.

אנונימי; מסיסמאות הסטודנטים בהתקוממויות 1968.

11 רק המעשה לך הוא, לא פירות המעשה;

אל יניעך הפרי, ואל תדבק באי-מעשה.

בהאגואד-גיטה, שיר 2, 47.

12 אם הפרדה על שנינו נגזרה

עמדי מעט עד אחזה פניך;

לא אֶדְעָה אם בין צלְעֵי נעצר

לבי, ואם ילך למסעִיך.

[...]

ביני ובינך ים דמעות, יהמו

גליו, ולא אוכל עֲבוֹר אליך.

ר' יהודה הלוי, מתוך 'מה לך צביה', שירי החול.

13 אני מתקשה לעזוב את פאריס, מפני שעלי להיפרד

מחברי, ואני מתקשה לעזוב את הארץ, מפני שעלי

להיפרד מעצמי.

ז'וזף ז'וֹבֵר, הגיגים.

14 אני מתחת, את מַעַל,

את הַפְּעִיל, אני נִפְעֵל,

את בשר, אני תמונה,

אני איננו, את יִשְׁנָה.

חנוך לוין, 'אני מתחת, את מעל', מתוך חרוזי פרדה לאהובה,

חיי המתים.

15 אני עוזבת לפני שעוזבים אותי. אני מחליטה.

פריז'יט בארדו; בשבועון ניוזוויק, 5.3.1973.

16 בערב

כשאמרה לי נערתי

לך

ירדתי לרחוב להתהלך

והייתי הולך ומסתבך

מסתבך והולך

והולך והולך ומסתבך

נתן זך, 'שיר ערב', שירים ראשונים.

17 דודים נָסְעוּ

לבי שָׁסְעוּ,

וּלְדָמִי וְדָמְעִי

עָנְן בָּקְעוּ.

[...]

שוכני בין צְלָעִי

אנה הלכו?

בְּלִתָּם כָּל רִגְעִי

לִיל נְהַפְכוּ.

ר' יהודה הלוי, מתוך 'דודים נסעו' (לר' אברהם), שירי החול.

- 10 הגיהנום של הפוריטני הוא מקום, שכל אחד נאלץ לעסוק בו אך ורק בענייניו. מיוחס לונדל פיליפס.
- 11 הדתות, אשר מגנות את תענוגות החושים, דוחפות את בני־האדם לחפש את תענוגות הכוח. לכל אורך ההיסטוריה היה הכוח חטאם של הסגפנים. ג'רטרנד ראסל; במגאזין העיתון ניו־יורק הֶרַלד טריביון, 6.5.1938.
- 12 המניע העיקרי ל'היבדלות' הוא התשוקה להימלט מסבל החיים, ויותר מכל מן האהבה, אשר, מינית או לא מינית, היא עבודה קשה. ג'ורג' אורוול, 'מחשבות על גנדי', להרוג פיל.
- 13 מתנזר (ש"ע) – אדם חלש, הנכנע לפיתוי של מניעת עונג מעצמו. אַמברוז בירס, מילון השטן.
- 14 נשיקת יהודה, שהציוויליזציה הנוצרית נתנה לרוח האנושית, היתה המעשה המיני האחרון שהיא התירה. קארל קראוס, אַמְרוֹת וסתירות, 285.
- 15 עלינו להכיר בכך, שהפוריטניות החילונית שהשלטנו אצלנו, עם עקרונות הטוב המוחלט והרע המוחלט שלה ועם חוסר הסובלנות שלה כלפי כל מי שחולק עליה, היתה מכשול בפני יישום הדמוקרטיה בפנים המדינה ובפני ניהול מדיניות חוץ יעילה. הסנאטור ויליאם פולברייט; בעיתון ניו־יורק טיימס, 6.12.1961.
- 16 פוריטני הוא אדם ששופך את זעמו הצדקני על הדברים הלא־נכונים. ג. ק. צ'סטרטון; בעיתון ניו־יורק טיימס, 21.11.1930.
- 17 פוריטניות, בכל ביטוי שלה, היא זרע רעל. על פני השטח הכל נראה חסון ונמרץ, אבל הרעל מתפשט בהתמדה, עד שכל המרקם נידון לכליה. אָמה גולדמן, 'הצביעות של הפוריטניות', אנרכיזם ומסות אחרות.
- 18 פוריטניות. – הפחד הטורדני, שמישהו, היכנשהו, עשוי להיות מאושר. [>>>><<<<]
- 19 ה. ל. מְנֶקֶן. למעלה: ספר בורלֶסקוֹת; למטה: מקראה מְנֶקֶנית, פ' 30, 'אַמְרוֹת'.

- 01 זה לא הים אשר בינינו, זה לא התהום אשר בינינו, זה לא הזמן אשר בינינו זה – אנו שנינו אשר בינינו. לאה גולדברג, 'זה לא הים', עם הלילה הזה.
- 02 כל פְּרָדה יש בה מטעם המוות; כל פגישתה מחדש יש בה מטעם התחייה. [>>>><<<<]
- 03 בכל פְּרָדה יש דמות המוות. למעלה: שוֹפְנֵה־אֶזְרָא, 'הערות פסיכולוגיות', זוטות ושירים (עברית: הגיונות); למטה: ג'ורג' אֶלְיוֹט, תמונות מחיי כמורה, 'איימוס בארטון', פ' 10.
- 04 כשצלצלת רעד קולך ואני ידעתי שאת כבר אינך. נתן זך, מתוך 'כשצלצלת רעד קולך', שירים שונים.
- 05 לעזוב מקום זה מעניין; מעניין אפילו לחשוב על כך. העזיבה מזכירה לנו ממה אנו יכולים להיפרד וממה איננו יכולים, ואז היא מציעה לנו משהו חדש לצפות לו, לחלום על אודותיו. ריצ'רד פורד, 'על התועלת שבעזיבה', הארפ'ס מַגַּזִין, פברואר 1992.
- 06 פְּרָדה היא צער כה מתוק... שְׁיִיקְספִיר, רוֹמֵיאוֹ ויוליה, מע' 2, תמ' 2; יוליה לרוֹמֵיאוֹ.

פרישות, סגפנות, פוריטניות

- 07 אחד מסימניו של טיפוס מסוים של אדם רע הוא, שאין הוא יכול לוותר על משהו בלי לרצות שכולם יוותרו על אותו דבר. סי. ס. לואיס, נצרות בלבד, ס' 3, פ' 2, 'הסגולות העיקריות'.
- 08 אין מוחות מתנזרים; מוחות מזדווגים בכל עת שהם נפגשים. אָריק הוֹפֶר, הרהורים על המצב האנושי, 146.
- 09 בכל מוסר סגפני האדם עובד חלק מעצמו כאל, ולשם כך עליו להפוך את החלק האחר לשטני. פרידריך ניטֶשֶׁה, אנושי, אנושי מדי, כך 1, פ' 3, 'החיים הדתיים', 137.

01 פוריטנים צריכים ללבוש עלי תאנה על עיניהם.
סטיסלב לץ, מחשבות לא מסורקות.

פרסום, פופולריות

02 אין פרסום רע, חוץ ממודעת האבל שלך.
ברנדן ביהן; מובא בידי דומיניק ביהן, אחי ברנדן.

03 אם יש לך הצלחה, זכית בה מהסיבות הלא-נכונות.
אם אתה נעשה פופולרי, זה תמיד בגלל הצדדים
הגרועים ביותר של עבודתך.
ארתור קמינגווי; מובא בתוך: מורלי קאלהאן, אותו קיץ בפאריס.

04 אנחנו יותר פופולריים מישו כיום.

ג'ון לונן למורין קליב בראיון לעיתון איוונינג סטנדרט, 4.3.1966.
לפני המשפט הזה השמיע לונן דברי נבואה: "הנצרות תגמור.
היא תיעלם ותתכווץ. אני לא צריך להתווכח על זה. אני צודק
ואני אוכח כצודק". ובהמשך הוסיף: "אני לא יודע מי יגמור
ראשון – הרוקנ'רול או הנצרות". הצהרתו של לונן עברה בשקט
בבריטניה, אולם כמה חודשים אחר-כך, כשהפיטלס הגיעו למסע
הופעות בארצות-הברית, היא צוטטה באמצעי התקשורת
ועוררה סערה גדולה. במדינות של 'רצועת התנ"ך' שרפו בובות
ותמונות של הפיטלס, ותחנות הרדיו החרימו את שיריהם.
לונן נאלץ להתנצל בפומבי (במסיבת עיתונאים בשיקאגו
ב־11.8.1966): "אמרתי מה שאמרתי – וטעיתי".

05 אני אהיה מפורסם בדרך זו או אחרת, ואם לא מפורסם
– כי אז ידוע לשמצה.

אוסקר ויילד, בתשובה לשאלה מה הוא מתכוון לעשות אחרי
שיסיים את לימודיו האקדמיים; מצוטט בתוך: יאן מוריס, ספר
אוקספורד לאוקספורד.

06 אני ידוע בחלקים של העולם שהאנשים החיים בהם
לא שמעו מעולם על ישו.

צ'רלי צ'פלין, מצוטט בפי ליטה גרי צ'פלין בספרה חיי עם
צ'פלין.

07 בעתיד כל אחד יהיה מפורסם חמש-עשרה דקות.
[>>>><<<<]

08 אני משועמם מהשורה הזאת. אני כבר לא משתמש
בה אף פעם. השורה החדשה שלי היא: בעוד חמש-
עשרה דקות כולם יהיו מפורסמים.

אנדי וורהול. למעלה: בקטלוג של תערוכה מיצירותיו שנערכה

בסטוקהולם, בפברואר-מארס 1968. זה נוסח מחודד של דבריו,
שאותו נהוג לצטט, והנוסח המדויק הוא: "בעתיד יהיה כל אחד
מפורסם בכל העולם למשך חמש-עשרה דקות". למטה: מצוטט
ברשימתו של פול ריצ'רד, 'מראת הנוצצים, השופט העליון של
חברת הפופ', וושינגטון פוסט, 15.11.1979.

09 ברוב המקרים הצלחה פירושה כלא, והאמן אל לו
להיות אסיר [...] אסיר של עצמו, אסיר של שיטה, אסיר
של פרסום, אסיר של הצלחה. האם לא כתבו האחים
דה גונקור, שאמנים יפאנים של תקופת הזוהר נהגו
לשנות את שמותיהם כמה פעמים במהלך חייהם? זה
מוצא חן בעיני! הם רצו לשמור על חירותם.
אנרי מטיס, ג'אז.

10 דוגמה מהקוף: ככל שהוא מגביה לטפס רואים יותר
את התחת שלו.
בוננונטורה הקדוש, שיחות על הבשורה על-פי יוחנן.

11 הפרסום הוא כמו נהר, אשר נושא מעלה את הדברים
הקלים והנפוחים ומטביע את הדברים הכבדים
והמוצקים.
פרנסיס בייקון, 'על התהילה', מסות.

12 ידוען הוא מישו הידוע בכך שהוא ידוע.
[>>>><<<<]

13 הגיבור נוצר בידי הפולקלור, כתבי הקודש וספרי
ההיסטוריה, אך הידוען הוא יציר הרכילות, דעת
הקהל, המגאזינים והעיתונים והדימויים בני הרגע
של מסכי הקולנוע והטלוויזיה. מעבר הזמן, אשר בונה
ומבסס את הגיבור, משמיד את הידוען. זה מתקיים
וזה מתפלה על-ידי החזרה. הידוען נולד בעיתונים
היומיים, ואף פעם אינו מאבד את הסימן של מקורו
החולף.
[>>>><<<<]

14 סימנו של ידוען הוא לעתים קרובות, ששמו שווה
יותר משירותיו.

דניאל פורסטין, הדימוי: מדריך לפסודו-אירועים באמריקה;
למעלה: פ' 2, 3 (והנוסח היותר מפורסם של ההגדרה הוא:
מפורסם בכך שהוא מפורסם), באמצע: פ' 2, 4, למטה: פ' 5, 4.

15 ידוענות היא הדת של זמננו.

מורין דאוד, 'קמלוט 144', ניו-יורק טיימס, 25.4.1996.

16 לא אכפת לי מה שהעיתונים כותבים עלי כל עוד הם
מאייתים נכון את השם שלי.

אמירה המיוחסת ל'ביג טים' סאליבן, ולרבים אחרים. סאליבן
היה אחד הבוסים הגדולים הראשונים של 'טאמאני הול', מנגנון

- 11 אנחנו מספר שניים. אנחנו מתאמצים יותר.
פרסומת של חברת 'אוויס' להשכרת מכוניות.
- 12 אני רוצה ללמד את העולם לשיר.
פרסומת ל'קוקה קולה', שנות השבעים.
- 13 אפשר להכיר את האידיאלים של אומה על-פי הפרסומות שלה.
נורמן דאגלס, **רוח דרומית**, פ' 7.
- 14 אתה לוחץ על הכפתור – אנחנו עושים את השאר.
ג'ורג' איסטמן, הסיסמה שחנכה את מצלמת 'קוֹדַק' ב־1888.
- 15 גדלנו כאשר אנו משתיתים את חלומותינו על ההבטחה האינסופית של הפרסומת האמריקנית. עד היום אני מאמינה, שאפשר ללמוד לנגן בפסנתר בהתכתבות ושבוץ נותן עור פנים מושלם.
זֵלְדָה פיצג'רלד, **שמור לי נְלִס אחד**, פ' 4.
- 16 'גינֶס' זה טוב בשבילך.
פרסומת לבירה החל מ־1929. אחרי מאה ושבעים שנה בלי פרסומת החליטו בחברה הבריטית 'ארתור גינֶס ובניו' להסתגל לרוח הזמן. הסיסמה שלמעלה, המוכרת כיום בעולם כולו, כמעט שנדחתה כאשר הוצעה, בנימוק שהיא לא נשמעת מתוחכמת דיה ובנימוק שאנשים אינם שותים בירה לשם בריאותם.
- 17 האווזים שלנו – כולם ברבורים.
רוֹבֶרט בֶּרְטוֹן, **אֶנטומיה של המְלֹכּוּלִיָה**, ח' 1, פ' 2, 3, 14. הוא מדבר שם על כך, שאנו נוהגים להגזים בערך מעשינו ולזלזל בערכם של מעשי הזולת.
- 18 האיש שאתם אוהבים לשנוא.
ביטוי פרסומי המתייחס לבמאי־שחקן האמריקני האוסטרי אָרִיך פֹּון סְטְרוֹהֵיִים (1885-1957), שמילא תפקידי 'רעים' בסרטים רבים. בשנת 1918 הופיע פֹּון סְטְרוֹהֵיִים בסרט התעמולה **לב האנושות** בתפקיד קצין פרוסי סדיסט. מספרים, שכאשר עלה על הבמה אחרי הקרנת הבכורה של הסרט, קיבל אותו קהל המוזמנים בסערה של קריאות בוז, והוא נאלץ לעמוד ולהסביר, שהוא רק שיחק בסרט ושהוא אוסטרי ולא גרמני במוצאו. איש הפרסום ההוליוודי הארי גְּיִיכְנֶבֶךְ כתב בספרו **פרסום רבאים**, 1932, כי הוא שהדביק את הכינוי לפֹּון סְטְרוֹהֵיִים בפרסומת לסרט אחר שלו, והטקסט שניסח הכריז: 'נשים שוטות – מאת ועם אָרִיך פֹּון סְטְרוֹהֵיִים, האיש שאתם אוהבים לשנוא'. בביטוי הזה הוכתר גם הסרט על חייו ופועלו של פֹּון סְטְרוֹהֵיִים, שנעשה ב־1979.

- המפלגה הדמוקרטית בניו־יורק, בסוף המאה ה־19 ובתחילת המאה ה־20.
- 01 מי שפּוֹפּוֹלָרִי שונאים אותו.
מפניני יוֹגִי בֶּרָה.
- 02 ממש כמו שקרה לאיש מהאגדה, שכל מה שנגע בו נהפך לזהב, אצלי הכל נהפך לרעש תקשורתי.
אַלְבֶּרט אֵיִינְשְׁטַיִן, מכתב לִמְקֶס בּוֹרֶן, 9.9.1920; ארכיון אֵיִינְשְׁטַיִן 9-151.
- 03 פּוֹפּוֹלָרִיוּת? אלה המעות של התהילה.
וִיקְטוֹר הוֹגוֹ, **רִי בלאס**, מע' 3, תמ' 5.
- 04 פרסום הוא היתרון שבלהיות מוכר לאנשים שאתה לא מכיר ושלא מכירים אותך.
[>>>><<<<]
- 05 פרסום – להיות ידוע לבני־אדם שאתה לא רוצה לדעת עליהם.
למעלה: שאמפּוֹר, **מכתמים והגיגים**, 135; למטה: נְטִלִי קְלִיפּוֹרד בארְנִי, 'תפזורות', **תפזורות**.
- 06 רק דבר אחד בעולם גרוע מכך שידברו עליך, והוא, שלא ידברו עליך.
אוֹסְקָר וַיִּילד, **תמונת דוריאן גרי**, פ' 1.
- 07 אין צורך לעשות פרסומת למזון בשביל אנשים רעבים, או לדלק בשביל מי שקר להם, או לבתים בשביל מי שאין להם היכן לגור.
ג'ון קֶנֶת גֶּלְבֶּרִיִּית, **קפיטליזם אמריקני**, פ' 8.
- 08 אמור זאת בפרחים.
פֶּטְרִיק אוֹ'קִיף, סיסמה לארגון מגדלי הפרחים בארצות־הברית, 1917.
- 09 אנו עומדים להשכיר לך את הכיסא, אבל אתה תשתמש רק בקצה שלו.
קוֹנְסְטִין טְרַנְטִינוֹ, כפי שצוטט בפרסומת לסרטו **כלבי אשמורת**.
- 10 אנחנו לא לבד.
סיסמת פרסומת לסרט **מפגשים מהסוג השלישי**, 1977.

פרסומת

- 01 הבטחה, הבטחה גדולה, היא נשמת הפרסום.
סמיואל ג'ונסון, 'הבטלן', מס' 40, בשבועון **יוניברסל רונליקל**, 20.1.1759.
- 02 היא כן... או היא לא?
פרסומת לצבע שיער של 'קלירול', שנות החמישים.
- 03 הלקוח הוא לא מפגר; זאת אשתך.
דיוויד אוגילוי, וידוי של איש פרסום.
- 04 הם צעירים... הם אוהבים... והם הורגים אנשים!
פרסומת לסרט **בוני וקלייד**, 1967.
- 05 הפרסום בא לעולם כאשר בני-אדם איבדו את הסבלנות לחכות, שמרת ג'ונס תספר למרת סמית' כמה טעימים הם החמוצים שמכינה מרת פראון.
רוי דורסטיין.
- 06 הפרסום הוא מרכיב חשוב בכלכלה, מפני שהוא הדרך הזולה ביותר למכור דברים – במיוחד אם אין להם שום ערך.
מיוחס לסינקליר לואיס.
- 07 הפרסומת היא צורת האמנות הגדולה של המאה ה-20.
מרשל מקלוהן; במגזין **עידן הפרסום**, 3.9.1976.
- 08 הרבה יותר קל לכתוב עשר סונטות ברמה סבירה, טובות דיין כדי לשכנע את המבקר הלא יותר מדי מחמיר, מאשר לחבר פרסומת יעילה אחת, אשר תשכנע כמה אלפים מקהל הקונים הלא-ביקורתי.
אלדוס האקסלי, 'פרסומת', על הסף.
- 09 השתמשתי בסבון שלכם לפני שנתיים ומאז לא השתמשתי באחר.
כותרת של קריקטורה מאת הארי פרייס במגזין **פאנץ'**, 26.4.1884.
פרסומת בשנות השמונים והתשעים של המאה ה-19.
- 10 זה הדבר האמיתי.
פרסומת ל'קוקה קולה', שנות השישים.
- 11 זה מה שזה לא שעושה את זה למה שזה.
סיסמה אנונימית, שאומצה ב-1997 בידי משרד התיירות של גרנסי.
- 12 יופי הוא כוח.
פרסומת ל'מזון העור ואלאז' של 'הלנה רובישטיין', 1904.
- 13 כרזה מוצלחת היא מברק חזותי.
מיוחס לא. מ. קסנדר.
- 14 לעשות עסקים בלי פרסומת זה כמו לקרוץ לנערה בחושך. אתה יודע מה אתה עושה, אבל שום איש אחר אינו יודע.
מיוחס לסטיוארט הנדרסון בריט.
- 15 לראות את העניים מבקשים כסף לא כל-כך דוחה כמו לראות את העשירים מבקשים עוד כסף. והדרך שבה הם עושים זאת היא הפרסומת.
ג. ק. צ'סטרטון, **ירושלים החדשה**, פ' 4, 'הפילוסופיה של הסיור המודרך'.
- 16 לשם כך נוצרה יד ימין שלך.
פרסומת לבירה בבריטניה החל מ-1972.
- 17 מוות הוא דרכו של הטבע להגיד לך להאט את הקצב.
מאמרות עולם הביטוח; הובאה בשבועון **ניוזוויק**, 25.4.1960.
- 18 מחצית הכסף שאני מוציא על פרסומת היא מבוזבזת. הצרה היא שאינני יודע איזו מחצית.
האמיתה העסקית הזאת מיוחסת בארצות-הברית לאיש העסקים ג'ון ואנאמייקר, ובאנגליה ללורד לונרקהלם, שחיו שניהם באותה תקופה. הראיות מצביעות על האמריקני יותר מאשר על האנגלי, אך אין בהן כדי לקבוע מי משניהם היה בעל האמירה.
- 19 מישהו, היכנשהו, מחכה למכתב ממך.
סיסמה של הדואר הבריטי, שנות השישים.
- 20 קח פסק זמן.
סיסמה ישראלית בעקבות סיסמה ל'קייט-קט' משנת 1955.
- 21 תן לאצבעות ללכת במקומך.
פרסומת למדריכי הטלפון 'דפים צהובים' בארצות-הברית ו'דפי זהב' בישראל; נכנסה לשימוש בשנות השישים.

פרשנות

22 אין דורשין בעריות בשלושה ולא במעשה בראשית בשניים ולא במרכבה ביחיד, אלא אם כן היה חכם ומבין מדעתו. כל המסתכל בארבעה דברים ראוי לו

כאילו לא בא לעולם: מה למעלה, מה למטה, מה לפניו ומה לאחור. וכל שלא חס על כבוד קונו ראוי לו שלא בא לעולם. חגיגה יא.

01 אין כאן שום סימבוליזם. הים הוא הים; הזקן הוא הזקן; הנער הוא הנער, והדג הוא הדג. הכרישים הם כל הכרישים, לא יותר טובים ולא פחות טובים. כל הסימבוליזם שאנשים מדברים עליו הוא זבל. מה שמעבר הוא מה שאתה רואה מעבר כשאתה יודע. אָרְנֶסְט הַמִּינְגוּוֹי, מכתב למבקר בְּרֹנָארד בְּרֹנְסוֹן, 13.9.1952, על הנובלה **הזקן והים** שראתה אור באותה שנה. כונס בתוך **מכתבים נבחרים** (עורך קרלוס בִּיִיקֶר).

02 אין מציאות ללא פרשנות. כשם שאין עין תמימה, אין אוזן תמימה. אָרְנֶסְט גוֹמְבֶּרִיךְ, **אמנות ואשליה**, פ' 11.

03 ביקורת חברתית מתחילה בדקדוק ובכינון מחדש של משמעויות. אֹקְטָבִיו פֶּאז, 'התפתחות ותעתועים אחרים', **מקסיקו האחרת: ביקורת הפירמידה**.

04 בכל יום יש חידושי תורה, שהשם יתברך מחדש בכל יום תמיד מעשה בראשית. ומעשה בראשית הוא על-ידי התורה [...] ומסתמא גם החידוש הוא על-ידי חידושי תורה. [...] וכמו ששמעתי, השם יתברך עשה ספר והוא העולם, ופירוש על אותו הספר הוא התורה, כי התורה כמו מפרש[ת] קנייני השם יתברך בנבראים.

ר' צדוק הכהן מלוצ'לין, **צדקת הצדיק**, אות רטז. תפישתה שעל-פיה העולם כולו אינו אלא טקסט, שהתורה היא הפירוש, או מכלול הפירושים, שלו. ר' צדוק מייחס את התפישת הזאת ("כמו ששמעתי...") למורו, ר' מרדכי יוסף (לִיִּינֶר) מאיז'ביצה, בעל **מי השילוח**.

05 הרי זו זכותם המקובלת של התיאולוגים למתוח את השמים, דהיינו את הכתובים, כבורסקים המותחים יריעות עור. אָרְסֶמוֹס, **שבחי הסכלות**, פ' 64.

06 כל הידע האנושי לובש צורה של פרשנות. וֶלְטֶר בֶּנִימִין, מכתב, 9.12.1923; כונס בתוך **מכתבים**, 126.

07 כל המשמעויות, זאת אנו יודעים, תלויות במפתח הפרשני. ג'ורג' אֶלְיוֹט, **דניאל דירונדה**, ס' 1, פ' 6.

08 מקרא אחד יוצא לכמה טעמים, ואין טעם אחד יוצא מכמה מקראות. דְּבִי רַבִּי ישמעאל תנא: וכפטיש יפוצץ סלע [ירמיהו כג כט]. מה פטיש זה מתחלק לכמה ניצוצות, אף מקרא זה מתחלק לכמה טעמים. סנהדרין לד.

09 פרשנות היא נקמת האינטלקט באמנות. יותר מכך: זאת נקמת האינטלקט בעולם. לפרש הרי זה לדלדל, לצמצם את העולם כדי להקים עולם צללים של 'משמעויות'. <<<<>>>>

10 ברוב הדוגמאות המודרניות האינטרפרטציה אינה אלא הסירוב צר האופק להניח ליצירה לנפשה. לאמנות אמיתית יש היכולת לעורר בנו אי-שקט. על-ידי צמצום היצירה לתוכנה ואחר-כך על-ידי פירוש התוכן הפרשן מאלף את יצירת האמנות. הפרשנות עושה את היצירה ניתנת לטיפול, נוחה. סוזן סוֹנְטַג, 'נגד האינטרפרטציה', **אָוֹרְגִין רִיווּי**, דצמבר 1964; כונס בתוך **נגד האינטרפרטציה**.

פֶּשַׁע, פּוֹשְׁעִים

11 אין אדם חוטא ולא לו. **בבא מציעא** ה. כלומר, אדם אינו עובר עברה אלא אם יש לו תועלת ממנה.

12 אל נא תשלו את נפשכם לשווא: אדם תמיד יחיה רק מפשעיו. בְּרֵטוֹלֵט בְּרֶכֶט, מתוך 'על מה יחיה האדם', **אופרה בגרוש**, פינאלה למע' 2; תרגום: אברהם שלונסקי.

13 אם אתה מבצע איזה פשע גדול, אתה מטורף, וככל שהפשע נתעב יותר, אתה יותר מטורף. מכאן, שאתה לא אחראי ושום דבר אינו אשמתך. פְּגִי נוֹנֶן, על פסק-הדין שקבע כי ג'ון הינקלי, אשר ניסה לרצוח את נשיא ארצות-הברית, רוֹנָלְד רִיגֶן, ב־1981, הוא בלתי-שפוי. הדברים נאמרו בדיווח משותף על המשפט, שלה ושל שדרן 'חדשות סִי-בִּי-אֶס' דן ראָתֶ'ר, ונכללו יותר מאוחר בספרה, **מה שראיתי במהפכה**, פ' 2.

14 אנו יודעים שההרפתקאות שלהם ילדותיות ושהם עצמם טיפשים. הם מוכנים להרוג וליהרג בגלל משחק קלפים, שיריביהם, או הם, רימו בו. ועם זאת

- 09 העניות היא אם הפשע.
[>>>><<<<]
- 10 אם העניות היא אם הפשע, חוסר השכל הוא אביו.
[>>>><<<<]
- 11 הרעב, לא החטא, הוא אבי הפשע בזמננו.
[>>>><<<<]
- 12 הטענה הנפוצה, שהעוני הוא הגורם לפשע, היא מין הוצאת דיבה על העניים.
09. מגנוס אַרְלִיִּס קְסִיִּדוֹרוֹס, **מכתבים שונים**, ס' 9; 10. ז'אן דה לה ברייך, **טיפוסים**, 'על האדם', 13; 11. אוסקר ויילד, 'נפש האדם תחת הסוציאליזם'; פורסם לראשונה בתוך: **פורטנאיטלי ריווי**, פברואר 1891; כונס בתוך **האמן כתבקר: כתבי הביקורת של אוסקר ויילד** (עורך ריצ'רד אַלמן); 12. ה. ל. מַנְקוֹ, **דוח מיעוט: פוקסי ה. ל. מַנְקוֹ**, 273.
- 13 הפשע גם הוא צורה של בדידות, גם אם אלף חוברים יחד כדי לבצעו. לכן ראוי לי למות לבד, אחרי שחייתי והרגתי לבד.
אַלְפֶּר קאמי, **האי־הבנה**, מע' 2, תמ' 2; מרתה.
- 14 הפשע הוא מעשה חושפני ביותר. גוון את שיטותיך ככל שתמצה, טעמיך, הרגליך ועמדותיך הנפשיות מתגלים במעשיך.
אַנְתֶּה פְּרִיסְטִי, **רציחות האלפאבית**, פ' 17.
- 15 הפשע הוא תנאי הכרחי לעצם קיומה של המדינה, ועל כן הוא מונופול בלעדי שלה. מכאן נובע, שפרט המעז לבצע פשע נושא באשמה כפולה: קודם כל הוא אשם כלפי המוסר האנושי, אבל מעל לכל הוא אשם כלפי המדינה, מפני שתפס לעצמו אחת מזכויות־היתר היקרות ביותר שלה.
מיכאיל בַּקוּנִין, **אי־המוסריות של המדינה**.
- 16 הפשע יתמעט – אם אלה שלא נפגעו ממנו יגנו ויוקיעו אותו באותה מידה כמו אלה שנפגעו.
סוֹלֹן; מובא בתוך: דיוֹגֶנֶס לָאֶרְטִיוֹס, **חיי הפילוסופים**, ס' 1, 2, 59.
- 17 הפשע לא משתלם.
סיסמה המופרת מאז המחצית השנייה של המאה ה־19. כך לדוגמה היא הופיעה בכתב־העת **סיינטיפיק אַמריקן** ב־10.10.1874. החל משנת 1927 בערך היא נכנסה לשימוש האֶף־בִּי־אִי, וגם הבלש דיק טרייסי, גיבור סדרת הקומיקס הפופולרית, נהג לצטט אותה.
- 18 הפשעים הגדולים ביותר נעשים לא בגלל הצורך, אלא בגלל ההפרזה.
אַרִיסְטוֹ, **פוליטיקה**, ס' 2, פ' 7.
- הודות לברנשים כאלה הטרגדיות אפשריות.
ז'אן ז'נה על פושעים קטנים, יומנו של גוב.
- 01 אני בא מניו־יורק, שבה, אם אתה נופל, מישוהו ירים אותך בארנקך.
אַל מַגוּוִיֶּר.
- 02 אני הייתי התסריטן, השחקן, הבמאי והצלם של עצמי. לקחתי את עולם הכאילו, שבו אף אחד לא נפגע באמת, אל העולם האמיתי; ובעולם האמיתי אנשים עלולים להיפגע.
דָּניס נִילְסֶן, הרוצח ממסוֹל היל, בלונדון, אשר הודה ברצח "חמישה־עשר או שישה־עשר" צעירים.
- 03 אני עושה את הכסף שלי על־ידי כך שאני מספק דרישה ציבורית. אם אני עובר על החוק, הלקוחות שלי, שיש ביניהם מאות מטובי האזרחים של שיקאגו, אשמים ממש כמוני. ההבדל היחיד בינינו הוא, שאני מוכר והם קונים. כולם קוראים לי סחטן של השוק השחור. אני קורא לעצמי איש עסקים. כשאני מוכר אלכוהול, זאת הברחה. כשהלקוחות שלי מגישים אותו על טס כסף בלייק שור דרייב, זה אירוח.
אַל קֶפּוֹנֶה; מובא בתוך: אנדרו סינקלִיר, **איסור המשקאות**.
- 04 מַנְדוֹזָה: אני שודד; אני חי מלשדוד את העשירים.
טֶנֶר: אני ג'נטלמן; אני חי מלשדוד את העניים.
ג'ורג' פֶּרנארד שוֹ, **אדם ועל־אדם**, מע' 3.
- 05 אתה יכול להגיע הרבה יותר רחוק עם מלה טובה ואקדח מאשר עם מלה טובה בלבד.
מיוחס לַאֵל קֶפּוֹנֶה.
- 06 בוא וראה כמה גדול כוחו של חמס, שהרי דור המבול עברו על הכל ולא נחתם עליהם גזר־דינם, עד שפשטו ידיהם בגזל.
סנהדרין קח.
- 07 הליריקה של השוליים מוצאת השראה בדימוי של 'האיש שמחוץ לחוק', הנווד החברתי הגדול, אשר משחר לטרף ליד הגבולות הצייתניים והמפוכחים של הסדר.
מִיֶּשֶׁל פּוֹקוֹ, **להטיל משמעת ולענוש: הולדת בית־הסוהר**, ח' 4, פ' 3.
- 08 הפוגע באחד מאיים על רבים.
בֶּן ג'וֹנסוֹן, **נפילת סיאנוס**, מע' 2.

המגזרים העשירים ובעלי זכויות היתר ונלקחים מן האוכלוסייה הכללית, אינך יכול להבין מדוע גִּדְּלָה הפשיעה וכיצד יש לטפל בבעיה. [...], החברה שלנו נעה בבירור לקראת מין דגם של העולם השלישי. התוצאה היא פשיעה גוברת והולכת, כמו גם סממנים אחרים של התפרקות חברתית.

נועם חומסקי, שיחה עם דייוויד ברסמיאן, בתוך סודות, שקרים ודמוקרטיה.

05 כמה פשעים נעשים רק מפני שעושיהם לא יכלו לשאת את היותם טועים. אֶלְבֶּר קאמי, הנפילה.

06 ...לאו עכברא גנב אלא חורא גנב. אמר ליה: אי לאו עכברא, חורא מנא ליה? [...לא העכבר גנב אלא החור גנב. אמר לו: אם לא העכבר, החור מאין לו?] גיטין מה.

07 לגיבור ספרו של קפקא, המשפט, אין מושג ברור במה הוא נאשם ומדוע. הוא יודע רק שהוא אשם, אשם בפשע היחיד שקיים, תמצית כל הפשיעה בכל הזמנים ובכל הנסיבות – בכך שהוא שייך לצד המפסיד. מלקולם מְגֵרִידג', ישו, האיש שחי, פ' 3.

08 מעולם לא שמעתי על פשע שלא הייתי מסוגל לעשותו. גֶּתָה; מובא בתוך: רֶלֶף ווֹלְדוֹ אֶמֶרסוֹן, 'גֶּתָה, או הסופר', אנשי מופת.

09 עקוב אחר הכסף. 'גרון עמוק', המקור המסתורי שסייע לעיתונאים בֹּב ווֹדוֹרד וקארל בֶּרְנֶסְטֵין לחשוף את פרשת ווֹטְרֶגֵיט. כיום כבר ידוע כי היה זה המשנה למנהל האֶף-בִּי-אֵי, וו. מארק פֶּלֶט. העצה הזאת נעשתה כ־כך מוכרת ונפוצה, עד שהמצטטים אותה נוטים לשכוח, כי היא נוסחה בידי התסריטאי ויליאם גולדמן וכי היא מופיעה בסרטו של הבמאי אֶלן פֶּקוּלָה, כל אנשי הנושא (1976), אך לא בספרם של שני העיתונאים. בֹּב ווֹדוֹרד לא הצליח למצוא את האמירה הזאת ברשימות שניהל במהלך חקירת הפרשה, וגם לא זכר שאמר אותה לתסריטאי. בירור נוסף העלה, שהמלצות לחוקרי פרשת ווֹטְרֶגֵיט לעקוב אחר הכסף נשמעו בחוגים שונים בוֹוֶיִשִּׁינגטון ואף אוזכרו בעיתונות זמן רב לפני שוֹוֹדוֹרד פגש את בֶּרְנֶסְטֵין.

10 לנסות להסתיר פשע זה כמו לטמון זרע באדמה. פראנץ גרילפארצ'ר, פנקסים ויומנים.

01 לזאב-המים יש שיניים ומיד רואים: זאב! אבל מְקִי סכינאי סכינו מוסתר היטב.

זאב המים דג זולל לו, דם ניתז על סנפירו. אבל מְקִי זוג כפפות לו – אין סימן שיסגירו.

יום ראשון; על מי התכלת צף גוף מת, ואיש חומק. והכל יודעים לבטח: החומק קוראים לו מְקִי.

נעלמו עקבות שמול-מאייר וכמוהו עוד ועוד. צרור כספם היה למְקִי, אבל מי יוכיח זאת.

ומצאו את ג'ני טוֹבֶלֶר וסכין לה בחזה, ובחוף פוסע מְקִי – לא יודע כלום מזה.

בֶּרְטוֹלֵט בֶּרְכֵט, מתוך 'בלאדה על מְקִי סכינאי', אופרה בגרוש, מע' 1, פרולוג; תרגם אברהם שלונסקי.

02 זמנה של המדינה להגן על עצמה מפני הפושע הוא לפני שהוא נעשה פושע. רוב הפושעים אינם נולדים כך; הם נעשים. כשהמדינה מענישה פושע היא מענישה לאמיתו של דבר את ההזנחה שלה עצמה ואת כישלונה למלא את חובתה כלפי האזרח. ויליאם בְּנֶדוֹלֶף הִירְסֵט, מאמר מערכת בעיתון סאן פרנסיסקו אֶקְזַמִּינֶר, 8.4.1926.

03 כל חברה מקבלת את הפושע שהיא ראויה לו. ומה שנכון לא פחות הוא, שכל קהילה מקבלת את סוג אכיפת החוק שהיא תובעת. רוֹבֶּרְט קֶנֶדִי, 'עקירת היוזמה החופשית של הפשע המאורגן', רדיפת הצדק, ח' 3.

04 כל עוד אינך שואל מדוע גִּדְּלָה ההתפרקות החברתית ומדוע מופנים יותר ויותר משאבים אל

- 01 מוטב למנוע פשעים מאשר להעניש פושעים.
צ'זרה די בקריה, על פשעים ועושים.
- 02 מופשט מרציונליזציות ומיומרות פילוסופיות, פשע הוא כל דבר שהקבוצה השלטת מחליטה לאסור.
פרדה אדלר, אחיות לפשע, פ' 7.
- 03 מי שגונב קצת עושה זאת מתוך אותה תשוקה כמי שגונב הרבה, אבל בפחות כוח.
אפלטון, החוקים, ס' 12, 941.
- 04 עולם הפשע [...] הוא המפלט האחרון של האירוע האותנטי, הלא־מושחת, הספונטני.
דניאל ג'יי. פורסטין, הדימוי: מדריך לפסודו־אירועים באמריקה, פ' 6.
- 05 עיר שיש בה גנבים, בידוע שהרב אוהב שוחד.
ר' נחמן מברסלב, ספר המידות, גנבה וגזלה, יב.
- 06 על פשעים קטנים נענשים; על גדולים זוכים במסע ניצחון.
סנקה, מכתבים אל לוקיליוס, 87, 23.
- 07 פשעים, בדומה למידות טובות, הם עצמם תגמולם.
ג'ורג' פרקואר, ההכפך, מע' 4, תמ' 2.
- 08 רוב הפשעים הם עברות נגד הרכוש. המאבק לצבירת רכוש מביא להפרה ולחורבן של עקרונות החירות השווה לכל. תאוות הבצע מצד אחד והעוני מהצד השני הם הסיבות למה שמכונה פשע. כדי לרפא את הפשע יש להסיר את סיבותיו. את מחלת הבצע אי־אפשר אולי לרפא, אך תוצאותיה ההרסניות ניתנות לסילוק על־ידי חיסול זכויות־היתר המצמיחות את העוני, אשר הוא מצדו מוליד את הפשע.
צ'רלס ספרדינג, החירות והליברטריאניזם הגדולים, מבוא.
- 09 אם אתה לא יכול לתפוס ציפור גן־עדן, הסתפק בתרנגולת רטובה.
ניקיטה חרושצ'וב; במגאזין החדשות טיים, 6.1.1958.
- 10 אם אינך פיקח היה פייסן.
בנג'מין ד'זראלי, אנדימיון, פ' 85.
- 11 אם אתה לא יכול לנצח אותם, הצטרף אליהם.
אמרה ידועה שקשה לאתר את מקורה. ברשימה שהתפרסמה בירחון האמריקני אטלנטיק מאונט' לי בגיליון פברואר 1932 כתב פרנק ר. קנט, כי בעל האמרה היה הסנאטור ג'יימס ווטסון וכי הוא הרבה להשתמש בה. האמרה אינה מופיעה בספר זיכרונותיו של ווטסון, כמו שהכרתי אותם, אך הוא אומר שם, שהצורך להתפשר ולעשות 'דילים' הוא מיסודות החיים הפוליטיים.
- 12 אמנות האפשרי.
ביטוי המתאר ריאליזם בפוליטיקה, שחסידי שואלים לא מה צריך לעשות, אלא מה אפשר לעשות. באופן אירוני, מקורו כנראה אצל הקנצלר הפרוסי, אוטו פון ביסמרק, אשר הגדיר את הפוליטיקה כ'דוקטרינת האפשרי, הניתן להשגה [...] האמנות של השני בטיבו'.
- 13 האנגלים לעולם אינם מותחים קו בלי לטשטש אותו.
וינסטון צ'רצ'יל, נאום בפרלמנט, 16.11.1948.
- 14 להיות או לא להיות זאת לא שאלה של פשרה. או שאתה להיות, או שאתה לא להיות.
גולדה מאיר על הדילמה של ישראל; בעיתון ניו־יורק טיימס, 12.12.1974.
- 15 מתינות במזג היא תמיד סגולה; מתינות בעקרונות היא חטא.
תום פיינ, מכתב לעותרים בעניין ההכרזה נגד כתבים מסיתים; כונס בתוך כתבים, כרך 3. במאי 1792 הוציא ג'ורג' ה־3, מלך אנגליה, הכרזה מלכותית נגד כתבים ומפגשים מסיתים. היא פונוה במידה רבה נגד חיבורו של תום פיינ, זכויות האדם, ובעיקר נגד החלק השני, היותר רדיקלי, שלו. פיינ הואשם בהסתה, נשפט שלא בפניו (שכן הספיק לברוח לצרפת) ונידון למוות. במכתב לעותרים מתפלמס פיינ עם מגישי העצומה להחרמת כתביו באנגליה, וכך הוא אומר שם: "המלים 'מאוזן ומתון' בפוליטיקה הן מלים של פחדנות, או של ערמומיות, או של פיתוי. דבר טוב במידה מתונה איננו טוב כמו שהיה ראוי שיהיה. מתינות במזג היא תמיד סגולה, אך מתינות בעקרונות היא זן של חטא".
- 16 מתינות היא בתולה זקנה עשירה ומכוערת שמחזרה אין־יכולת.
ויליאם בלייק, נישואי העדן והשואל, 'משלי השאול'.
- 17 מתינות היא סגולה טובה רק לאלה שיש להם אלטרנטיבה.
הנרי קיסינג'ר; בשבועון אובזרוור, 24.1.1982.

פשרה, פשרנות, מתינות

10 מי שקיבל חינוך ליברלי מסוגל להתנגד לתשובות הקלות והמקובלות, לא מפני שהוא עיקש, אלא מפני שהוא מכיר תשובות אחרות שראוי לשקול אותן.

אלן בלום, סופה של הרוח האמריקנית, הקדמה.

11 סובלנות אינה אלא שם אחר לאדישות. סומקסט מוהם, מפנקסו של סופר, רישום מ־1896.

12 סובלנות איננה ההיפך מאי־סובלנות, אלא בבואה מזויפת שלה. שתיהן גילויים של שרירות לב. אחת לוקחת לעצמה את הזכות למנוע מבני־אדם את חופש המצפון והאחרת – להעניק אותו. אחת היא האפיפיור האוחז חבילת זרדים ואש והאחרת היא האפיפיור המחלק שטרי כפרה. תום פיינ, זכויות האדם, ח' 1.

13 סובלנות היא סגולה דלה מאוד. היא משעממת. שלא כמו אהבה, היו לה תמיד יחסי ציבור גרועים. היא שלילית. כל משמעותה היא לגלות סבלנות לבני־אדם, להיות מסוגל לסבול דברים. אי. מ. פורסטר, 'סובלנות', פעמיים הידד לדמוקרטיה.

14 סובלנות היא סגולתו של אדם חסר דעות. מיוחס לג. ק. צ'סטרטון.

15 סובלנות טובה לכולם, או שאינה טובה לאיש. אדמונד בֶּרק, נאום בפרלמנט, 1773.

צבירה, חסכנות, קמצנות

16 אדם אוגר את עצמו כשאין לו מה לתת. אדוארד דלֶבֶרג, 'על אהבה וידידות', סיבות של הלב.

17 מספרים על שרה הקשישה, הדוכסית ממארלבורו, שלעולם אינה שמה נקודה על האות i, כדי לחסוך בדיו. הוראס וולפול, מכתב, 4.10.1785.

01 פייסן הוא אחד שמאכיל את התנין, בתקווה שאותו הוא יטרוף אחרון. וינסטון צ'רצ'יל; בירחון ריֶדֶר'ס דִּייג'סט, דצמבר 1954.

02 פירושה של פשרה היה פעם, שחצי כיכר לחם טובה משום לחם בכלל. דומה, שבין המדינאים של ימינו פירושה, שחצי כיכר לחם טובה מכיכר שלמה. ג. ק. צ'סטרטון, מה לא בסדר עם העולם, פ' 3.

03 פשרה היא מטרייה טובה, אבל גג גרוע. ג'יימס ראסל לואֶל, 'על הדמוקרטיה', נאום בפירמינגהם, 6.10.1884; כונס בתוך דמוקרטיה והרצאות אחרות.

פתיחות, סובלנות

04 אם אתה יהודי – יהודי. אם אתה ארמי – ארמי. ירושלמי, סנהדרין, פ' ג, הל' ה. כלומר, נהג על־פי דתך ואמונתך.

05 אם יש לך בארצך שתי דתות, הן תחתוכנה זו את גרונה של זו; אבל אם יש שלושים דתות, הן תשכונה יחד בשלום. וולטיר, 'סובלנות', מילון פילוסופי.

06 הרקיע הוא של מים והכוכבים של אש והן דרים זה עם זה ואינן מזיקין זה את זה. במדבר רבה (וילנה), פ' יב, ח.

07 כשם שאתה יכול לסבול, שאין פרצופו של אדם אחר דומה לפרצופך, כן עליך לסבול, שאין דעותיו דומות לשלך. ר' מנחם מנדל מקוצק; מובא בתוך: שיח שרפי קודש ובמקומות אחרים.

08 כששומרים על ראש פתוח יותר מדי דברים צפויים ליפול פנימה. נטלי קליפורד בארני; בתוך: 'דוגמאות מתוך פנקסים כמעט לא־קריאים', אדם: ריוויז בינלאומי 29, מס' 299, 1962.

09 לא פעם אומרים, כי אין לסבול את הבלתי־סובלניים. בפועל יגרום הדבר לחיסול הסובלנות. [...] התרופה היחידה לדוגמטיזם ולשקר היא סובלנות וחירות מוחלטת של הביטוי. ג'ייס קארי, כוח בבני־אדם.

- 01 בעוד שהקמצן הוא קפיטליסט שהשתגע, הקפיטליסט הוא קמצן רציונלי.
קארל מרקס, הקפיטל, כרך 1, פ' 4.
- 02 החכם אינו צובר;
בעשותו למען אחרים הוא עצמו יוצא נשכר;
בתיתו לאחרים
הוא מאדיר את עצמו.
לאו דָּזָה, ספר הדרך והסגולה, 81; תרגמו דן דאור ויואב אריאל (מהד' עברית 2007).
- 03 הקמצן חסר לו מה שיש לו לא פחות ממה שאין לו.
[>>>><<<<]
- 04 לקמצן אין חיים, רק מוות דחוי.
[>>>><<<<]
- 05 מה רע נאחל לקמצן מלבד חיים ארוכים?
פובליליוס סירוס, בתגמים. המכתם שלמעלה הוא מן ההברקות הידועות ביותר של פובליליוס, והוא מצוטט בידי סְנֵקָה הרטוריקן, קווינטיליאנוס, הירונימוס ורבים אחרים.
- 06 יש המון דברים שהיינו משליכים, אלמלא חששנו שאחרים ירימו אותם.
אוסקר ויילד, תמונת דוריאן גרי, פ' 4.
- 07 מה זה משנה כמה יש לך; מה שאין לך הוא תמיד הרבה יותר.
סְנֵקָה; מובא אצל אולוס גליוס, לילות אַטִיִּים, ס' 12, 2, 13.
- 08 נפש שנמנעת מלחלוק אין לה בדרך כלל הרבה משלה. הקמצנות היא במקרה זה סימן לדלות.
אָרִיק הוֹפֶר, המצב הנלהב של הרוח ואפוריזמים אחרים, 132.
- 09 תאוות הממון אם אין לה גדר – נוראה מן העוני.
דמוקריטוס.
- 10 אי־אפשר לדעת את הקדושים. רק כאשר אנו מעוררים את הדמעות הישנות במעמקינו ויודעים דרכן, רק אז אנו מבינים כיצד יכול משהו לוותר על להיות אדם.
[>>>><<<<]
- 11 קדושים חיים בתוך להבות; חכמים חיים לצדן.
אָמִיל סִיֹּרָאן, דמעות וקדושים.
- 12 אין מסוכן ממי שרואה את עצמו טהור בדמיונו, שכן מעצם הגדרתו אי־אפשר לערער על טוהרו.
ג'יימס בולדווין, 'הנער השחור מסתכל על הנער הלבן', בירחון אֶסקוויִיר, מאי 1961; כונס בתוך איש לא יודע את שמי.
- 13 אינך נעשה קדוש מחטאיהם של אחרים.
אָנטוֹן צ'כוב, פוקסי רשימות 1892-1904; כונסו בתוך כתבים, כרך 17.
- 14 אפילו כל העולם כולו אומרים לך, צדיק אתה, הִיָּה בעיניך כרשע.
גידה ל.
- 15 את הקדושים יש לשפוט תמיד כאשמים כל עוד לא הוכח שהם חפים.
ג'ורג' אורוול, 'מחשבות על גנדי', להרוג פיל. אורוול היה ספקני מאוד ביחס לקדושים. "ייתכן מאוד", כתב, "שאלה שמגיעים לקדושה או שואפים אליה לא הרגישו מעולם פיתוי גדול להיות יצורי אנוש".
- 16 גם הקדושה היא פיתוי.
ז'אן אָנוּאי, בֶּקֶט, מע' 3.
- 17 האם אפשר להיות קדוש כאשר אין אלוהים? זאת השאלה הקונקרטית היחידה שאני מכיר כיום.
אֶלְבֶּר קאמי, הדָּבָר, ס' 4, פ' 3.
- 18 האם היו המרטירים שרים בתוך הלהבות בשל היסק בלבד, ויהא הכרחי ככל שיהיה?
ויליאם ג'יימס, החוויה הדתית לסוגיה, הרצאה 20, 'מסקנות'.
- 19 ההבדל בין קדוש לצבוע הוא שאחד משקר למען דתו והאחר באמצעותה.
מינה אנטרים, אמת עירומה ורמזים מצועפים.
- 20 ההבדל היחיד בין הקדוש לחוטא הוא שלכל קדוש יש עבר ולכל חוטא יש עתיד.
אוסקר ויילד, אשה חסרת חשיבות, מע' 3.
- 21 הטוהר הוא היכולת להתבונן בטומאה.
סימון וייל, הכובד והחסד, 'הקשב והרצון'; תרגם עוזי בהר.
- 22 המרטירים הם היוצרים את האמונה, ולא האמונה היא היוצרת את המרטירים.
מיגל דָּה אונְמוֹנוֹ, שיחות ושיחות עם עצמי.

צדיקים, קדושים, קדושה

להתגלגל כבתחילה.

ר' יצחק מאיר אלטר מגור, **חידושי הרי"מ**, פ' 'חסידות'.

11 לטהורים הכל טהור.

הירונימוס הקדוש, **איגרות**, 22, 13.

12 מהו 'צדיק בפרווה'? אחד קונה פרווה בחורף, ואחד קונה עצים להסקה. זה רוצה להחם לעצמו, וזה רוצה להחם גם לאחרים.

ר' מנחם מנדל מקוצק; מובא בתוך: **נפלאות חרשות**.

13 מרטירים, שר אמי, חייבים לבחור בין להיות נשכחים לבין להיות נלעגים או מנוצלים. להיות מובנים – לעולם לא!

אלפר קאמי, **הנפילה**.

14 צדיקים נענשין אפילו על הקלות, ורשעים אין נענשין אלא על החמורות.

סדר אליהו רבה, פ' ב.

15 קדושים הם פשוט גברים ונשים שמילאו את מחויבותם הטבעית להתקרב לאלוהים.

איוולין וו, מכתב לסופרת ננסי מיטפורד, 26.8.1946, בתוך: **מכתבי איוולין וו**.

16 קל לעשות קדוש ממופקר יותר מאשר מנוקדן.

ג'ורג' סנטיאנה, **חיי התבונה**, כרך 3: 'התבונה בדת', פ' 11.

17 רוחו של קדוש היא תמונה אמיתית של אלוהים.

באבא נארינדר סינג ג'י.

18 'שלח לך אנשים' (במזכר יג ב). – שלח ממך את האנושי.

ר' מנחם מנדל מקוצק; מובא בתוך: **שיח שרפי קודש**.

צדק, אי־צדק, עוול

19 אהבת הצדק אצל רוב בני־האדם אינה אלא הפחד להיפגע מעוול.

לה רושפוקו, **אמרות ומכתמי מוסר**, 78.

20 אובייקטיביות וצדק אין להם ולא כלום זה עם זה.

פרידריך ניטשה, **מחשבות שלא בעת**, ח' 2: על תועלתה ונזקיה

של ההיסטוריה לחיים, פ' 6.

01 העולם עומד על צדיק אחד מפני שצדיק אחד משלים הצורה העליונה.

ר' משה קורדובר, **שיעור קומה**.

02 הפרה כולה נותנת חלב, גם אם חולבים אותה מהעטינים בלבד. באותו האופן העולם מייצר קדושה.

סימון וייל, **הכבוד והחסד**, 'משמעות היקום'; תרגם עוזי בהר.

03 'ואנשי קודש תהיון לי' (שמות כב ל). – יהא הקודש שלכם אנושי, ויהא האנושי שלכם קודש. זו הקדושה הנדרשת מהאדם. במלאכי מעלה אין לקדוש ברוך הוא מחסור.

ר' מנחם מנדל מקוצק; מובא בתוך: **שיח שרפי קודש**, ח' א וח' ב.

04 זה היינו הך: נבחר הוא אדם שאצבעו של אלוהים מוחצת אותו כנגד הקיר.

ז'אן פול סארטר, **השטן והאל הטוב**, מע' 2, תמ' 4.

05 טהרה היא לפעמים טובה מכאיבה, כמו שיכול להעיד כל מי שרחצו את פניו בפיוון הלא נכון, ביד חסרת רחם, עם טבעת זהב על האצבע השלישית.

ג'ורג' אליוט, **תמונות מחיי כמורה**, 'סיפור האהבה של מר גילפיל', פ' 3.

06 טוב יותר לאדם שיפיל את עצמו לתוך כבשן בוער באש, ולא יהיה רבי וצדיק מפורסם.

ר' אורי 'השרף' מסטרליסק; מובא בתוך: הרב אברהם מהודר, **אמרי קדוש מא**.

07 ייתכן שגם אני יכול להחיות מתים, אבל אני מעדיף להחיות חיים.

ר' מנחם מנדל מקוצק; מובא בתוך: **אמת ואמונה**.

08 יש רק שני סוגים של אנשים: הצדיקים החושבים שהם חוטאים, והחוטאים החושבים שהם צדיקים.

פסקל, **הגיגים**, 562.

09 כל פרשה של חיים מושלמים היא משל שהמציא אלוהים.

סימון וייל, **פנקס הרשימות הניו־יורקי**, 1942.

10 כשנהיה רבי חדש בעולם הכל מתחיל להגיע: אחד נעשה גבאי, אחד נעשה שמש, מוצאים בית־כנסת, מגיעים ספסלים – ואז בא הבעל דבר ולוקח רק דבר אחד, את הנקודה הפנימית, וכל השאר ממשיך

- ימוגר נא כיסאו לעד!
חיים נחמן ביאליק, מתוך 'על השחיטה', שירים.
- 11 טחנות האלים טוחנות לאט, אך הן טוחנות בבטחה.
[>>>><<<<]
- 12 טחנות האלים טוחנות לאט, אך הן טוחנות עד דק.
[>>>><<<<]
- 13 טחנות הצדק טוחנות לאט.
למעלה: סקסטוס אַמפיריקוס, על-פי מקור קדום יותר;
באמצע: פרידריך פון לוגאן, 'גמול', מכתמי-שיר; למטה:
הנוסח הנפוץ של האמרה, שהוא נריאציה המהפכת את
משמעותה.
- 14 יהא הן שלך צדק ולאן שלך צדק.
בבא מציעא מט.
- 15 יש מעשי צדק המשחיתים את עושיהם.
ז'וזף ז'ונָר, הגיגים.
- 16 לא נמכור לאיש ולא נמנע או נדחה מאיש מתן זכות
או צדק.
מַגְנָה פֶּרְטָה (מגילת הזכויות הגדולה), 1215, ס' 40.
- 17 מה אכפת לי מיופיטֶר?! צדק הוא עניין אנושי, ואני
לא זקוק לאל שילמד אותי את זה.
ז'אן פול סארטר, הזבובים, מע' 2; אוֹרְסֶטְס.
- 18 מה שנעשה לאדם מרצונו אינו בגדר עוול.
אולפיאנוס, בתוך מכלול המשפט האזרחי: ילקוטים. הכלל
הזה, שבעבר היה לו תוקף משפטי, אינו תקף עוד היום, כמו,
למשל, במקרה שאדם מבקש מחברו שיהרוג אותו (תרגם גדליה
אלקושי, בתוך: אוצר בתגמים וניבים לטיניים).
- 19 נשמות גדולות מחמיא להן לסבול בגלל חוסר
צדק.
פרידריך שילר, דון קרלוס, מע' 2, תמ' 15; תרגם דוד וינפלד.
- 20 צדק בלי כוח הוא חסר אונים; כוח בלי צדק הוא
עריצות.[...] והיות שלא יכולנו להפוך את הצודק
לחזק, הפכנו את החזק לצודק.
פֶּסְקֶל, הגיגים, 298.
- 21 צדק הוא אמת בפעולה.
ז'וזף ז'ונָר, הגיגים. מבחר הגיגיו של ז'ונָר, שלא פרסם דבר
בחיוו, יצא לאור ב־1838 בידי שְטוּבְּרִיאַן. בְּנִגְמִין ד'יזְרַאֵלִי
השמיע אותה אמירה בדיוק בנאום בפרלמנט ב־11.2.1851,
ורבים מצטטים אותה בשמו.

- 01 אי-הצדק בעולם הזה איננו משהו יחסי. העוול הוא
עמוק, ברור ומוחלט בכל גורל אישי.
ג'ורג' סנטיאנה, חיי התבונה, כרך 2: 'התבונה בחברה', פ' 4.
- 02 אין צדק; יש רק אנחנו.
אנונימי.
- 03 אין צדק מוחלט, אלא רק הסכמים, הנעשים מפעם
לפעם במקומות שונים במשא-ומתן בין בני-אדם,
כדי למנוע פגיעה או היפגעות.
אֶפִּיקוֹרוֹס, עיקרון מס' 33 מארבעים העקרונות של משנתו;
מובא אצל דיוֹגֶנֶס לָאֶרְטִיוֹס, חיי הפילוסופים, ס' 10, 1, 150.
- 04 אי-צדק קל יחסית לשאת; מה שכואב הוא הצדק.
ה. ל. מֶנְקֶן, דעות קדומות, סדרה שלישית.
- 05 גם אלמלא היה אלוהים קיים היינו מחויבים לאהוב
את הצדק, דהיינו, לעשות כל מה שביכולתנו כדי
להידמות לאותו יש שיצרנו לנו רעיון כה נאה על
אודותיו ושאם הוא קיים, הוא צודק בהכרח. גם אם
נשליך מעלינו את עול הדת, עדיין עלינו לתת את
צווארנו בעול הצדק.
מוֹנְטֶסקִיֶה, מכתבים פרסיים, 83.
- 06 הצדק הוא רצון יציב ומתמיד לתת לכל אדם את
הראוי לו.
אולפיאנוס, בתוך מכלול המשפט האזרחי, הן בחלק הקבצים
והן בחלק הילקוטים; תרגם גדליה אלקושי.
- 07 הצדק, הקוצב לכל אחד את חלקו, במה הוא נוגע
לאלים? הרי את הצדק בראה, לדבריכם, חברת בני-
האדם וקהילתם.
קִיקֶרוֹ, על טבע האלים, ס' 3, 15, 38.
- 08 הצדק קודם לנדיבות, כשם שהחולצה קודמת
למלמלה.
שאמפּוֹר, מכתמים והגיגים, 160.
- 09 הצודק אינו אלא תועלתו של החזק.
אֶפֶלְטוֹן, המדינה, ס' 1, 338. הדובר הוא הפילוסוף תראסימכוס
(פעל בערך בשנים 430-410 לפנה"ס), ולא ברור אם יש לייחס
את ההשקפה לתראסימכוס ההיסטורי, או שאֶפֶלְטוֹן רק שם את
הדברים בפיו.
- 10 ואם יש צדק – יופֶּע מיד!
אך אם אחרי הישְמָדִי מתחת רקיע
הצדק יופיע –

10 צריך לדבר פחות. עמדת הטפה איננה עמדת מפגש. אז מה עושים? קחי מטאטא ונקי את ביתו של מישהו. זה אומר די.
האם תִּרְצֶה, 'נושאי אהבת ישו', מתנה לאלוהים.

11 אפילו עני המתפרנס מן הצדקה יעשה צדקה. גיטין ז.

12 ג'ואנג דִּזָּה היה עני ולכן הלך לשאול קצת דוחן מהרוזן הממונה על הנהר הצהוב. 'ברצון', אמר הרוזן, 'מיד אחרי שאקבל את דמי החכירה אלוה לך שלוש מאות זהובים, בסדר?'
פניו של ג'ואנג דִּזָּה האדימו מכעס והוא אמר: 'כשבאתי לכאן אתמול שמעתי קול עולה מהדרך. הסתכלתי מסביב וראיתי קרפיון זהוב בתלם המרכבה. מה אתה עושה כאן, קרפיון? שאלתי אותו, והוא השיב: אני תושב הים המזרחי; אולי יש לך כמה כפות מים להחיות את נפשי? ברצון, אמרתי לו, אני עומד לצאת דרומה לבקר את מלך וו ויוֹאָה, ומשם אפנה אליך את מי הנהר המערבי, בסדר? פניו של הקרפיון האדימו מרוב כעס והוא אמר: איבדתי את מה שאיתי תמיד ואין לי מקום לחיות בו. כמה כפות מים יספיקו לי לחיות; אבל אם זה מה שאתה אומר, מוטב לחפש אותי קודם בחנות לדגים מיובשים'.
ג'ואנג דִּזָּה, פ' 26; תרגם דן דאור.

13 הפילנתרופיה ראויה לשבח, אך אל לו לפילנתרופ להתעלם מאי-הצדק הכלכלי שעושה אותה נחוצה. מרטין לוֹתֶר קינג, כוח לאהוב, פ' 3.

14 הקנס המקסימלי על בקשת נדבות ללא רישיון באורלנדו, פלורידה – 500 דולר.
המרחק המינימלי שעל קבצני אורלנדו לשמור מאלה שהם מבקשים מהם כסף – 1 מטר.
'הארפ'ס אינדקס', הארפ'ס מגאזין, אפריל 1998.

15 חסד קיבלת – חירותך מכרת. פובליליוס סירוס, פתגמים.

16 יש אנשים, שלא יוכלו לעולם לסלוח לקבצן על כך שלא נתנו לו משהו.
קארל קראוס; מתוך האנתולוגיה באופן מילולי (עורך היינריך פיִשֶׁר).

17 יש בני-אדם, שככל שאתה מרבה לעשות בשבילם, כן הם ממעטים לעשות בשביל עצמם.
ג'יין אוֹסְטֶן, אָמֶה, פ' 11.

01 צדק מוחלט מושג על-ידי דיכוי כל סתירה. לכן הוא מחסל את החופש.
אַלֶּבֶר קָאמִי, האדם המורד, ח' 5, 'הרצח ההיסטורי'.

02 צדק פירושו לא לגרום נזק לבני-אדם; הגינות פירושה לא לפגוע ברגשותיהם.
קיקֶרוֹ, על החובות, ס' 1, 28, 99.

03 צדק פירושו, עסוק בענייניך ואל תתעסק בענייני זולתך.
אַפֶּלְטוֹן, המדינה, ס' 4, 433.

04 שני העקרונות שעליהם עלינו לבסס את התנהגותנו כלפי האינדיאנים, הם צדק ופחד. אחרי כל הפגיעות שפגענו בהם הם לא יכולים לאהוב אותנו...
תומס ג'ֶ'פֶרסון, מכתב לֶבֶנְג'מִין הוֹקִינס, 13.8.1786.

צדקה, חסד, פילנתרופיה

05 אין צדקה משתלמת אלא לפי חסד שבה. <<<<<<>>>>>>

06 בשלושה דברים גדולה גמילות חסדים יותר מן הצדקה: צדקה – בממונו; גמילות חסדים – בין בגופו בין בממונו. צדקה – לעניים; גמילות חסדים – בין לעניים בין לעשירים. צדקה – לחיים; גמילות חסדים – בין לחיים בין למתים.
סוכה מט.

07 אל תנשוך את היד המאכילה אותך – מזהיר אותנו הפתגם. אבל אולי מוטב שתנשוך אותה, אם היא מונעת ממך לכלכל את עצמך.
תומס סאס, החטא השני.

08 אמרו עליו על הלל הזקן, שלקח לעני בן טובים אחד סוס לרכוב עליו ועבד לרוץ לפניו. פעם אחת לא מצא עבד לרוץ לפניו, ורץ לפניו שלושה מילין.
כתובות סז.

09 אנו עצמנו מרגישות, שמה שאנו עושות הוא רק טיפה בים. אבל אני חושבת, שאם הטיפה הזאת איננה בים, הים חסר בגלל הטיפה החסרה. אינני מסכימה עם הדרך הגדולה של עשיית דברים. <<<<<<>>>>>>

01 לך נער אלון אחר!

את המשפט הזה אומרים למי שמבקש שוב ושוב חסדים והלוואות מאותו אדם. אַרְסֶמוֹס מביא בספרו **אֶמְרִים** סברה שעל־פיה מקור האמרה בזמנים עתיקים, שבהם ניזונו בני־האדם מבלוטים וצנוברים ועדיין לא ידעו לגדל דגן. הוא אומר, כי היו אנשים שתפקידם היה ללקט את המזון, והם נקראו *balanistae*, דהיינו, 'מלקטי בלוטים'. כשהיה מלקט כזה מרים את עיניו כדי לראות אם נותרו בלוטים על העץ, היו בני שבטו קוראים אליו ברוח טובה: לך נער אלון אחר! ומכאן התפתחה האמרה ומשמעויותיה התרחבו. היום מוכרת יותר האמרה: 'לך טפס על עץ אחר', שמשמעותה 'אל תנדנד לי', או 'אל תציק לי', ושאין לה כנראה שום קשר עם ליקוט בלוטים.

02 מוטב לאנושות אילו המיליונים של העשירים היו מושלכים אל הים ולא היו מוצאים על עידודם של העצלים, השיכורים והלא־ראויים.

אנדרו קארנֶגִי, 'הבשורה של העושר', הריזויו הצפון־אמריקני, יוני 1889.

03 מיירון הררר בכך, שיש כל־כך הרבה בני־אדם בעולם, הלהוטים לעשות בשבילך דברים שאינך רוצה שייעשו, אם רק תעשה בשבילם דברים שאינך רוצה לעשות. סינקליר לואיס, יצירת אמנות, פ' 21.

04 עיניים הייתי לעיוור, ורגליים לפיסח אני; אב אנוכי לאביונים, וריב לא ידעתי אחקרנו; וְאֶשְׁבֶּרָה מְתָלְעוֹת עוֹלָ, ומשיניו אשליך טרף. איוב, כט טו-יז.

05 צדק, לא צדקה, זה מה שחסר לעולם. מרי וולסטוןקראפט, להגנת זכויות הנשים.

06 הצדקה מתחילה בבית.

[>>>><<<<]

07 הצדקה מתחילה בבית, אבל אל לה להישאר שם. [>>>><<<<]

08 הצדקה מתחילה בבית והצדק מתחיל בדלת הסמוכה.

למעלה: מעין גירסה פרשנית של רעיון ישן, המופיע אצל טַרְנֶטִיוֹס, **האשה מאַנְדְרוֹס**, מע' 4, תמ' 1 (ראו במדור אנוכיות, אדישות, ציטטה 08:106); באמצע: תומס פולר, **גנומולוגיה**, 1085; למטה: צ'רלס דיקנס, **מרטין צ'לוויט**, פ' 27.

09 צדקה אינה מצדיקה רמייה.

תומס פולר, **גנומולוגיה**, 1086.

10 צדקה וגמילות חסדים שקולין כנגד כל מצוות שבתורה.

תוספתא פאה (ליברמן), פ' ד, הל' יט.

11 תמיד שאפתי להיות טוב, נדיב, גומל חסדים, ולא יצא. יצא שאהיה בצד השני של החסדים, בצד הנזקק.

חנוך לוין, **המתלבט**, תמ' 21.

צדקנות, התחסדות, צביעות

12 אחד בפה ואחד בלב, הרי זה מגונה; אחד בעט ואחד בלב – מגונה כפל־כפליים. סְנֵקָה, מכתבים אל לוקיליוס, 24, 19.

13 אין פשע שאינו עוטה עליו מלבוש של איזה מעשה צדקה. שייקספיר, **הסוחר מוונציה**, מע' 3, תמ' 2; בַּסְנִיוֹ.

14 איני אוהב דיבור חסוד ולב נבל. שייקספיר, **הסוחר מוונציה**, מע' 1, תמ' 3; בַּסְנִיוֹ על שׂיִלּוֹק.

15 אמר לה ינאי המלך לאשתו: 'אל תתייראי מן הפרושים ולא ממי שאינן פרושים, אלא מן הצבועים שדומין לפרושים, שמעשיהן כמעשה זמרי ומבקשים שכר כפנחס'. סוטה כב.

16 אנו נוטים לשכוח, כי רדיפת הטוב עשויה להכריע אותנו ממש כמו החטא. קיים סוג של תרומיות מוטרפת, אורגינאסטית, הראויה לגינוי כחטא והגוררת לא פחות אי־צדק ואלימות ממנו. קארל גוסטב יונג, **תמורות וסמלים של הליבידו**, 1912 (גירסה מוקדמת של סמלים של טרנספורמציה).

17 אני מכה וממהר לצרוח: את הנזקים אשר הסבתי בחשאי, אני טופל על זולתי במרץ. [...] כך את זממי העירום אני מלביש בטלאי על טלאי מתוך כתבי הקודש,

11 כומר הוא גבר, שכולם קוראים לו אבא, חוץ מילדיו, שנאלצים לקרוא לו דוד. אנונימי.

12 כל תלמיד חכם שאין תוכו כבדו אינו תלמיד חכם. [...] נקרא נתעב. יומא עב.

13 כשאדם אומר שהוא בעד משהו באופן עקרוני, פירוש הדבר שאין לו אף שמץ של כוונה לפעול בעניין. מיוחס לפיסמרק.

14 כשהמידה הטובה תתפוס תנומה, היא תקום יותר רעננה. פרידריך ניטשה, **אנושי, אנושי מדי**, כרך 1, פ' 2: 'לתולדות התחושות המוסריות', 83.

15 כשהשועל מטיף שמור על האווזים. פתגם גרמני.

16 לא תהא אוסר לאחרים ומתיר לעצמך. **שמות רבה** (וילנה), פ' כה, ח.

17 לסלוח לאויביו הוא מתיימר, הוא שאף פעם לא סלח לחבר. ויליאם בלייק, **בוקס**, כתב־יד.

18 מדוע שלא יכין לנו מישהו רשימה של הדברים שכולם חושבים ואיש אינו אומר ורשימה של הדברים שכולם אומרים ואיש אינו חושב? אוליבר ננדל הולמס (האב), **הפרופסור ליד שולחן ארוחת הבוקר**, פ' 6.

19 מוטב קנרית סוטה מזאב חסוד. אנטון צ'כוב, 'מחשבות זרות'; כונס בתוך **כתבים**, כרך 3.

20 סביר להניח שהצביעות היא חטא החטאים, שכן מתחת לכל החטאים האחרים, חוץ ממנה, עשויה להסתתר יושרה. אמת, רק הפשע והפושע מסוגלים להדהים אותנו ברוע הקיצוני שלהם, אבל רק הצבוע רקוב באמת עד תוך־תוכו. חנה ארנדט, **על המהפכה**, פ' 3.

21 צבוע אמיתי כבר איננו מבחין בשקר – הוא משקר בכנות. אנדרה ז'יד, **יומן 'מזייפי המטבעות'**, רישום מאוגוסט 1921.

ומשחק שטן בדמות קדוש. שייקספיר, **המלך ריצ'רד השלישי**, מע' 1, תמ' 3; ריצ'רד; תרגם מאיר ויזלטיר.

01 אנשים ללא רבב, היזהרו! קל לזהות אתכם. סטניסלב לץ, **מחשבות לא מסורקות**; תרגם דוד וינפלד.

02 אשה חביבה – נראית כאילו יצאה מתוך הברית החדשה ועדיין לא התרגלה לסביבתה. מיוחס למארק טוויין.

03 הדאגה לרווחתה הרוחנית של הכבשה התועה יכולה להסביר אפילו טורקוֹמֶדה. קארל גוסטב יונג, 'העץ הפילוסופי', 1945; כונס בתוך **כתבים**, כרך 13: **מחקרים אלכימיים**.

04 הוא לובש אדרת שיער, אך טורח ומקפיד על גזרתה. סטניסלב לץ, **מחשבות לא מסורקות**.

05 הווה זהיר מאיש שיש לו שני פרצופים ושני לבבות. משה אבן עזרא, **שירת ישראל**; תרגם בן־ציון הלפר.

06 החטא הבלתי־נסלח היחיד הוא הצביעות, שכן חרטת הצבוע היא עצמה צביעות. ויליאם קזליט, **אפיונים: בנוסח אמרות לה רושפוקו**, 257.

07 העולם מחולק לאנשים שחושבים שהם צודקים. אנונימי.

08 הצבוע בז לאלה שהוא מרמה אותם, אבל אין לו כבוד לעצמו. אילו יכול, היה הופך גם את עצמו לפתי. ויליאם קזליט, **אפיונים: בנוסח אמרות לה רושפוקו**, 398.

09 הצביעות היא מס שהשחיתות משלמת למידה הטובה. לה רושפוקו, **אמרות ומכתמי מוסר**, 218.

10 חוכמת תנינים היא להזיל דמעות בשעת הטרף. פֶּרְנִסִּיס בֵּייקוֹן, 'על התבונה הראויה לאדם', **מסות**. הביטוי 'דמעות תנין', המציין צביעות אכזרית, והאגדה שתנינים מזילים דמעות כדי למשוך את קורבנותיהם אל מותם, מקורם (על־פי אוסף הפתגמים היווניים של אֶפֹּסְטוֹלִיוֹס) עוד ביוון העתיקה. יותר מאוחר, בתיאור של מסע שנערך ב־1565 בידי סר ג'ון הֹּקִינס, מסופר: "בנהר הזה ראינו תנינים רבים [...] תכונתו היא, שכאשר הוא משחר לטרף הוא בוכה ומתייפח כנפש נוצרית, כדי לעורר את הטרף לבוא אליו, ואז הוא עט עליו".

01 צביעות היא החיצוניות של הציניות.

מייסון קולי, מכתמים עירוניים, אוסף אחד-עשר, 1993.

10 המיותר, דבר נחוץ מאוד.

וולטר, 'איש החברה', 1736.

11 הצורך אין לו חוק.

אוליבר קרומוול, נאום בפרלמנט, 12.9.1654.

12 הצורך הוא אבי ההמצאה.

[>>><<<]

13 ההמצאה היא אם הצורך.

למעלה: הרעיון הזה מופיע בניסוחים שונים במהלך ההיסטוריה, אך את נוסחו הקלסי נתן לו אפלטון, בדיאלוג **המדינה**, ס' 2, 369. סוקרטס אומר שם: "הבה נתחיל אפוא וניצור מדינה במחשבתנו; אבל יוצרה האמיתי יהיה הצורך, שהוא אבי ההמצאה". למטה: נריאציה מודרנית של הכלכלן הסוציולוג תורסטיין ובלן, בספרו **אינסטינקט היצרנות ומצב האומנויות התעשייתיות**.

14 הצורך הוא דבר רע, אבל אין הכרח לחיות תחת עולו.

אפיקורוס; מתוך 'האמרות הוויקיניות'.

15 הצורך הוא הנמקה לכל פגיעה בחופש האדם. הוא צידוקם של העריצים; הוא אמונתם של העבדים.

ויליאם פיט הצעיר, נאום בפרלמנט, 18.11.1783.

16 הצורך קובע את החוק, אך אינו מציית לו.

פובליליוס סירוס, **בתגמים**.

17 התמצית הפנימית ביותר של הטבע האנושי מורכבת מאינסטינקטים בסיסיים המשותפים לכל בני-האדם והמכוונים לסיפוק הצרכים הראשוניים. האינסטינקטים הללו כשלעצמם אינם טובים ואינם רעים. אנחנו רק מסווגים אותם ואת גילומיהם באופן הזה על-פי המידה שבה הם עונים על הצרכים והדרישות של הקהילה האנושית.

זיגמונד פרויד, 'מחשבות לזמננו על מלחמה ומוות', 1915.

18 שא את ההכרחי כאילו הוא הכרחי.

מתוך אמרות סקסטוס הפיתגוראי.

צחוק, חיוך

19 אין אוילי מצחוק אוילי.

קטולוס, שירים, 39.

צורך, הכרח אילוני

02 אין זכות טבעית'. מושג זה אינו אלא הבלות קדומה. [...]

בטרם היות החוק טבעי הוא רק כוח האריה, או צורכו של היצור הסובל רעב או קור; במלה אחת, הצורך... סטנל, **האדם והשחור**, ס' 2, פ' 44; תרגם יהושע קנז.

03 אינך יכול להימלט מהצרכים, אבל אתה יכול להתגבר עליהם.

סנקה, **מכתבים אל לוקיליוס**, 37, 3.

04 אנו באים אל העולם טעונים בכובד משקלו של צורך אינסופי.

אלבר קאמי, 'הרהורים על הגיליוטינה', **התנגדות, מרד ומוות**.

05 גם מים באושים יכבו אש.

פתגם אנגלי מן המאה ה-16.

06 ההכרח קודם להיגיון.

קורטיוס רופוס, על מפעלות אלכסנדר הגדול.

07 הייתי זקוק למשקה, הייתי זקוק להרבה ביטוח חיים, הייתי זקוק לחופשה, הייתי זקוק לבית בכפר. מה שהיה לי היה מעיל, כובע ואקדח.

ריימונד צ'נדלר, **היי שלום, יפתי**, פ' 34; פיליפ מארלו.

08 הכורח לא עשה מעולם עסקה טובה.

בנג'מין פרנקלין, **אלמנך ריצ'רד המסכן**.

09 דיוגנס אונן בכיכר השוק. 'אילו אפשר היה לשכך את הרעב באותה קלות על-ידי חיכוך הבטן הריקה', אמר.

מובא אצל דיוגנס לארטיוס, **חיי הפילוסופים**, ס' 6, 46 ו-69, וכן אצל פלוטרכוס, **סתירות עצמיות של סטואיקנים**, בתוך **כתבי מוסר**.

- 01 אמר רבי אילעאי: בשלושה דברים אדם ניכר – בכוסו ובכיסו ובכעסו. ואמרו לו: אף בשחוקו. עירובין סה.
- 02 אנשים המוניים צוחקים, אך לעולם אינם מחייכים. בני תרבות מחייכים תכופות, אך צוחקים לעתים נדירות. לורד צ'סטרפילד, **מכתבים לבן**, מכתב מיום 9.3.1748.
- 03 בטלויזיה האמריקנית תפס הצחוק את מקומה של המקהלה בטרגדיה היוונית. [...] בארצות אחרות משאירים את עניין הצחוק לצופים. באמריקה צחוקם נכנס לטלויזיה, משולב בתוך התוכנית. המרקע הוא הצחוק – הוא עושה חיים. ואתה נשאר פשוט בצד עם התימהון שלך. ז'אן בודריאר, 'אמריקה האסטרלית', אמריקה.
- 04 בני-האדם מראים פנים צוחקות אל הצוחקים ופנים בוכות אל הבוכים. [>>>><<<<]
- 05 צחק, והעולם צחק איתך; בכה, ואתה בוכה לבדך. למעלה: הוראטיוס, **אמנות הפיוט**, ס' 2; למטה: נריאציה מודרנית ומרירה יותר של אלה וילר וילקוקס, בתוך 'בדידות', כל השירים.
- 06 דרושים שבעים ושניים שרירים כדי להזעיק פנים, אבל רק שלושה-עשר כדי לחייך. אנונימי; המקור כנראה אמריקני.
- 07 הצחוק – שורד! מרי פטיבון פול, 'קבצנים אינם יכולים להפסיד', עין זכנית בחור מנוול.
- 08 ואם אני צחק מענייני אנוש, זה רק כדי שלא אבכה. [>>>><<<<]
- 09 אני נחפז לצחוק מכל דבר, פן איאלץ לבכות עליו. למעלה: ג'ורג' ביירון, **דון ז'ואן**, קנטו 4, בית 4; למטה: פייר דה בומרשה, **הספר מסוויליה**, מע' 1, תמ' 2; פיגארו.
- 10 וכי אדם יודע אי-פעם מדוע הוא צחק? סמואל בֶּקֶט, 'המוגלים', סיפורים וטקסטים על לא דבר.
- 11 חיוך כל איש מסתיר פגיון. שייקספיר, **מקבת**, מע' 2, תמ' 3.
- 12 יום שלא צחקנו בו הוא היום המבוזז ביותר. שאמפּוֹר, **מכתמים והגיגים**, 80 (וראו במדור ריקוד, מחול תנועה, ציטטה 04:689).
- 13 יש חיוך של אהבה, ויש חיוך של פחשים, ויש חיוך של חיוכים שבו השניים נפגשים. ויליאם בלייק, 'החיוך', בתוך **כתבי יד פיקרינג**.
- 14 יש מין צחוק אשר מחליא את הנשמה. צחוק חסר כל רסן, צורח, רוקע ברגליו, צחוק הגורם לפעמונים לצלצל בעיר הסמוכה. צחוק בכל בורותו ואכזריותו. צחוק המכיל את זרע השטן. צחוק פֶּרְסֵנִי, רומס מקדשים. הוא שואג, הוא צועק, הוא מטורף, ואף-על-פי-כן הוא קר כקרח. אין לו הומור. הוא רעש חשוף וזדון חשוף. מרווין פיק, 'ילד בחושך', פעם, אך פעם.
- 15 כשאדם מדמם בתוכו פנימה, זה מסוכן בשבילו; אבל כשהוא צחק בתוכו פנימה, זה לא מבשר טובות לאחרים. צ'רלס דיקנס, **כתבי הפיקוויקים**, פ' 31.
- 16 לעולם אל תצחק מדרקונים חיים. ג'יי. ר. ר. טולקין, **ההוביט**, או: לשם ובחזרה, פ' 12.
- 17 מוזר, אבל מכל אותם בני-אדם לאינספור, שחיו לפנינו על הכוכב הזה, ההיסטוריה והאגדה אינן מזכירות אפילו אחד שמת מצחוק. מקס בירבום, **צחוק**.
- 18 מי שהצחוק לצדו אינו זקוק להוכחות. תיאודור אדורנו, **מינימה מורליה: הרהורים מחיים פגומים**.
- 19 מי שצחק ללא הרף ברחוב רוטן בתוך חדרו. יוהן קספר לאונטר, **אפוריזמים על האדם**, 305.
- 20 עלינו לצחוק עוד לפני שאנו מאושרים, שמא נמות בלי שצחקנו. ז'אן דה לה ברייר, **טיפוסים**, 'על הלב', 63.
- 21 על מה אתם צוחקים? על עצמכם אתם צוחקים! ניקולאי גוגול, **רוויזור**, מע' 5, תמ' 8.
- 22 צחוק בריא הוא קוטל המזיקים הטוב ביותר. ולדימיר נבוקוב, **דעות נחרצות**, פ' 9.

09 אני אופטימי באשר לעתיד, אבל לא באשר לעתיד של הציוויליזציה הזאת, אלא של זאת שתחליף אותה.

ג'יימס בולדווין, ראיון לג'ון הול ב־1970; כונס בתוך: פרד ל. סטנדלי ולואיס ה. פראט (עורכים), שיחות עם ג'יימס בולדווין.

10 אנשי התרבות הם השליחים האמיתיים של השוויון.

מתיו ארנולד, תרבות ואנרכיה.

11 אפשר אפילו לתאר את התרבות בפשטות כמה שעושה את החיים ראויים לחיותם.

[>>><<<]

12 תרבות היא הדבר היחיד שאיננו יכולים לחתור אליו במכוון.

[>>><<<]

13 על־מנת שתרבותו תשגשג, אסור לו לעם להיות מאוחד מדי ואף לא חלוק מדי.

[>>><<<]

14 שום תרבות אינה יכולה להופיע או להתפתח אלא מתוך יחס לדת.

ת. ס. אָליוֹט, הערות לקראת הגזרה של תרבות.

15 אתם הרוב, במספר ובאינטליגנציה; לכן אתם הכוח, וזה צדק. אחדים מלומדים ואחרים בעלי רכוש. יום מפואר יבוא והמלומדים יהיו בעלי רכוש ובעלי הרכוש – מלומדים. או אז יהיה כוחכם שלם ושום איש לא ימחה נגדו.

שארל בודליר, 'הסלון של 1846: אל הבורגני', זוטות אסתטיות.

16 בחדר הנשים הלוך ושוב עוברות,

על מיקלאנג'לו הן מדברות.

ת. ס. אָליוֹט, מתוך 'שיר האהבה של ג'יי. אלפרד פרופרוק',

1915, פרופרוק והתבוננויות אחרות.

17 במקום שאי־אפשר לגדל פרחים שם אין האדם יכול לחיות.

נפוליאון; מובא בתוך מכתמי נפוליאון (ליקט א. ג. דה

ליאנקור).

18 בסופו של חשבון אין איש המסוגל להוציא יותר ממה שיש בו. הוא הדין ביחידים והוא הדין באומות.

אם אתה מכלה את עצמך על ענייני כוח, פוליטיקה, מסחר, חקלאות, בחירות או צבא, אם אתה מבזבז את התבונה, הכנות, הרצון והשליטה העצמית, המרכיבים את עצמיותך האמיתית, על אחד הדברים, לא יישאר לך די מהם לדבר אחר. התרבות והמדינה

01 צחקתי עד שבכיתי.

אריסטופנס, הצפרדעים, 1436.

02 שום אדם שצחק פעם מכל הלב אינו יכול להיות רע לגמרי.

תומס קארלייל, Sartor Resartus (החייט המחויט: חייו

והשקפותיו של הָר טאופלסדורף), ס' 1, פ' 4.

ציוויליזציה, תרבות, תרבויות

03 אי־אפשר שתהיה לך גם אמת וגם מה שאתה מכנה ציוויליזציה.

אֵייריס מרדוק, ראש כרות, פ' 9.

04 אין חזרה אל המערות; אנחנו רבים מדי.

סטינסלב לץ, מחשבות לא מסורקות; תרגם דוד וינפלד.

05 אמר החכם: מי שהחומר הגולמי גובר אצלו על התרבות הוא גס ומגושם, ומי שהתרבות גוברת אצלו על החומר הגולמי הוא מצועצע וריק. רק מי שהחומר הגולמי והתרבות מתערבבים בו במידה שווה, רק הוא איש המעלה.

קונפוציוס (קונג פו־דְּזֶה), מאמרות, פ' 6, 18; תרגם דן דאור.

06 אנו יודעים, שאדם יכול לקרוא בערב את גְּתָה או רילקה, או לנגן את באך ושוֹפֶרֶט, ובבוקר ללכת למלאכת יומו באִישׁוּוִיץ.

ג'ורג' סטיינר, לשון ושתיקה, הקדמה.

07 אנו שרויים בתהליך היצירה של מה שאפשר לכנותו התרבות האידיוטית. לא התת־תרבות האידיוטית, המבעבעת מתחת לפני השטח של כל חברה והיכולה לספק בידור לא מזיק, אלא התרבות עצמה. המוזר, הטיפשי והגס נעשים בפעם הראשונה לנורמה ואפילו לאידיאל התרבותי שלנו.

קארל גֶרְטְסְטֵיין; בשבועון הלונדוני גארדיין, 3.6.1992.

08 אנחנו כמו רועים נבערים, החיים באתר שבו פרחו פעם ציוויליזציות גדולות. הרועים משתעשעים בשברים הצצים על פני השטח, בלי שיהיה להם מושג על המבנים היפהפיים שהם היו פעם חלק מהם.

אֶלן בלוֹם, סופה של הרוח האמריקנית, ח' 2, 'הבורות שלנו'.

לעבוד בשירות השליטים, אותם אנשים שהחברה שייכת להם. שאר האוכלוסייה צריכה להיות משוללת כל צורה של התארגנות, מפני שהתארגנות רק גורמת לצרות. עליהם לשבת לבדם לפני הטלוויזיה ולספוג את המסר המיוחד לראשיהם, שהערך היחיד של החיים הוא שיהיו להם עוד מוצרים ושיוכלו לחיות כמו אותה משפחה עשירה מהמעמד הבינוני ושיהיו להם ערכים יפים כמו הרמוניה ואמריקניות. זה כל מה שיש בחיים. אני עשוי לחשוב ביני לבין עצמי, שחייב להיות בחיים משהו נוסף שמעבר לכך, אבל היות שאני יושב וצופה במסך לבדי, אני בוודאי מטורף.

נועם חומסקי, ראיון לירחון *Z Magazine*, ינואר 1992; כונס בתוך השליטה באמצעי התקשורת.

07 הבורגני הצרפתי אינו סולד מחרא, ובלבד שהוא מוגש לו בצורה הנכונה.

ז'אן פול סארטר, הקדוש ז'נה: שחקן ומרטייר, ס' 2, 'כדי להצליח להיות הכל, שאף להיות לא-כלום בכל דבר'. כותרת הפרק היא ציטטה משל חואן הקדוש איש הצלב (1542-1591).

08 הבער תופש רק את התופעה הפרטית, המשכיל למחצה – את הכלל, אך המשכיל רואה את היוצא מן הכלל. פראנץ גרילפארצ'ר, פנקסים ויומנים.

09 הברברי האמיתי הוא מי שחושב כל דבר לברברי, חוץ מאשר טעמיו ודעותיו הקדומות. [>>><<<]

10 הוא ברברי – הוא חושב שמנהגי השבט שלו והאי שלו הם חוקי הטבע. למעלה: ויליאם קזליט, אפיונים: בנוסח אמרות לה רושפוקו, 333; למטה: ג'ורג' פֶרנארד שו, קיסר וקליאופטרה, מע' 2; יוליוס קיסר על משרתו הבריטוני.

11 החיים האורגניים, אומרים לנו, התפתחו בהדרגה מן החד-תאי ועד הפילוסוף, והתפתחות זו, מבטיחים לנו, היא בלי שום ספק התקדמות. לרוע המזל, מי שמבטיח לנו את הדבר איננו החד-תאי, אלא הפילוסוף. פֶרטרנד ראסל, 'על השיטה המדעית בפילוסופיה', מיסטיציזם ולוגיקה, פ' 6.

12 הסכנה של העבר היתה, שבני-אדם ייהפכו לעבדים. הסכנה של העתיד היא, שבני-אדם ייהפכו לרובוטים. אָריך פֶרום, החברה השפויה, פ' 9, סיכום – מסקנות.

– ובל ישלה איש את עצמו בעניין זה – מתנגדות זו לזו. 'המדינה התרבותית' היא בסך הכל מושג מודרני. לאמיתו של דבר, אחת חיה על גב השנייה; אחת משגשגת על חשבון חברתה. כל התקופות התרבותיות הגדולות הן תקופות של שקיעה מדינית. כל מה שהנו גדול מבחינה תרבותית הוא אֶ-פוליטי ואפילו אנטי-פוליטי. פרידריך ניטֶשֶה, שקיעת האלילים, 'מה שחסר לגרמנים', 4.

01 בעיני ההמון [...] השלטים המבהיקים, המזוגגים, של בתי העסק הם חפצי נוי טובים ומוצלחים יותר מתמונת שמן בטרקלין בעיני הבורגני. קירות חסיני אש הם המכתבה שלו, דוכני עיתונים הם ספריותיו, תיבות מכתבים – פסלי ברונזה, ספסלים – חדר השינה, ומרפסת הקפה היא הגזוזטרה, שמשם הוא משקיף למטה על משק-הבית שלו. במקום שבו תלו פועלי הכביש את מעילם על הגדר, שם הפרוזדור שלו, והשער, המוביל מתוך שורת החצרות החוצה, הוא המבוא לחדרי העיר. וְלִטֶר בְּנִימִין, 'שובו של המשוטט'; תרגם דוד זינגר, בתוך: מבחר כתבים, כרך א: המשוטט.

02 ברבריות היא העֶדֶר אמות מידה שאפשר לפנות אליהן. חוֹסֶה אוֹרְטֶגָה אי גאסֶט, מרד ההמונים, פ' 8.

03 גרד את הנוצרי ותמצא את הפגאן – שהתקלקל. ישראל זַנגוּוִיל, ילדי הגֶטוֹ, ב.

04 האם יש לציוויליזציה מוֹטוֹ? אם יש, הוא בוודאי זה: 'לא רצונך, אלוהים, אלא רצוננו ייעשה!'. ה. ל. מֶקוֹן, 'על טבע האדם: המטרה', דעות קדומות, סדרה רביעית.

05 האמת היא, שמוֹצֶרֶט, פֶּסְקֶל, אלגברה בוליאנית, שִׁיקְספִיר, משטר פרלמנטרי, כנסיות הֶבְרוֹק, ניוטון, שחרור הנשים, קאנט, מֶרְקֶס והבלטים של בֶּלאַנְשִׁין אינם מכפרים על מה שהציוויליזציה המסוימת הזאת המיטה על העולם. הגזע הלבן הוא הסרטן של ההיסטוריה האנושית. סוזן סוֹנְטַג, 'מה קורה באמריקה', פֶּרְטִיזָן רִיוּוּי, אביב 1967; כונס בתוך סגנונות של רצון רדיקלי.

06 האנשים בתעשיית יחסי הציבור [...] מנסים להשריש את הערכים הנכונים. לאמיתו של דבר, יש להם תפישה האומרת כיצד צריכה הדמוקרטיה להיות. היא צריכה להיות שיטה, שבה מאומן המעמד המקצועי

- 01 הציוויליזציה היא תנועה ולא מצב, הפלגה ולא נמל. אַרנולד טוֹינְבִּי; בִּירְחוֹן רִיזְר'ס דִּיִּיג'סְט, אוקטובר 1958.
- 02 הרעיון שאחרי המלחמה הזאת החיים יחזרו להיות 'נורמליים', או אפילו, שהתרבות תוכל 'להיבנות מחדש' – כאילו בנייה מחדש של תרבות איננה כבר שלילתה – הוא אידיאוטי. תיאודור אֶדוֹרְנֵן, מִיִּנִימָה מוֹרְלִיָה: הרהורים מחיים בגומים.
- 03 חופשי אני – פֶּאֶדֶם שְׁלֻטְבֶּע יוֹלֵד, בטרם שום חוק יכביד עליו יד, עת הפרא האציל ביערות צעד. ג'ון דריידן, **כיבוש גֶרְנֹדָה**, ח' 1, מע' 1, תמ' 2. מושג הפרא האציל מתקשר בדרך כלל עם הוגי המאה ה־18 ובראשם רוֹסוֹ, ויותר מאוחר עם הביקורת הרומנטית על חולאי התרבות, אך מקורו, כאמור, בדרמה ההרואית של דריידן מ־1670, והדובר שם הוא הגיבור המוסלמי אל־מוֹצוֹר.
- 04 חוק ריבת הפטל: ככל שתרבות מסוימת מתפשטת, כן היא נעשית יותר דלילה. אלווין טוֹפְלֶר, **צרכן התרבות: אמנות ושפע באמריקה**.
- 05 יהדות ויוונית – בין שני מוקדי ההשפעה האלה נע העולם. מתיו אַרְנֹלֵד, **תרבות ואנרכיה**.
- 06 יהודים והומוסקסואלים הם המיעוטים היצירתיים הבולטים בתרבות האורֶפֶּנִית בת זמננו; יצירתיים במשמעות האמיתית של המושג: הם היוצרים של רגישויות. שני הכוחות החלוציים של הרגישות המודרנית הם הרצינות המוסרית היהודית והאסתטיציזם והאירוניה ההומוסקסואליים. סוזן סוֹנְטַג, 'הערות על קֶמֶפ', 1964, הערה 51; פונס בתוך **גִּיד האִינְטֶרֶפְּרֶטָצִיָה**.
- 07 יש לנו שליחות: נקראנו לתרבת את האדמה. נוֹבֶאֱלִיס, **אֶבְקֶת פֶּרְחִים** (או: **הערות לעת מצוא**), 32.
- 08 ישו בכה; וולטיר חיך. מן הדמעה האלוהית הזאת ומן החיוך האנושי הזה שורה החסד על הציוויליזציה שלנו. ויקטור הוּגוֹ, דברים במלאות מאה שנים למות וולטיר, פאריס, 30.5.1878.
- 09 כל ציוויליזציה נהפכת מזמן לזמן לקליפה דקה מעל הר־גֶעֶש מהפכני. האוֹנְלוֹק אֶלִיס, **מסות קטנות על אהבה וסגולות טובות**, פ' 7.
- 10 כמה עיוורים אנחנו בתוך כל־כך הרבה נאורות. ז'אן ז'ק רוֹסוֹ, **מכתב לד'אַלמֶבֶר**. במאמר על ז'נווה שכתב בשביל **האנציקלופדיה** אמר ז'אן לה רוֹן ד'אַלמֶבֶר, כי מה שחסר לז'נוואים הוא רק תיאטרון ציבורי. רוֹסוֹ, שהיה ספקן ביחס לרבות מהנחותיהם של האינטלקטואלים אנשי הנאורות, השיב לו במכתב גלוי.
- 11 כשאני שומע את המלה 'תרבות' אני אוחז באקדח שלי. מיוחס בדרך כלל לְהֶרְמֵן גְרִינג, אך מקור המשפט הוא במחזה **שְׁלֶגֶטֶר**, 1933, מאת המחזאי הנאצי האנס יוֹסֵט. אחת הדמויות במחזה אומרת את המשפט הבא: "כשאני שומע את המלה 'תרבות' אני משחרר את הנצרה ב'בראוננג' שלי". גם ראש ה'היטלר־יוגנד', פֶּלְדוֹר פוֹן שִׁירָאך, שילב את את האמירה הזאת באחד מנאומיו הידועים (וראו במדור **קולנוע – יוצרים, צופים**, ציטטה 03:667).
- 12 לא קיים מסמך של התרבות שאיננו, בעת ובעונה אחת, מסמך של הברבריות. וֶלְטֶר בֶּנִימִין, 'על מושג ההיסטוריה' (תזות על הפילוסופיה של ההיסטוריה), 7; כונס בתוך בתוך **אִילוֹמִינִצִּיּוֹת** (עורכת חנה ארנדט).
- 13 למבט האנושי יש כוח להעניק ערך לדברים – אבל הוא גם מעלה את מחירם. לודוויג וִיטְגֶנְשְׁטַיִן, **הערות על עניינים שונים**, הערה מ־1929.
- 14 משמעות ההתפתחות של הציוויליזציה שוב איננה בגדר חידה לגבינו: היא מייצגת בעבורנו בהכרח את המאבק בין אָרוֹס לבין המוות, בין האינסטינקטים של החיים לבין האינסטינקטים של ההרס, כפי שמאבק זה מתגלם במין האנושי. [>>><<<]
- 15 הציוויליזציה היא תהליך בשירותו של אָרוֹס, שמטרתו היא לחבר בני־אדם, ואחר כך משפחות, ואז גזעים, עמים ואומות, לאחדות גדולה אחת, אחדות האנושות. מדוע צריך הדבר לקרות, זאת איננו יודעים, אבל זאת בדיוק פעולתו של אָרוֹס. זיגמונד פֶּרוֹיד, **תרבות בלא נחת**, פ' 6.
- 16 פיליסטיניזם! [צרות אופק] – אין לנו מלה אנגלית מקורית לכך. אולי מפני שיש לנו יותר מדי מן הדבר עצמו. מתיו אַרְנֹלֵד, **מסות בביקורת**, סדרה ראשונה.
- 17 ציוויליזציה אינה אלא המאמץ לצמצם את הכוח לנימוק האחרון. חוֹסֶה אוֹרְטֶגָה אִי גַאֶסְט, **מרד ההמונים**, פ' 8.

10 איני משתמש בדברי זולתי אלא כדי להיטיב לבטא את עצמי.
מוֹנְטֵיִן, **חסות**, ס' 1, 26, 'על חינוך הילדים'; תרגמה אביבה ברק (הומי).

11 אינני זקוק לספר ציטטות כדי להזכיר לי שהעיניים הן חלונות הנפש.
מָקְס בִּירְבּוֹם, **אליקה דובסון**, פ' 4.

12 אל תבקש לדעת מי אמר משהו – תן דעתך למה שנאמר.
תוֹמַס אֶ קֶמְפִּיס, **על ההידמות למשיח**, ס' 1, פ' 5.

13 אל תצטטו את מה שהוא אומר; צטטו את מה שהוא מתכוון לומר.
אחד מעוזריו של הסנאטור בארי גולדוואטר לעיתונאים במהלך מערכת הבחירות למינויו למועמד הרפובליקנים לנשיאות ארצות־הברית, בשנת 1964. מצוטט בתוך: רוֹבֶּרט מְקִינִיל, **המקום הנכון בזמן הנכון**.

14 אמור את המחשבה מיד, או בכלל לא.
ויליאם הֶזְלִיט, **אפיונים: בנוסח אמרות לה רושפוקו**.

15 אמרות שפר הן תמיד נדרשות, עד שאתה מתנסה באמת שבהן.
אֶלְדוֹס האקסלי, **פילטוס המתלוצץ**, ח' 4.

16 אוֹסְקָר וַיִּילֵד: אני הייתי רוצה להגיד את זה.
ג'יימס ויסלֶר: אתה עוד תגיד, אוֹסְקָר, אתה עוד תגיד.
מובא בתוך: לִיאוֹנָרד סי. אינגלבי, **אוֹסְקָר וַיִּילֵד**.

17 אני מאמין, שכל ציטוט מומצא עשוי להתקבל אם רק יחזרו עליו בביטחון.
מארק טוֹוִיִּין, **בעקבות קוֹה־משווה**, פ' 5.

18 אני מניח, שכל אוהב ספרים קשיש מצא פעם בספר משהו שהיה בעל משמעות לגביו, ואחר־כך לא הצליח למצוא אותו שנית. הוא בטוח שקרא את זה היכן שהוא, אבל איש מלבדו אינו זוכר את הקטע, וגם הוא אינו מצליח לאתרו, אף־על־פי שקנה את הספר וסרק בעיון את כל עמודיו.
מיוחס לרלף וולדו אֶמְרֶסוֹן.

19 אני מצטט לעתים נדירות. הסיבה היא, שאני תמיד חושב.
תום פִּיין, 'מכתבי פֹּרְסֶטֶר', 22.4.1776; כונס בתוך **כתבי תום פִּיין**, כרך 1 (עורך מ. קוֹנוֹנִי).

01 ציוויליזציה היא התקדמות לקראת חברה של פרטיות.
איינ ראנד, **כמעין המתגבר**.

02 ציוויליזציה היא עור הכבש שלובשת הברבריות.
תוֹמַס בֵּיילי אולדריץ', 'דפים מפנקס', **מסמכי פונקפוג**.

03 ציוויליזציות הן השבטים האנושיים הגדולים ביותר, והתנגשות הציוויליזציות היא סכסוך שבטי בקנה מידה עולמי.
סמיוֹאֵל הַנְטִינגטוֹן, **התנגשות הציוויליזציות**, פ' 9; תרגם דוד בן־נחום.

04 תחילה מחסלים את אלה שיוצרים ערכים. אחר־כך מחסלים את אלה שיוודעים מהם ערכים ושיוודעים כי אלה שחוסלו לפנייהם היו יוצרי ערכים. הברבריות האמיתית מתחילה כאשר איש אינו מסוגל עוד לשפוט או לדעת כי מה שהוא עושה הוא ברברי.
רִיֶּשֶׁרד קְפוֹשֶׁצ'יינסקי, 'יומן ורשאי', בכתב־העת **גרנטה** מס' 15, 1985.

05 תקופות מתורבתות יורשות את הטבע האנושי שנחל ניצחונות בתקופות ברבריות; והטבע הזה, ברבות מתכונותיו, אינו מתאים כלל וכלל לנסיבות מתורבתות.
וולטר בֵּייג'וֹט, 'תור הדיונים', **ביסיקה ופוליטיקה**.

06 תרבות היא מכשיר בידי פרופסורים, שנועד לייצר עוד פרופסורים, אשר הם מצדם ייצרו פרופסורים נוספים.
סימון וייל, 'היעקרות משורש בערים', **הצורך בשורשים**, ח' 2.

07 תרבות זה לעשות ספל יפה מהגולגולת של אויבך. ציוויליזציה זה ללכת לכלא בגלל זה.
אנונימי.

08 תרבות: קריאתם של בני־האדם נוכח גורלם.
אֶלְבֶּר קאמי, **פוקסי רשימות 1935–1942**, רישום מיוני 1937.

ציטטות, אפוריזמים, פתגמים

09 אהבת ציטטות [...] יש בה טעם סוריאליסטי.
סוזן סוֹנְטַג, 'עצמים מלנוכליים', **על הצילום** (עברית: **הצילום כראי התקופה**).

- 01 אנתולוגיסטים של שירים ואמרות דומים לאוכלי דובדבנים וצדפות: מתחילים בלברור את היפים ביותר ומסיימים בבללוע את הכל. שאמפור, מכתמים והגיים, 2.
- 02 אפוריזם לעולם אינו חופף את האמת: או שהוא חצי אמת, או שהוא אמת וחצי. [>>>><<<<]
- 03 אפוריזם אינו חייב להיות אמת, אבל עליו לנסוק מעל האמת, לעבור אותה בסחרור. קארל קראוס. למעלה: בעיתון הלפיד, 270/71, 19.1.1909, כונס בתוך אמרות וסתירות, 810; למטה: אמרות וסתירות, 592.
- 04 אפוריזמים – מפני שאת המבודד רואים יותר טוב. ז'וזף ז'יזר, פוקסי רשימות, 1808.
- 05 אפשר לשפוט ארץ על-פי איכות פתגמיה. אמרה גרמנית.
- 06 באנגליה רק חסרי חינוך מתגדרים בידע שלהם. איש אינו מצטט סופרים יוונים או רומים בשיחה, אלא אם כן לא קרא אותם מימיו. ג'ורג' מיקש, איך להיות זר.
- 07 בעבודה שלי ציטטות הן כמו שודדי דרכים, המזנקים חמושים וגוזלים מן ההלך את האמונות והדעות שלו. ולטר פנימין, רחוב חד-סטרי, כלי מתכת'.
- 08 דברים טובים, כשהם קצרים, טובים כפליים. פלתיסאר גרסיאן, מדריך לידעונות העולם הזה, 105.
- 09 האמרה והמכתם, שאני אלופם בין הגרמנים, הם צורות של 'נצח'. שאיפתי היא לומר בעשרה משפטים את מה שאחר יאמר בספר – את מה שאחר לא יאמר בספר. פרידריך ניטשה, שקיעת האלילים, סיורים של איש שלא בעתו', 51.
- 10 האפוריזמים של דור אחד הם הקלישאות של הדור הבא. ליליאן דיי, גינון.
- 11 האפוריסט הוא אמן פגע-וברח. מייסון קולי, מכתמים עירוניים, אוסף שמיני, 1991.
- 12 האפוריסטים הגדולים נשמעים כאילו הכירו כולם זה את זה. אליאס קנטי, המחוז האנושי.
- 13 הדרך הבטוחה ביותר לעשות ממישהו חמור היא לצטט אותו. רוברט ג'ונס, עשר שנות המבוכה שלי.
- 14 הדרך היחידה לקרוא ספר ציטטות ולא להשתעמם היא לדפדף בו באקראיות, ולאחר שמצאת משהו שמעניין אותך, לסגור את הספר ולשקוע במחשבות. הנסיך דה לינייה, עמידה מוגד.
- 15 הוא התעטף בציטטות – כמו שקבצן היה מתעטף בארגמן מלכותי. רוברט קיפלינג, 'הסיפור הנאה בעולם', המצאות רבות.
- 16 החוכמה המצויה על-פי המקובל בפתגמים היא דבר שבדמיון. ככלל, הפתגמים באים בזוגות, האומרים דברים והיפוכם. [...] היתרון הגדול של ציטוט פתגם בוויכוח הוא בכך שהוא אמור להיות בלתי שנוי במחלוקת, התגלמות החוכמה התמציתית של אבותינו. אולם מרגע שהבנת שפתגמים באים בזוגות, שוב אי-אפשר להפיל אותך בפתגם; אתה פשוט מצטט את היפוכו. פרטרנד ראסל, בנייתמותה ואחרים.
- 17 החיים עצמם הם ציטוט. חורקה לואיס פורקס בהרצאה בפאריס; מצוטט בתוך: ז'אן פודריאר, Cool Memories, פ' 5.
- 18 הטלא את צערך בפתגמים. שייקספיר, מהומה רבה על לא דבר, מע' 5, תמ' 1.
- 19 אין דבר שנאמר שלא נאמר כבר קודם. טרנטיוס, הסריס, פרולוג; וכל אלה שבאו אחריו מאששים כמובן את דבריו:
- 20 אין שום דבר חכם שלא נהגה כבר קודם – אתה צריך פשוט לנסות לחשוב הכל מחדש. גתה, וילהלם מייסטר.
- 21 הכל כבר נאמר, אבל היות שאיש אינו מקשיב אנו נאלצים לחזור שוב ושוב לאחור ולהתחיל הכל מהתחלה. אנדרה ז'יד, המסה של נרקיסוס.

‘חוק ריס הראשון לציטטות’ – נייג’ל ריס, בתוכנית הרדיו שלו, ‘ציטוט... סוף ציטוט’, 1983. סיוג מס’ 1 לחוק הוא: “חוץ מאשר אם הן שייכות באופן ברור לשייקספיר, לכתבי הקודש או לקיפלינג”. תוספת מס’ 1 לחוק: “עם הזמן תיוחסנה כל הציטטות ההומוריסטיות לשו, בין שאמר אותן ובין שלא אמר אותן”. ולמען הדיוק הוסיף ריס, כי מפעם לפעם, לפי העניין, אפשר להחליף את שו באוסקר ויילד, בצ’סטרטון או בצ’רצ’יל (ואפשר להוסיף לרשימה גם את מארק טוויין ואחרים, אבל ריס הוא מאוד בריטי).

12 כשמישהו מתחיל לחיות על הרגלים וציטטות, הוא מתחיל להפסיק לחיות.

ג’יימס בולדווין, ‘גזענות לבנה או קהילה עולמית’, אקונומיקל ריוויז, אוקטובר 1968; כונס בתוך מחיר הכרטיס.

13 כשמישהו נאמר ונאמר היטב, אל תהסס – קח אותו והעתק אותו.
מיוחס לאנטול פראנס.

14 מהי כל חוכמתנו אם לא שק נקוב של קמח טחון. קחו חמישים מאמרות השפר המקובלות ביותר בפינו – הן כל-כך נדושות, כל-כך שחוקות, שקשה לנו להעלותן על דל שפתינו. ואף-על-פי-כן הן מגלמות את תמצית הניסיון של המין האנושי.
נורמן דאגלס.

15 מהם היחסים הנכונים למכתם? מינימום קול למקסימום משמעות.

מארק טוויין, ‘הלוח החדש של וילסון הטמבל’, בתוך עוד נוודים בחוץ-לארץ, פ’ 23 (זוהי מהדורה אנגלית, ושונה במקצת, של בעקבות קו המשווה).

16 מי שיכול לכתוב אפוריזמים אל לו לבזבז את זמנו בכתיבת מסות.
קארל קראוס; מתוך האנתולוגיה באופן מילולי (עורך היינריך פישר).

17 מכתמים הם כמו צוענים נודדים – כל הופעה שלהם היא בלי אחריות.
ארקי מלרטין.

18 משפט שראוי לקרוא אותו פעם שנייה, אין ספק שחשבו עליו פעם שנייה.
הנרי דיוויד ת’ורו, יומן.

19 ספר שאינו מספק שום ציטטה הוא *me judice* לא-ספר – צעצוע גרידא.
תומס לאב פיקוק, טירת התעתועים, פ’ 9.

01 היוזהרו מציטטות בלטינית: הן מסתירות תמיד משהו לא נאה.

גוסטב פלוצר, בוגאר ופקושה.

02 הכשרון לצטט הוא תחליף מועיל לשנינות.
סומרסט מוהם.

03 הסגנון חייב להיות ניתן לציטוט. ציטטה היא דבר לא אישי. מי הם הטובים בבנים? אותם בנים שמשכיחים ממך את האב.

פֶּרְטוּלְט פֶּרְכֶט, סיפורי מר קוֹינֶר (קטע משנות החמישים); תרגמה אילנה המרמן.

04 הערות אינן ספרות.

גרטרוד סטיין, האוטוביוגרפיה של אליס ב. טוקלס.

05 טוב לו לאדם לא משכיל לקרוא ספרי ציטטות. ציטטות מוכרות של פארטלט הוא ספר מעולה, ואני למדתי אותו בשקידה. הציטטות, לאחר שהן נחקקות בזיכרון, מביאות לך מחשבות טובות. הן גם מעוררות בך את התשוקה לקרוא את ספרי המחברים ולחפש עוד.
וינסטון צ’רצ’יל, ראשית חיי, פ’ 2.

06 יש אַמְרוֹת, שבדומה למטוסים, נשארות באוויר רק כל עוד הן בתנועה.
ולדימיר נבוקוב, המתנה, פ’ 1.

07 כל האומר דבר בשם אומרו מביא גאולה לעולם.
ר’ יהושע בן לוי, אבות ו 1.

08 כל הכותב בדם ובמכתם אינו מבקש שיקראוהו, כי אם שילמדוהו בעל-פה. בהרים הדרך הקצרה ביותר היא זו שמפסגה לפסגה: אך לשם כך אתה זקוק לרגליים ארוכות. מכתמים חייבים להיות פסגות, והאנשים שאליהם הם מופנים – גדולים וגבוהי-קומה.
פרידריך ניטשה, כה אמר זרתוסטרא, ח’ 1, ‘על קריאה וכתובה’;
תרגם ישראל אלדד.

09 כל מה שמדויק הוא קצר.
ז’וזף ז’זפר, פוקסי רשימות, 1804.

10 כל מה שנאמר היטב בפי משהו – שלי הוא.
סֶנְקָה, מכתבים אל לוקיליוס, 16, 7 (וראו במדור רעיונות, דמיון, חזון, ציטטה 03:691).

11 כשיש לך ספק, יחס את כל הציטטות לג’ורג’ פֶּרְנָארד שו.

וגם היו נעשים חשדניים מאוד. אבל המצלמה היא מין רישיון. בני-אדם רבים רוצים מאוד תשומת-לב מעין זו, וזאת דרך מתקבלת על הדעת של מתן תשומת-לב.

דיאן אַרבוט, הערה בהרצאה, 1971; מובאת בתוך: דיאן אַרבוט: מפתח מונוגרפיה.

10 אין גרוע מצילום מבריק של רעיון מעורפל. אַנסל אַדמס.

11 אינני פוחד מהצילום כל עוד אי-אפשר להשתמש בו בגן עדן או בגיהנום.

אָדונרד מונק; מצוטט בתוך: אָרן שאַרף, **אמנות וצילום**, פ' 11. אגב, ב-1902 רכש מונק מצלמת 'קוֹדָק' והחל לעשות ניסויים בצילום.

12 אם אתה רואה מישהו טובע ואתה יכול או להציל אותו או לצלם אותו, באיזה סרט תשתמש? אנונימי.

13 אם יותר לצילום להופיע כאמנות באחת הפונקציות שלו, עד מהרה הוא יתפוס את מקומה או ישחית אותה לחלוטין הודות לתמיכה הטבעית שימצא לו בטמטומם של ההמונים. יש להשיב אותו למשימתו הנכונה, שהיא להיות משרתם של המדעים והאמנויות, אבל משרת צנוע כמו ההדפסה והקצרנות, אשר לא יצרו ספרות ולא באו במקומה. שארל בודליר, 'הסלון של 1859', זוטות אסתטיות.

14 אנשים מאמינים, שצילומים הם אמיתיים ולכן אינם יכולים להיות אמנות. מייסון קולי, **מכתמים עירוניים**, אוסף שלושה-עשר, 1994.

15 באמריקה הצלם איננו רק האדם שמתעד את העבר, אלא מי שממציא אותו. סוזן סונטג, 'אובייקטים מלנכוליים', **על הצילום** (עברית: הצילום כראי התקופה).

16 בכל תצלום יש תמיד שני אנשים – הצלם והמתבונן. אַנסל אַדמס, ראיון למגזין **פלייבוי**, מאי 1983.

17 ברונלסקי, שהתבונן מבעד לחור ברחוב בפירנצה, עשה תמונה שלו מנקודת מבט קבועה. [...] התהליך הצילומי הוא פשוט המצאה מן המאה התשע-עשרה של חומר כימי, שמסוגל 'להקפיא' דימוי המוקרן מתוך חור בקיר על-גבי משטח. המצאת הכימיקלים

01 פֶּרְדּוֹקְסִים משמשים כדי למשוך תשומת-לב לרעיונות.

הבישוף מנדל קרייטון; מובא בתוך: לואיז קרייטון, **חייו ומכתביו של מנדל קרייטון: מאת אשתו**.

02 פתגם הוא שנינת האחד וחוכמת הרבים. לורד ג'ון ראסל; מצוטט בתוך: ר. ג'יי. מקינטוש, **סר ג'יימס מקינטוש**.

03 ציטטה היא יהלום בפי אדם נבון וחצץ בפי שוטה. ז'וזף רנ, **מחשבות של כומר מקומי**.

04 **ציטוט, ציטטה** (ש"פ, ש"ע). – חזרה שגויה על מילותיו של אחר. מלים שגויות שחוזרים עליהן. אַמברוז פירס, **חילון השטן**.

05 ציטטות ממאז, מקסטרו ומצ'ה ג'וארה [...] מתאימות לחברה הטכנולוגית הממוחשבת שלנו כמו שמרכבת דואר מתאימה למסלול ההמראה למטוסים על-קוליים בנמל-התעופה 'קנדי'. סול אלינסקי, **כללים לרדיקלים**, פרולוג.

06 ציטטות שגויות הן גאוותם וזכותם של המשכילים. אדם שקרא הרבה לעולם אינו מצטט במדויק, מן הסיבה המובנת, שהוא קרא יותר מדי. הקֶסֶת' פירסון, **ציטטות שגויות שכיחות** (המבוא). "ציטטות שגויות", מציין פירסון, "הן הציטטות היחידות שאינן מצוטטות באופן שגוי".

07 צריך להפריש צוף כדי להחליק ציטטות לגרונותיהם של בני-אדם, ותמיד מפרישים יותר מדי צוף. וירג'יניה וולף, מכתב, 4.7.1938; כונס בתוך: וייג'ל ויקולסון (עורך), **הנח למכתבים עד שנמות: מכתבי וירג'יניה וולף**, כרך 6.

08 שום דבר אינו אמיתי עד שמתנסים בו. אפילו פתגם אינו פתגם עד שחייך מדגימים אותו. ג'ון קיטס, מכתב, 1819.

צילום

09 אילו הייתי רק סקרנית היה קשה מאוד לומר למישהו, 'אני רוצה לבוא לביתך ושתספר לי את סיפור חייך'. אנשים היו אומרים, 'את משוגעת',

היא שהיתה חידוש, לא אופן ההסתכלות. [...] כך שהצילום הוא במובן מסוים סופו של משהו ישן ולא תחילתו של משהו חדש.
דייוויד הוקני, כך אני רואה את זה.

01 הדימוי הצילומי... הוא מסר ללא צופן.
רולאן בארת, 'המסר הצילומי', בתוך: תקשורות, מס' 1, 1961;
כונס בתוך דימוי, מוסיקה, טקסט.

02 המצלמה היא מכשיר שמלמד בני-אדם לראות בלי מצלמה.
דורותיא לאנג; מצוטטת בעיתון לוס אנג'לס טיימס, 13.8.1978.

03 המצלמה מוודעת אותנו אל האופטיקה הלא-מודעת, כמו הפסיכואנליזה אל הדחפים הלא-מודעים.
ולטר פנימין, יצירת האמנות בעידן השעתוק הטכני, 13.

04 המצלמה משחררת אותנו ממעמסת הזיכרון. היא סוקרת אותנו כמו אל, והיא סוקרת בשבילנו. אבל אין אל ציני ממנה, שכן המצלמה מתעדת על-מנת לשכוח.
[>>>><<<<]

05 כל הצילומים נועדו להזכיר לנו את מה שאנחנו שוכחים. בעניין זה, כמו בעניינים אחרים, הם מנוגדים לציורים. ציורים מתעדים את מה שהצייר זוכר; והיות שכל אחד מאיתנו שוכח דברים אחרים, צילום עשוי לשנות את משמעותו לפי המתבונן בו יותר מאשר ציור.
ג'ון ברגר. למעלה: על ההסתכלות, 'שימושי הצילום'; למטה: לקיים פגישה.

06 הצייר בונה; הצלם מגלה.
סוזן סונטג, 'ההרואיות של הראייה', על הצילום (עברית: הצילום כראי התקופה).

07 ייתכן שאין זו הפתעה, שהצילום התפתח כמדיום טכנולוגי בתקופה התעשייתית, כאשר המציאות התחילה להיעלם. ייתכן אפילו, שהיעלמות המציאות היא שהביאה את הצורה הטכנית הזאת. המציאות מצאה דרך להיות מומרת בדימוי.
[>>>><<<<]

08 הצילום המכונה 'ריאליסטי' אינו תופס את ה'מה שיש'. במקום זאת הוא שקוע במה שלא צריך להיות, כמו המציאות של הסבל, לדוגמה.
ז'אן בודריאר, 'צילום, או הכתיבה באור', החליפין הבלתי-אפשריים.

09 המצלמה לא משקרת.

פתגם מודרני שימיו פחות או יותר כימי הצילום. הופיע, לדוגמה, בעיתון שיקאגו טריביון ב-27.5.1900. יש לו גם וריאציות רבות, ובהן כאלה שמפתחות אותו וכאלה שמסייגות אותו.

10 המצלמה לא משקרת, אבל היא עשויה להיות שותפה לאי-אמת.
הרולד אונס, תמונות על דף.

11 עין מצלמה
לא משקרת,

אך מה בפנים
היא לא אומרת.

ו. ה. אודן, 'שישה טקסטים מוזמנים', מס' 1, 1962; בתוך תסריט.

12 הצילום לא יתפתח לעולם אם יחקה איזה מדיום אחר. עליו לצעוד לבדו, עליו להיות עצמו.
פרינס אבוט, 'לצעוד לבד', אינפניטי, 1951.

13 יותר מדי צלמים מנסים יותר מדי. הם מנסים להרים את הצילום למדרגה של אמנות, מפני שיש להם תסביך נחיתות בנוגע למקצועם. כולנו נראה צילומים יותר מעניינים אם הם יפסיקו לדאוג, ובמקום זאת יפעילו את החושים הבריאים שלהם בתייעוד המראה והתחושה של תקופתם.
ג'סי טרבורקס בילס; מצוטטת במגזין PM, ניויורק, אפריל 1941.

14 לא פעם חשבתי, שאילו הצילום היה שונה במובן האמיתי של המלה – כלומר שיצירת צילום פשוט היתה מחייבת השקעת זמן ומאמץ כמו הפקת ציור מים או תחריט מעולה – הדבר היה מביא לשיפור עצום בתפוקה הכללית. עצם הקלות שבה אנו יכולים להפיק איזה דימוי שטחי מוליכה תכופות לאסון יצירתי.
[>>>><<<<]

15 צילום איננו תאונה – זה רעיון. הוא קיים בזמן, או לפני, חשיפת הנגטיב. מאותה נקודה ואילך ועד התדפיס הסופי התהליך הוא בעיקרו מלאכה.
אנסל אדמס על הקלות הבלתי-נסבלת של הצילום: 'אני מאמין אישי', השנתון האמריקני לצילום, 58, 1944; נדפס מחדש בתוך: נתן ליונס (עורך), צלמים על צילום.

01 סגולתה של המצלמה איננה הכוח שיש לה להפוך את הצלם לאמן, אלא הדחף שהיא נותנת לו להמשיך להסתכל.

ברוקס אטקינסון, סיבוב סביב השמש.

02 סוף-סוף גיליתי מה הבעיה של הצילום. זה איש בעל עין אחת שמסתכל דרך חור קטן. כמה מציאות כבר יכולה להיות בזה? דיוויד הוקני.

03 פעולתו העיקרית של הצילום היא בהפיכת העולם לכעין חנות כל-בו או מוזיאון ללא קירות, שבו מורד כל נושא לדרגת מצרך, אך מועלה לדרגת פריט להערכה אסתטית. באמצעות המצלמה נעשים בני-האדם לצרכנים או לתיירים בתוך המציאות.

[>>><<<]

04 במקורו הצילום הוא פעולה של אי-התערבות. חלק מן האימה הגלומה במבצעים זכורים היטב של צילומי עיתונות בני ימינו, דוגמת תמונות הנזיר הבודהיסטי מווייטנאם הנוטל את פחית הדלק, או איש הגרילה הבנגלי התוקע כידון בגופו של משתף-פעולה כפות, נובע מן המודעות לכך, שלעתים קרובות, כאשר הצלם יכול לבחור בין התצלום לבין החיים, הוא בוחר בתצלום.

[>>><<<]

05 כל התצלומים הם בבחינת *memento mori*. סוזן סונטג, על הצילום; תרגם יורם ברונובסקי, בכותרת הצילום כראי התקופה.

06 צילום איננו אמנות.

מאן ריי; כותרת של מסה, 1937. ריי דן שם בשאלה מדוע אין הצילום נחשב לאמנות ומדבר על חששם של האמנים, שיום אחד הוא יהיה האמנות היחידה. בהתייחסויות יותר מאוחרות למסה זו הוסיף לה ריי את ההבחנה: '...ואמנות איננה צילום'.

07 צילום, היות שהוא עוצר את שטף החיים, מפלרטט תמיד עם המוות.

ג'ון ברגר; בכתב-העת ניו סוקסייטי, 22/29, דצמבר 1983.

08 צריך הרבה דמיון כדי להיות צלם טוב. כדי להיות צייר דרוש פחות דמיון, מפני שאפשר להמציא דברים. אבל בצילום הכל כל-כך רגיל. צריך להסתכל הרבה לפני שלומדים לראות את הרגיל. דיוויד בילי, ראיון בירחון פנים, דצמבר 1984.

09 תצלום הוא סוד על סוד; ככל שהוא מספר לך יותר, כן אתה יודע פחות.

דיאן ארבוס; מצוטטת בתוך: פטרישיה בוסוורת', דיאן ארבוס: ביוגרפיה, הקדמה.

ציפייה, תקווה, אכזבה

10 אדם מחכה כל ימיו וכשבא זה שהוא מחכה לו אין הנפש מתוקנת לקבל.

ש"י עגנון, 'הירחמאלים' (סיפור שני), עיר ומלואה.

11 אדם שמתכנן

מראש לעוד יומיים או יותר מזה הוא פסיל, כי המחר אינו קיים כלל כל עוד היום לא נסתיים כהלכה.

סופוקלס, נשי טרכיס, 946-943; תרגם אהרן שבתאי.

12 איחרת להגיע, אך הגעת.

פרידריך שילר, ולנשטיין: הפיקולומינים, מע' 1, תמ' 1.

13 אל תבקש תפוזים מעצי תפוח, שמש מצרפת, אהבה מנשים ואושר מהחיים.

גוסטב פלובר; בתוך האוסף: רעיונות גוסטב פלובר.

14 אלוהים הוא אהבה; אבל תדרשי את זה בכתב.

ג'יפסי רוז לי; בעיתון ניו-יורק טיימס, 1.12.1988.

15 אשרי שאינו מצפה למאומה, לעולם לא יידע אכזבה.

אלכסנדר פופ, מכתב לג'ון גי, 16.10.1727. פופ כותב, כי הוא מוסיף בכך 'אשרי' תשיעי לכתבי הקודש (נוסף על השמונה המופיעים בדרשה על ההר, מתי 3-10; וראו במדור אל ואדם, ציטטה 07:64). כמה שנים אחר-כך הביא פנג'מין פרנקלין את האמרה הזאת באלמנך ריצ'רד המסכן.

16 בכל ציפייה

יש עצב נבו.

רחל, מתוך 'מנגד', מנגד.

17 האור שאנו רואים בקצה המנהרה

הוא אור הרכבת הקרבה.

רוברט לוואל, מתוך 'מאז' 1939, 1977. אולם נראה כי השורות הללו אינן מקוריות.

18 התקווה היא לחם העני.

[>>><<<]

12 תקווה היא אמונה פתולוגית בהתרחשותו של הבלתי־אפשרי.
ה. ל. מֶנְקוֹן, *מקראה מְנֻקִּיית*, פ' 30, 'אֶמְרוֹת'.

צניעות, ענווה

13 אני מרגיש שמתרגשת עלי מחלה מוזרה – ענווה.
פֶּרְנַק לֹוִיד רִיִּיט, דברים שכונסו בתוך: פֶּטְרִיק מִיֶּהֶן (עורך), *אמת נגד העולם*.

14 החוכמה היחידה שנוכל לקוות לה היא חוכמת הענווה. הענווה אין קץ לה.
ת. ס. אֶלִיֹוט, East Coker, 2, *ארבעה קווארְטֵיטִים*; תרגמה אסתר כספי.

15 הלל אומר: השפלתי זו הגבהתי, והגבהתי היא השפלתי: מוטב לאדם שיאמרו לו עלה למעלה ולא יאמרו לו רד למטה.
שמות רבה (וילנה), פ' מה, ה.

16 הענווים יירשו את הארץ, אבל לא את זכויות המינרלים.
מיוחס לפול גֶטי.

17 הצטנעות היא סוג של חמדנות – הגרוע ביותר.
סְטַנְדֵּל, *על האהבה*, 'פֶּרְגֶמֶנְטִים שונים', 5.

18 הצניעות טבעית לאדם, אבל לא בהיותו ילד. הצניעות מתחילה עם ידיעת הרע.
ז'אן ז'ק רוסו, *אמיל, או החינוך*, ס' 4.

19 זכור – אדם אתה.
פיליפּוֹס ה־2; המשפט שהורה לעבדו לומר לו בכל בוקר לאחר ניצחונו המזהיר על הברית היוונית; מובא אצל סטובַאיוֹס, *אנתולוגיה*, ס' 2, 21, 6.

20 כל טובה מעוררת קנאה, חוץ מענווה.
שלמה אבן גבירול, *תיקון מידות הנפש*, ח' א, שער ב.

21 לגרום לנו להרגיש קטנים באופן הנכון, זה תפקידה של האמנות. בני־אדם יכולים לגרום לנו להרגיש קטנים רק באופן הלא־נכון.
אי. מ. פֹּרְסְטֶר, 'ספר שהשפיע עלי', *פעמיים הידד לדמוקרטיה*.

01 החי על התקווה מת ברעב.
למעלה: ג'ורג' הרְבֶרט, *חידודים נבונים*; למטה: בֶּנְג'מִין פֶּרְנַקלִין, *אַלמנך ריצ'רד המסכן*, 1736. יותר מאוחר נתן פֶּרְנַקלִין לאמרה נוסח יותר מפולפל: "החי על התקווה מת מפליץ".

02 התקווה היא ארוחת בוקר טובה, אבל ארוחת ערב גרועה.
פֶּרְנַסִיס בֵּייקוֹן, אמרה הכלולה בתוך *Resuscitatio*, 36; כוונסה בתוך כרך 7 של מהדורת כתביו (1887-1901; עורכים: ג'יימס ספֶדינג ואחרים).

03 התקווה היא בלבול בין התשוקה לסיכוי.
שׁוֹפְנֶהאָוֶאָר, 'הערות פסיכולוגיות', *זוטות ושיורים* (מבחר בעברית: *הגיונות*).

04 התקווה היא השקרנית הגדולה, שאינה מאבדת לעולם את מוניטין המהימנות.
רוֹבֶרט אינְגֶרסוֹל, נאום במועדון הליברלי של מְנֶהטֶן, 28.2.1892.

05 התקווה היא חלום בהקיץ.
אֶריסטו; מובא אצל דיוֹגֶנֶס לָאֶרְטִיוֹס, *חיי הפילוסופים*, ס' 5, 1, 18.

06 כל זמן שאדם חי יש לו תקווה.
ירושלמי, *ברכות*, פ' ט, הל' א (וראו במדור בריאות ומחלה, *חולים ורופאים*, ציטטה 05:142).

07 לא כל לילה מסתיים עם שחר.
סְטַנִיסְלַב לֶץ, *מחשבות לא מסורקות*.

08 לפרחים אין תקווה. כי התקווה היא מחר, ולפרחים אין מחר.
אֶנטוֹניוֹ פֹּרְשֶה, *קולות*.

09 לקוות זה לסתור את העתיד.
אָמִיל סִיזְרָאן, *היקשים ממחוזות המרירות*.

10 מחר הוא נוכל ותיק, שתעלוליו אינם מתיישנים.
סמיוֹאֵל ג'וֹנסוֹן, מכתב להֶסְטֶר ת'רִייל, 24.5.1773; כונס בתוך, *מכתבי סמיוֹאֵל ג'וֹנסוֹן*, כרך 1, 311 (עורך ר. וו. צ'פמן).

11 מי שאינו מצפה לא ימצא את הלא־צפוי, כי אין דרך אליו והוא בלתי־נחקר.
הֶרְקְלִיטוֹס (מס' 7 במהדורת הפֶּרְגֶמֶנְטִים של צ'רלס ה. קאהן, *אמנותו והגותו של הֶרְקְלִיטוֹס*).

- 01 מי ששונא את עצמו איננו צנוע.
אמיל סיוראן, הצרה שבהיוולדות.
- 02 ניגודים נפגשים, ואין דוגמה טובה לכך מן ההתנשאות שבענווה.
רלף וולדו אֶמֶרסוֹן, 'גדולה', מכתבים ומטרות חברתיות.
- 03 ענווה היא הסולם של השואף אל על,
בה הוא כובש פניו כל עוד הוא מטפס;
אך כשיגיע לשלב האחרון
יפנה גבו אל הסולם הזה,
ראשו בעננים, כולו בוז לשלבים
שעל גבם טיפס.
שִׁיקְסְפִיר, יוליוס קיסר, מע' 2, תמ' 1; תרגם מאיר ויזלטיר.
- 04 ענווה היא מסכת הזדון.
רוברט אינגרסול, פואמות בפרוזה וקטעים.
- 05 צריך האדם להקטין את עצמו לפני גדולים ממנו,
ולפני בני-אדם כערכו, ולפני קטנים ממנו, ולפעמים
[יחשוב], שהוא בעצמו קטן שבקטנים וצריך להקטין את
עצמו כנגד מדרגת עצמו, וידמה בעיניו שהוא למטה
ממדרגתו, בבחינת: 'שבו איש תחתיו' (שמות טז).
ר' נחמן מברסלב, ליקוטי מוהר"ן.
- 06 רק על הצעד הראשון – הענווה – קשה להתגבר.
אחר-כך אנו מוכנים לבלוע את הבושה.
ז'ק ג'נין בוסואה, הגיגים נוצריים ומוסריים, 9.
- 07 שלחנו לכם אדם גדול; ומה היא גדולתו? שאינו בוש
לומר: לא שמעתי.
ירושלמי, חגיגה, פ' א, הל' ח.
- 08 אחרי מזל צועד מִפָּח,
אחרי שמחה בא צער;
היום נאה, אבל מחר
יפרוץ מטר וסער.
אָטִיין ז'וּדֵל, אָז'ן, מע' 3, תמ' 2.
- 09 אין בעולם הזה שום דבר קבוע זולת אי-הקביעות.
ג'ונתן סוויפט, מסת ביקורת על סגולות הנפש.
- 10 ...אין דבר בעולם שיציב הוא!
כל הבריאה שוטפה – היא פושטת צורה ולובשת.
גם העתים בשטפן משולות לנהר מהיר זרם:
אין הגלים יכולים לעצור מרוצם – אף הזמן כך:
אין השעה משתהה; כי דוחף המשפך את רעהו,
האחורי את קודמו, הקודם את קודמו, וכך הלאה.
כך גם הזמן: הוא נרדף ורודף וחדש הוא כל רגע;
מה שהיה יינטש, כי חלף ועבר ואיננו;
מה שעָדָן לא היה – מתהווה, כל שנייה מתחדשת.
אובידיוס, מֶטֶמֶרְפֻּזִּית, ס' 15, 177-185; תרגם שלמה דיקמן.
הדובר בקטע זה הוא פיתגורס.
- 11 דרך שאינו אלא דרך
אינו דרך הקבוע;
שם שאינו אלא שם
אינו שם הקבוע.
באין לו שם – הוא ראשיתם של ריבוא הדברים,
באשר יש לו שם – הוא אמם.
לאו דָּזָה, פתיחת ספר הדרך והסגולה; תרגמו דן דאור ויואב
אריאל (מהד' עברית 2007).
- 12 הדברים אינם משתנים – אנחנו משתנים.
הַנְרִי דִּיוויד ת'וֹרֹ, ווֹלְדֶן, סוף דבר.
- 13 הדברים הם כמו שהם עכשיו יותר משהיו אי-פעם
בעבר.
מיוחס לנשיא ארצות-הברית, דווייט אייזנהאואר.
- 14 ההוֹנָה הוֹנָה [...] בלתי נוצר ובלתי נפסד, כי הוא שלם,
בלתי משתנה ובלתי מוגבל. מעולם לא היה ולעולם
לא יהיה, כי הוא הוֹנָה עכשיו כולו, אחד, רצוף.
פֶּרְמֵנִידָס.
- 15 החוכמה אינה שוכנת לא בִּקְבִיעוֹת ולא בשינוי, אלא
בדיאלקטיקה שביניהם.
אוקטביו פאז; בעיתון טיימס, 8.6.1989.
- 16 היחיד נשאר, הרבים משתנים וחולפים.
פֶּרְסִי בִּיש שְׁלִי, אֶדוֹנִיס: קִינָה עַל מוֹתוֹ שֶׁל גִּ'וֹן קִיטְס, 52, 460.
- 17 הכל זורם (*Panta rhei*); שום דבר אינו עומד במקומו.
[>>>><<<<]
- 18 על הנכנסים לאותם נהרות זורמים מים אחרים, ושוב
אחרים.
[>>>><<<<]
- 19 אי-אפשר להיכנס פעמיים לאותו נהר.
[>>>><<<<]

קביעות ותמורות

קדוש, אסור, טאבו, טמא

10 אין דבר טמא בפני עצמו, ורק טמא הוא למי שיחשבנו לו לטמא.

אל הרומיים יד 14; תרגום דליטש.

11 אנו יכולים לדבר על 'מצפון טאבו' ועל 'תודעת-אשמה של טאבו' לאחר הפרת הטאבו. קרוב לוודאי, שמצפון הטאבו הוא הצורה העתיקה ביותר שבה נגלה לנו החיזיון של המצפון.

זיגמונד פרויד, 'הטאבו והדו-ערפיות של הרגשות', טוטם וטאבו; תרגם חיים איזק.

12 דברים קדושים לא רק שאין לגעת בהם בידיים, אלא אין לחללם אפילו במחשבה.

קיקרו, נגד ורס (2), 4.

13 העץ הקדוש, האבן הקדושה, אינם נערצים כאבן או כעץ. סוגדים להם בדיוק מפני שהם גילויים (hierophanies), מפני שהם מראים משהו ששוב איננו אבן או עץ אלא קודש – ה־ganz andere, 'האחר לגמרי'.

[>>><<<]

14 בני-אדם נעשים מודעים אל הקדוש מפני שהוא מתגלם, מראה את עצמו כמשהו שונה לגמרי מן החולי. [...] במפגשים האלה עם הקדוש מתנסה האדם במציאות אשר אינה שייכת לעולמנו אך פוגשים אותה בתוך או באמצעות דברים או אירועים השייכים לעולם.

[>>><<<]

15 בעיני האדם המאמין המרחב אינו הומוגני. הוא רואה בו בקיעים וסדקים; הוא מבחין בו בחלקים השונים באיכותם מחלקים אחרים. 'אל תקרב הלום', אומר אלוהים למשה. 'של נעליך מעל רגליך כי המקום אשר אתה עומד עליו אדמת קודש הוא' (שמות ג ה). יש אפוא מרחב קדוש, כלומר, 'טעון כוח', רב משמעות, ויש מרחבים אחרים שאינם קדושים, ולפיכך נטולי מבנה ויציבות, ובקצרה, 'אמורפיים'. את אי-ההומוגניות הזאת של המרחב חווה האדם הדתי כניגוד בין המרחב הקדוש – כלומר, המרחב האמיתי, היחיד הקיים ממש – לבין כל השאר, המרחב האחר, חסר הצורה, המקיף אותו.

מירצ'ה אליאדה. למעלה ובאמצע: מיתוסים, חלומות, מסתורין; למטה: 'המרחב הקדוש וקידוש העולם', הקדוש והחולי: על טבע הדתי; תרגמה דפנה עמית, בתוך: עלייה לרגל.

01 כל יום השמש חדשה.

[>>><<<]

02 מנוחת הדברים – בהשתנותם.

הרקליטוס. 17. מאמר זה, אולי המפורסם ביותר המיוחס לו, מוכר מציטוטו בידי אפלטון, בדיאלוג קרטילוס, 402, אך הוא כנראה פּרפראזה של דבריו; 18. מס' 50 במהדורת הפרגמנטים של צ'רלס ה. קאהן, אמנותו והגותו של הרקליטוס; 19. (מס' 51 במהדורת קאהן), על-פי פלוטרכוס, על ה-E בולפוי, בתוך כתבי מוסר, 01. (מס' 48 במהדורת קאהן), על-פי אריסטו, מטאורולוגיקה, ס' 2, 355; 02. (מס' 52 במהדורת קאהן), על-פי פלוטינוס, אגאדות, 4, 8, 1, מאמר המתורגם לעתים בנוסח: "אין קבוע אלא השינוי".

03 המחדש בטובו בכל יום תמיד מעשה בראשית.

שחרית לשבת, נשמת.

04 הקביעות היא תחילת הסוף.

אנרי-פרדריק אמיאָל, יומן, רישום מיום 2.12.1851.

05 זמן לוקח הכל ונותן הכל; הכל משתנה, אך דבר אינו כלה.

ג'ורדנו ברונו, נושא הנר, הקדשה.

06 חורף מושלג

נסוג מפני הקיץ המניב פירות,

הלילה הסובב לנצח סר כשבא

היום צחור הסוסים לזרוע את אורו,

ונשימת רוחות עזות משרה תנומה

על ים נוהם. גם השינה הרודנית

אינה כובלת את שבויה לתמיד.

אז איך אפשר שאנו לא נלמד שפיות?

סופוקלס, אַיאס, 670-678; תרגם אהרן שבתאי.

07 כשלא חייבים לשנות, חייבים לא לשנות.

לוֹשִׁיז קארי, נאום בפרלמנט, 22.11.1641; כונס בתוך מאמר על המַנְע־הַמְשָׁנָה של הכנסייה הרומית.

08 נניח שיש שני סוגים של ישים – אחד נראה ואחד

בלתי-נראה. [...] ונניח, שהנראה הוא המשתנה

והבלתי-נראה הוא הבלתי-משתנה.

אפלטון, פיידון, 79; סוקרטס.

09 שינוי פירושו תנועה. תנועה פירושה חיכוך. רק בריק

חסר החיכוך של עולם אבסטרקטי בלתי-קיים יכולים

תנועה או שינוי להתרחש בלי החיכוך השוחק של

קונפליקטים.

סול אלינסקי, 'המטרה', כללים לריקלים.

- 01 ואל תפחד מנישואיך לאמך;
הרי גברים רבים שכבו כבר עם אמם
בחלומותיהם. אך מי שבעיניו
אין ערך לדבר, חייו קלים יותר.
סופוקלס, **אדיפוס המלך**, 977-982; יוקסטא לאדיפוס; תרגם
אהרן שבתאי.
- 02 טאבו – קובץ החוקים הלא-כתוב הקדום ביותר של
האנושות.
הגדרתו הידועה של וילהלם וונדט בספרו **פסיכולוגיית העמים**,
המצוטטת בידי זיגמונד פרויד במאמר 'הטאבו והדד-ערפיות של
הרגשות', בתוך **טוטם וטאבו**.
- 03 יש דברים רבים שאיסורם הוא כוח המשיכה היחיד
שלהם.
ויליאם קזליט, **אפיונים: בנוסח אמרות לה רושפוקו**, 140.
- 04 לדברים אסורים יש קסם חשאי.
טקיטוס, **ספרי השנים**, ס' 13.
- 05 מבחינה פילוסופית מציב גילוי-העריות שאלה
יסודית על אודות ערכינו המשתנים. לא רק מהו
נורמלי ומהו סוטה, אלא האם יש בכלל משום
סטייה ביחסי אנוש כלשהם, אם הם מספקים את
המשתתפים בהם.
אליזבת ג'יינווי, 'גילוי עריות: מבט רציונלי על הטאבו העתיק
ביותר', בירחון *Ms*, נובמבר 1981.
- 06 מבשרם לא תאכלו ובנבלתם לא תיגעו – טמאים הם
לכם.
ויקרא יא ח.
- 07 על חלקת אדמתו האדם אינו
אלא פיסת מקדש.
יאיר הורביץ, מתוך 'אנטומיה של גשם', **אנטומיה של גשם**.
- 08 אדם הגיוני מסתגל לעולם. אדם לא הגיוני מתעקש
לנסות לסגל את העולם אליו. מכאן שכל הקדמה
מתבססת על אנשים לא הגיוניים.
ג'ורג' ג'ונארד שו, 'פתגמים למהפכנים: תבונה', **אדם ועל-אדם**
(נספח 2).
- 09 בני-אדם שמוקסמים מרעיון הקדמה לא חושבים
כלל, שכל צעד קדימה הוא גם צעד בדרך אל
הסוף.
מילן קונדרה, **ספר הצחוק והשכחה**, ח' 6, 17.
- 10 דומה, כי מיתוס הקדמה מיצה את עצמו במידה
רבה בתקופתנו והוחלף בידי המיתוס של המודרניות
עצמה. העתיד נהיה לא-ממשי וריק כמעט כמו
העבר.
מאטי קלינסקו, **חמשת פניה של המודרניות: מודרניזם**,
אונגארד, דקדנס, קיטש, פוסטמודרניזם, 1987 (גירסה
מורחבת של הספר **בני המודרניות** משנת 1977).
- 11 האם זאת קדמה אם הקניבל אוכל בסכין ומזלג?
סטניסלב לץ, **מחשבות לא מסורקות**.
- 12 האמונה בקדמה היא אמונה של עצלנים, אמונה של
פלגים. זה האדם הסומך על שכנו שיבצע בשבילו
את משימתו.
שארל בודליר, 'לבי חשוף', בתוך **יומנים אינטימיים**.
- 13 החברה זוהי על-ידי צורה של רצח אב, שבו הבנים
הורגים, אם לא את אבותיהם, כי אז לפחות את
אמונותיהם של האבות, ומגיעים לאמונות חדשות.
זאת היא הקדמה.
ישעיהו גרלין, בתוכנית הטלוויזיה של הבי-בי-סי, 'אנשי
רעיונות', 19.1.1978.
- 14 המטאפורה הרת האסון של הקדמה, שמשמעותה
להותיר דברים מאחורינו, טשטשה לגמרי את הרעיון
האמיתי של הצמיחה, שמשמעותו להשאיר דברים
בתוכנו.
ג. ק. צ'סטרטון, 'הרומנסה של החרוז', **שיגיונות ושיגעונות**.
- 15 הציוויליזציה מתקדמת על-ידי הגדלת מספר
הפעולות החשובות שאנו יכולים לבצע בלי לחשוב
עליהן.
אלפרד נורת' וייטקד, **מבוא למתמטיקה**, פ' 5.
- 16 הקדמה חוגגת ניצחונות פירהיים. הקדמה עושה
ארנקים מעור אדם. כשבני-אדם נסעו במרכבות
דואר העולם הסתדר יותר טוב מאשר כיום, כשאנשי
מכירות טסים באוויר. מה טעם במהירות אם המוח
נזל החוצה בדרך?
קארל קראוס, 'גילוי הקוטב הצפוני', **הלפיד**, 287, ספטמבר
1909 (שלושים וחמש שנה לפני פריטי המזכרות שיוצרו
באשוויץ).

01 הרעיון שהקדמה אפשרית, סבירה או נחוצה שורשי בביטחון, שהתפתחות האמנויות, הטכנולוגיה, הידע והחירות תהיה לטובת המין האנושי כולו. [...] היו מחלוקות, ואפילו מלחמות, בין הליברלים, השמרנים ואנשי השמאל על אודות זהותו של הסובייקט שעלינו לסייע לו להשתחרר. אולם כל הסיעות והפלגים החזיקו באותה אמונה, שהיוזמות, התגליות והמוסדות השונים הם לגיטימיים רק במידה שהם תורמים לשחרור האנושות.

אחרי מאתיים שנה אנו ערים יותר לסימנים הסותרים. לא הליברליזם הכלכלי והפוליטי ולא המרקסיזם לפלגיו יוצאים משתי המאות העקובות מדם הללו נקיים מן החשד של פשעים נגד האנושות. [...] בעקבות תיאודור אדורנו אני מעלה את השם אֶוֹשוויץ כדי להצביע על האי-רלוונטיות של החומר האמפירי, דברי הימים של התקופה האחרונה, ליעד המודרני של שחרור האנושות.

[>>><<<]

02 ההתפתחות הטכנו-מדעית נעשתה אמצעי להגברת המחלה, לא למלחמה בה. שוב איננו יכולים לכנות התפתחות זו בשם הישג קדמה. דומה, שהיא מתרחשת מעצמה, על-ידי כוח אוטונומי או 'ממוכן'. היא איננה מגיבה לדרישה הבאה מן הצרכים האנושיים. להיפך, דומה שישויות אנושיות, אישיות או חברתיות, מתערערות תמיד כתוצאה מההתפתחות הזאת, מבחינה אינטלקטואלית כמו מבחינה חומרית. נראה לי, כי האנושות שרויה בתוך מירוץ לצבירת אובייקטים חדשים של שימוש ומחשבה.

ז'אן פרנסואה ליוטאר, 'על מובני הפוסטמודרני', קאזאבלה, 517, אוקטובר-נובמבר 1985; כונס בתוך הפוסטמודרני מוסבר לילדים: תכתובת 1982-1985.

03 התנועה קדימה מתנהגת בכבדות, אולם התנועה לאחר מהירה.

משה אבן עזרא, שירת ישראל; תרגם בן-ציון הלפר.

04 חסידים נלהבים של רעיון הקדמה מצויים בסכנה שיחמיצו [...] את העושר העצום שנצבר בידי המין האנושי. [...] בשל זלזולם בחשיבות הישגי העבר הם מפחיתים את ערכו של כל מה שעדיין יש להשיגו.

קלוד לוי-סטרס, תוגת הטרופיקה, פ' 38.

05 יש תמונה של קְלָה הנקראת *Angelus Novus*. מתואר בה מלאך, הנראה כאילו הוא עומד להתרחק ממשוהו שהוא נועץ בו את עיניו. עיניו קרועות לרווחה, פיו פעור וכנפיו פרושות. כך נראה בהכרח מלאך ההיסטוריה. הוא מפנה את פניו אל העבר. במקום

שם מופיעה לפנינו שרשרת של אירועים רואה הוא שואה אחת ויחידה, העורמת בלי הרף גלי חורבות אלו על אלו ומטילה אותם לרגליו. בלי ספק היה רוצה להשתהות, לעורר את המתים ולאחות את השברים, אבל סערה הנושבת מגן העדן נסתבכה בכנפיו והיא עזה כל-כך, שהמלאך שוב אינו יכול לסוגרן. סערה זו הודפת אותו בהתמדה אל העתיד, שהוא מפנה אליו את גבו, ובאותה שעה מתגבהת ערמת ההריסות לפניו עד השמים. מה שאנו מכנים קדמה הוא הסערה הזאת.

וֹלְטֵר בְּנִימִין, 'על מושג ההיסטוריה' (תזוֹת על הפילוסופיה של ההיסטוריה), 9, 1940; תרגם דוד זינגר, בתוך: מבחר כתבים, כרך ב: הרהורים.

06 כל הקדמה מבוססת על התשוקה האוניברסלית של כל אורגניזם לחיות מעבר לאמצעיו.

סמיואל בֶּטְלֶר, 'חיים', 16, פנקסי רשימות, ח' 1: אלוהים, מהו האדם?

07 כל מה שאנושי מוכרח לסגת אם אינו מתקדם.

[>>><<<]

08 'בארץ שלנו', אמרה אליס, שעדיין התנשפה קצת, 'היית מגיעה בדרך כלל למקום אחר אילו רצת כל-כך מהר וכל-כך הרבה זמן כמו שאנחנו עשינו'.

'ארץ איטית!' אמרה המלכה. 'את מבינה, כאן אצלנו את זקוקה לכל המהירות שיש לך רק כדי להישאר באותו מקום. אם את רוצה להגיע למקום אחר, את צריכה לרוץ לפחות פי שניים יותר מהר'.

למעלה: אֶדוֹאָרְד גִּיבּוֹן, שקיעתה ונפילתה של האימפריה הרומית, פ' 71; למטה: לואיס קרול, מבעד למראה, פ' 2; אליס והמלכה האדומה.

09 כמה גדולה נראית ההתקדמות האנושית אם חושבים מאין התחילה, וכמה עלובה היא נראית אם חושבים לאן היא שואפת להגיע.

פראנץ גרילפארצ'ר, פנקסים ויומנים.

10 כמו חותרים, אנו מתקדמים לאחור.

מוֹנְטֵיין, מסות, ס' 3, 1, 'על המועיל ועל הישר'; והדימוי עתיק.

11 נוראות הקדמה מכוונת מהפכות. כשהן עוברות מתברר לנו, שהמין האנושי סבל אכזריות, אבל הוא התקדם.

ויקטור הוגו, עלובי החיים, ח' 1, ס' 1, פ' 10; המהפכן הזקן.

12 קדמה איננה אשליה, היא מתרחשת, אבל היא איטית ותמיד מאכזבת.

ג'ורג' אורוול, 'צ'רלס דיקנס', בבטן הלווייתן ומסות אחרות.

01 רעיונות יכולים לזרום לאחור לא יותר מאשר נהר.

ויקטור הוגו, **עלובי החיים**, ח' 4, ס' 7, פ' 4.

02 'שינוי' הוא דבר אחד, 'קדמה' היא דבר אחר. שינוי הוא מדעי, קדמה היא אֶתִית. שינוי אינו מוטל בספק, קדמה היא עניין למחלוקת.

ג'רטרנד ראסל, 'פילוסופיה ופוליטיקה', **מאמרים לא פופולריים**, פ' 1.

קול אשה, פמיניזם

03 אדוניהם של כל שאר העבדים מסתמכים על פחד כדי להשליט צייתנות – פחד מפניהם, או פחדים דתיים. אדוני הנשים רצו יותר מצייתנות פשוטה, והם גייסו את כל כוחו של החינוך כדי להשיג את מטרתם.

ג'ון סטיוארט מיל, **שעבוד הנשים**, פ' 1.

04 אומר בן עזאי: חייב אדם ללמד את בתו תורה. [...] רבי אליעזר אומר: כל המלמד בתו תורה כאילו לומדה תַּפְּלוֹת [פריצות].

[>>><<<]

05 יישרפו דברי תורה ואל יימסרו לנשים.

למעלה: בבלי, **סוטה**, כ; למטה: ירושלמי, **סוטה**, פ' ג, הל' ד, וגם הפעם הדובר הוא רבי אליעזר בן הורקנוס, אשר ייצג בדרך כלל את הגישה המחמירה שממסורת בית שמאי ואף כונה 'השמותי', אף-על-פי שהוא עצמו היה תלמידו של רבן יוחנן בן זכאי שמאנשי בית הלל.

06 אחדות מאיתנו נהפכות לגברים שרצינו להינשא להם.

גלוריה סטיינץ, נאום באוניברסיטת ייל, ספטמבר 1981.

07 אילו היתה הציוויליזציה נתונה בידי הנשים היינו עדיין חיות בסוכות עשב.

קאמי פאליה, ציטוט עצמי בתוך **מין, אמות והתרבות האמריקנית**.

08 אינני יכולה להזדווג בשביה.

גלוריה סטיינץ, בתשובה לשאלה מדוע לא נישאה. ולפעמים הנוסח המצוטט בשמה הוא: "אני לא מצליחה להתרבות בשביה". כך או כך, לא מצאתי למי ומתי אמרה את המשפט.

09 אם את חושבת שאת משוחררת, תחשבי על טעימת דם הווסת שלך. אם זה מגעיל אותך, יש לך עוד דרך ארוכה, בייבי.

ג'רמין גריר, 'הרחם המושחת', **הסריסה הנקבית**.

10 אמת עצובה היא [...] שהמכובדות בנשים הן המדוכאות ביותר; ואם לא ניחנו בהבנה העולה עשרות מונים על ההבנה המקובלת, בשני המינים, הרי מתוך כך שנוהגים בהן כביצורים בזויים, הן נהפכות ליצורים בזויים. כמה נשים מבזוזות כך את חייהן באי-נחת שעה שיכלו לעסוק ברפואה, לנהל חווה או בית עסק ולעמוד זקופות, על בסיס כשרונותיהן וחריצותן, במקום להרכין את ראשיהן תחת התביעה להיות רכות ורגישות – אותה רגישות המכלה את יופיין, שפעם העניקה לו זוהר.

[>>><<<]

11 בהתחשב באורך הזמן שבו מתקיימות הנשים קיום של תלות, האם זה מפתיע שאחדות מהן מחבקות את כבליהן ומתרפסות כגורי סַפְּנִיָּיל?

[>>><<<]

12 אילו היו הגברים בנדיבותם מנתקים את כבלינו ומסתפקים בשותפות רציונלית במקום ציות עבדתי, הם היו מוצאים בנו בנות יותר מסורות, אחיות יותר אוהבות, רעיות יותר נאמנות, אמהות יותר מבינות – בקצרה, אזרחיות יותר טובות. ואנו היינו אוהבות אותם אהבת אמת, מפני שהיינו לומדות לכבד את עצמנו.

מרי וולסטונקראפט, **להגנת זכויות הנשים**, 1792.

13 אנו הנשים השחורות מצאנו תמיד, שבסדר החברתי של הדברים אנו האחרונות שמישהו בכלל יאמין להן.

ג'יסלין אֶלְדֶּרס, מצוטטת ב**ניו-יורק טיימס** מֶגֶאזין, 30.1.1994. היא התייחסה לתגובה שבה נתקלה אָניטה היל, משפטנית ומרצה למשפטים, אשר האשימה בהטרדה מינית את השופט קלָרֶנס תוֹמַס, אף הוא אפרו-אמריקני, אשר היה מועמד לבית-המשפט העליון של ארצות-הברית. בסופו של דבר התמנה תוֹמַס לשופט עליון.

14 אנחנו מחצית העם; אנחנו צריכות להיות מחצית הקונגרס.

ג'ינט רנקין; בשבועון **ניוזוויק**, 14.2.1966; רנקין היתה האשה הראשונה שנבחרה לקונגרס האמריקני.

15 אני חושבת שהגיע הזמן שנצביע בעד סנאטורים עם שדיים. אחרי הכל, כבר הרבה זמן אנחנו מצביעים בעד ציצים.

10 דמויות החיקוי של הדור שלי היו קודם דוריס דיי, אחר-כך גלוריה סטיינמן, ואז הנסיכה דיאנה. אנחנו דור מבולבל מאוד.

אריקה ג'ונג; במגזין פיפל, 7.3.1994.

11 האל מצוי אולי בפרטים, אך האלה מצויה בשאלות. מרגע שהתחלנו לשאול אותן אין עוד דרך חזרה. גלוריה סטיינמן, לנוע מעבר למלים, ח' 6.

12 האם האשה באמת נמצאת בחדר לפני שמישהו נכנס ורואה אותה? האם האשה קיימת כשהיא לעצמה? קארל קראוס, אַמְרוֹת וסְתִירוֹת, 13. באזפור המשועשע של ברקלי (ראו במדור היקום והקיום, ציטטה 01:244) ניסח הסטיריקן האוסטרי בחדות, לפני כמאה שנה, את הבעיה המרכזית שמציגה המחשבה הפמיניסטית: קיום האשה אך ורק כפונקציה של התפישת הגברית.

13 האשה היא הכושי של העולם.

יוקו אֹנוֹ, בראיון בכתב-העת נֹבֶה, 1968. ג'ון לָנוֹן השתמש בהצהרה הזאת ככותרת לשיר באלבומו, זֶמְרָמָה בִּנְיָיוֹרֶק סִיטִי, 1972 (וראו במדור עוני, מחסור, רעב, ציטטה 17:587).

14 האשה היא עתיד האדם. פירוש הדבר הוא, שהעולם, אשר נוצר אי-אז בצלם הגבר, יעבור עכשיו תמורה לצלם האשה.

מילן קונדרה, אלמוות, ח' 7, פ' 3.

15 ההיסטוריה של התנגדות הגברים לשחרור הנשים מעניינת אולי יותר מסיפורו של השחרור הזה. וירג'יניה וולף, חדר משלך, פ' 3.

16 היות שהחיים בחברה זו הם במקרה הטוב שעמום גמור והיות ששום היבט בחברה אינו רלוונטי לנשים, לא נותר לנשים אכפתניקיות, אחראיות ושחרות ריגושים אלא למגר את השלטון, לבטל את מערכת הכסף, לכוון מיפון מלא ולמוטט את המין הגברי. [...] שימור הגבר חסר אפילו את המטרה המפוקפקת של רבייה. הגבר הוא תאונה ביולוגית.

[>>>><<<<]

17 הגבר אגוצנטרי לחלוטין, לכוד בתוך עצמו, אינו מסוגל להזדהות, לאמפתיה עם הזולת, לאהבה, לידידות, לחיבה, לרוך. הוא יחידה מבודדת בתכלית ואינו מסוגל ליצור קשר עם הזולת. הוא מגיב מהבטן בלבד, לא מהמוח; האינטליגנציה שלו אינה אלא כלי בשירות דחפיו וצרכיו; משולל יכולת ללהט מחשבות, ליחסי גומלין מחשבתיים, אין ביכולתו של הגבר להתייחס למאום, להוציא את תחושותיו

קליר סרֶג'נט, מועמדת לסנאט האמריקני; בשבועון ניוזוויק, 5.10.1992.

01 אני לא שוביניסט, כמובן... אני מאמין בזכויות האשה, לכל הנשים חוץ מאשתי.

הרולד וושינגטון, ראש עיריית שיקאגו; מובא בתוך: רוֹס וקֶתרין פֶּטרס, השטויות הגדולות ביותר מפי פוליטיקאים.

02 אני עצמי לא הצלחתי מעולם לברר מהו בדיוק הפמיניזם. אני רק יודעת, שאנשים מכנים אותי פמיניסטית בכל פעם שאני מבטאת רגשות שמבדילים אותי ממרבד לניגוב רגליים או מזונה. רֶבֶקָה נֶסט, 'מר צ'סטרטון בהיסטוריה', הקלאריון, 14.11.1913.

03 אשה, במיוחד אם איתרע מזלה והיא יודעת משהו, צריכה להסתיר זאת ככל יכולתה. ג'ין אוסטון, מנזר נורת'נגר, פ' 14.

04 אשה חייבת שיהיו לה כסף וחדר משלה אם היא רוצה לכתוב רומנים. וירג'יניה וולף, חדר משלך, פ' 1; תרגמה יעל רנן.

05 אשה משוחררת היא מישהי שיש לה סקס לפני הנישואים ומשרה אחריהם. גלוריה סטיינמן; בשבועון ניוזוויק, 28.3.1960.

06 אשה שמחפשת שוויון בכנסייה היא כמו שחור שתובע שוויון בקו קלוקס קלאן. מָרי דִיילִי, הכנסייה והמין השני, 'הקדמה אוטוביוגרפית חדשה', 1975.

07 את הנשים השחורות באמריקה אפשר לתאר בצדק כשפחות של עבדים. פֶּרנָסס בִּיל, האשה השחורה, פ' 14.

08 בשום מקום אין מתייחסים אל האשה על-פי מה שהיא עושה, אלא רק כאל יצור של מין. על כן כמעט בלתי-נמנע הוא, שהיא תשלם בטובות הנאה מיניות תמורת זכותה להתקיים, או להחזיק בעמדה באיזשהו תחום. אם כן, זו רק שאלה של מידה אם היא מוכרת את עצמה לגבר אחד, במסגרת של נישואים או מחוצה לה, או לגברים רבים. אָמה גולדמן, 'הסחר בנשים', אנרכיזם ומסות אחרות.

09 – גוף האשה שייך לה בלבד!
– אני מסכימה לגמרי. אבל האם זה לא נחמד לחלוק? גרפיטו בשירותי נשים בלונדון.

הפיסיות. הוא גוש מת למחצה, נטול תגובה, אינו מסוגל להעניק ולקבל עונג ואושר. וְלִרְי סֹלָאֲנָס, מְנִיפֶסֶט הַחִלָּא; תרגמה עידית שורר.

01 הנשים מהוות מחצית מאוכלוסיית העולם; הן ממלאות כמעט שני-שלישים משעות העבודה העולמיות; הן מרוויחות עשירית מההכנסה העולמית, ורכושן אינו מגיע אף לאחוז אחד מהרכוש העולמי. דוח של האו"ם, 1980.

02 היא נתפשת במהותה בעיני הגבר כיצור מיני. [...] היא מוגדרת ומובחנת ביחס לגבר ולא ביחס לעצמה. היא מקרית, לא מהותית, בניגוד למהותי. הוא הסובייקט, הוא המוחלט – היא האחר. <<<<>>>>

03 הגבר מוגדר כיצור אנושי והאשה כנקבה. בכל פעם שהיא מתנהגת כיצור אנושי אומרים עליה שהיא מחקה את את הגבר. <<<<>>>>

04 אינך נולדת אשה – את נעשית אשה. <<<<>>>>

05 להיות אשה הרי זה, אם לא ליקוי, לפחות מוזרות. <<<<>>>>

06 האשה נידונה לאי-מוסריות, מפני שכדי להיות מוסרית עליה להתגלם כיצור בעל תכונות על-אנושיות: 'אשת החיל' ממשלי, 'האם המושלמת', 'האשה ההגונה' וכך הלאה. אך תעז לחשוב, לחלום, לישון, להשתוקק, לנשום בלי רשות, והיא בוגדת באידיאל הזכרי. זאת הסיבה לכך, שנשים רבות מתירות לעצמן, להתרפות, 'להיות עצמן', רק בהעדרם של בעליהן. מצד שני, האשה אינה מכירה את בעלה. היא חושבת שהיא תופשת את אופיו האמיתי מפני שהיא רואה אותו במהלך המחזור היומי של הנסיבות חסרות החשיבות. אבל הגבר הוא בראש וראשונה מה שהוא עושה בעולם בחברת גברים אחרים. <<<<>>>>

07 כל דיכוי יוצר מצב של מלחמה. סימון דה בובואר, המין השני. והאמרה השלישית שכאן, מדבריה הידועים ביותר של דה בובואר, היא פרפראזה על אמרה של טרטוליאנוס (ראו במדור דת וחברה, דת ומדינה, ציטטה 05:209).

08 הנשים שימשו במשך מאות שנים ראי קסמים מענג, ששיקף את דמותו של הגבר בגודל כפול מגודלו הטבעי. [...] ברגע שאשה מתחילה לומר את האמת הדמות המשתקפת בראי מתכווצת; כשירותו של הגבר לחיים פוחתת. וירג'יניה וולף, חדר משלך, פ' 2; תרגמה יעל רנן.

09 העניין הפמיניסטי איננו זכויות שוות לנשים. העניין הוא תנועה פוליטית אנטי-משפחתית, המעודדת נשים לעזוב את בעליהן, להרוג את ילדיהן, לעסוק בכשפים, לחסל את הקפיטליזם וליהפך ללסביות. 'פֶּט' רוֹבֶּרְטְסוֹן, מראשי הקואליציה הנוצרית בארצות-הברית, במכתב לגיוס תרומות, 1992.

10 הרי זה מזעזע, אדוני, כאשר אשה שניחנה במידה בינונית של הבנה חושבת על הפער בין החינוך הניתן למין הגברי לבין זה הניתן למין הנשי, אפילו במשפחות הרואות חשיבות בחינוך. [...] וכי מדוע זה ירצו בני המין שלך בקיומו של אי-שוויון כזה בקרב מי שמיועדות להיות יום אחד חברותיהם ושותפותיהם. סלח לי, אדוני, אם אינני יכולה שלא לחשוד לפעמים, כי ההזנחה הזאת נובעת במידה מסוימת מקנאה צרת עין פִּירִיבֹּת הסמוכות לכתר. אֶפִּיגֵיִל אֶדְמַס, מכתב לג'ון ת'קסטור, 15.2.1778.

11 התביעות לזכות הצבעה ולשוויון בזכויות האזרחיות הן נכונות וטובות, אולם השחרור האמיתי אינו מתחיל בקלפיות ואף לא בבתי-המשפט. הוא מתחיל בנפש האשה. <<<<>>>>

12 שחרור חיצוני בלבד הפך את האשה המודרנית ליצור מלאכותי. [...] עתה, אם היא באמת משתוקקת להיות חופשייה, צריכה האשה לשחרר את עצמה מן השחרור. אָמֶה גוֹלְדְּמָן, 'הטרגדיה של שחרור האשה', אנרכיזם ומסות אחרות.

13 זכויות הנשים הן חובות הגברים. קארל קראוס, אֶמְרוֹת וסֶתִירוֹת, 267.

14 חקר ההיסטוריה מסייע להיסטוריון בגלותו לו את בורותו בנוגע לנשים; וגודל הבורות מוחץ תחתיו את מי שמיטיב להכיר את מה שמכונה מקורות היסטוריים, כאשר מתברר לו מה מעטות הן הנשים שנודעו אי-פעם לעולם. הֶנְרִי בְּרוּקְס אֶדְמַס, חִינוּכוֹ שֶׁל הֶנְרִי ב. אֶדְמַס, פ' 23, 'שתיקה' (1894-1898).

08 מה שעצוב בתנועת הנשים הוא, שהן אינן מכירות בצורך שבאהבה. כשלעצמי, אינני בוטחת בשום מהפכה שאוסרת אהבה.

מאיה אַנגל, 'להקשיב למאיה אַנגל', חיים בקליפוניה, 14.5.1975; כונס בתוך שיחות עם מאיה אַנגל.

09 מקום האשה בבית [הנבחרים] ובסנאט. אמרה אמריקנית.

10 מראשית ימי ההתיישבות התבססו חיי המין באמריקה על המנהג שגברים מחזיקים נשים. המצב הזה הגיע לשיאו בשנות העשרים, כאשר כל ספרון מניות היה יכול לנפנף בגבריותו על-ידי הרעפת כספים שלא נעשו בעמל על נערות. אולם כאשר הבורסה התמוטטה התקשו הגברים לפרנס אפילו את נשיהם, וודאי שלא יכלו עוד להוציא כסף על מין מחוץ לבית. ההסתגלות לכך היתה קלה לנשים הרבה יותר מאשר לגברים, אשר התאבדו בהמוניהם בקפיצה מחלונות. איני זוכרת שום כותרת בעיתון בנוסח: נערה מוחזקת קפצה מחלון קן אהבה. אניטה לוס, נשקו לשלום להוליווד, פ' 2.

11 נעשיתי פמיניסטית כי האלטרנטיבה היתה להיות מזוכיסטית. סאלי קמפטון, 'להשתחרר', במגזין אסקווייר, 1970.

12 נשים הן אולי הקבוצה היחידה שנעשית רדיקלית עם הגיל. גלוריה סטיינמן, מעשים מחפירים ומרידות של יומיום.

13 נשים, ככל המדוכאים, חיות בתרבות של שתיקה. רוזמרי רדפורד רוט, תיאולוגיה של שחרור.

14 נשים נבונות ואחראיות לא רוצות להצביע. התפקידים השונים שעל הגברים והנשים לתפוס בעיצוב הציוויליזציה שלנו הוקצו להם מזמן בידי תבונה נעלה משלנו.

נשיא ארצות-הברית גרובר קליווילנד ב-1905; מצוטט בתוך: ג'ון אטיאן וג'ונתן גרין, אל תצטט אותי.

15 נשים רבות אינן מזהות כלל שהן מופלות. אי-אפשר למצוא הוכחה טובה מזו לטוטליות של התנייתן. קייט מילט, פוליטיקה מינית.

16 נשים ששואפות להיות שוות לגברים הן חסרות שאפתנות. מיוחס לטימותי לירי.

01 בקובץ החוקים החדש, שאני מניחה כי תצטרכו לחוקק, אני מבקשת שתזכרו את הנשים ושתהיו יותר נדיבים ומיטיבים אליהן משהיו אבותיכם. אל תתנו כוח בלתי-מוגבל בידי הבעלים. זכרו, כל הגברים היו עריצים אילו יכלו. [...] אנו הנשים] לא נראה את עצמנו כבולות לשום חוקים שבהם אין לנו קול ואין לנו ייצוג. [...] גברים נבונים דעת מתעבים את המנהגים הללו, המתייחסים אלינו אך ורק כאל הונסאליות של בני מינכם.

[>>>><<<<]

02 אינני יכולה לומר, שאני חושבת אותך לנדיב כלפי הנשים. כי בעורך מצהיר הצהרות של שלום ורצון טוב לכל בני-האדם ושל שחרור לכל האומות, אתה מתעקש לשמור על הכוח המוחלט שיש לגברים על נשיהם.

אביגיל אַדמס, מכתבים לבעלה ג'ון אַדמס. למעלה: 31.3.1776. המשפט על עריצותם של הגברים הוא אולי המשפט המצוטט ביותר של הפמיניסטית המוקדמת הזאת, אבל יש לו גם אב. ב-1701 כתב דניאל דפּו בחיבורו **תולדות העצומה הקנטית**: "הטבע הותיר לנו תמסין בדם: שעריצים יהיו בני-האדם אם רק יוכלו". אבל הוא לא דיבר על יחסי גברים ונשים. למטה: מכתב מ-7.5.1776.

03 כתבי הקודש והכנסייה היו המכשולים הגדולים ביותר על דרך שחרור האשה.

אליזבת קיידי סטנטון, בירחון מחשבה חופשית, ספטמבר 1896.

04 לבה של אשה חייב להיות בגודל מסוים ולא יותר, אחרת יש לכווץ אותו כמו רגליים סיניות. אושרה חייב להיות עשוי כמו עוגיות, על-פי מתכון קבוע. ג'ורג' אליוט, דניאל דירונדה, ס' 7, פ' 51.

05 לגבר יש כל העונות, ואילו לאשה יש זכות רק לאביב. זה מבחיל אותי. ג'יין פונדה; בעיתון דיילי מיל, 13.9.1989.

06 לגברים – זכויותיהם ולא יותר. לנשים – זכויותיהן ולא פחות.

סוזן בראונל אנתוני ואליזבת קיידי סטנטון; מתוך המוטו של הדוד שבועון שלהן, **המהפכה**, אשר נוסד בידי אנתוני ב-1868. הנוסח המלא היה: "רפובליקה אמיתית: לגברים – זכויותיהם וגו'".

07 לגברים יש כל היתרונות עלינו בספרם את סיפורם. החינוך ברמה הגבוהה כולו שלהם והעט היה תמיד בידיהם. ג'יין אוסטון, שכנוע, פ' 23.

קולנוע

01 עוד לא שמעתי גבר מבקש עצה כיצד לשלב נישואים וקריירה.

גלוריה סטיינמן, ראיון ברדיו אֶל־בִּי־סִי, 2.4.1984.

02 עצם המחשבה שאני אשה גורמת לכנפי לצנוח. תְּרִזָּה הקדושה מאוּוֹלֵה באוטוביוגרפיה שלה, **חיי תְּרִזָּה של ישו**, פ' 10.

03 **פְּמִינִיזְם** (ש"ע) – הרעיון הַרְדִּיקְלִי שנשים הן אָנוּשִׁים.

אחת ההגדרות שצ'ריס קריימר ופאולה טרייצ'לר מביאות בספרן, **אֶמָּזוֹנוֹת, פּוֹזִמָּקָאוֹת כּחוֹלִים וזִקְנוֹת בּלוֹת – מִילּוֹן פְּמִינִיסְטִי**.

04 קולות לנשים.

[Votes for women]

סיסמה שלא הצטיינה בברק, אך בניגוד לרבות אחרות – השיגה את שלה בסופו של דבר. מקורה באספה פוליטית, שהתקיימה באוקטובר 1905 במוֹנְצֵ'סְטֵר שבאנגליה. אֶמְלִין וּפְרִיסְטֶבֶל פּאֶנְקְהָרְסְט, מנהיגות התנועה הסופרג'יסטית בבריטניה, חיפשו סיסמה בצורת שאלה, שיוכלו להציגה למועמד הליברלים, סָר אֶדוֹרְד גְּרִי, שעמד לנאום באספה, ובחרו בנוסח הבא: "האם תיתנו קולות לנשים?" הן הכינו כרזה ועליה השאלה והתכוונו לשלשל אותה מיציע האולם ברגע שהמועמד יקום לנאום. אולם הן לא הצליחו לשריין להן את מספר מקומות הישיבה שנדרש כדי לפרוש את הכרזה לכל רוחבה. לכן חתכו את המלים הראשונות והכינו כרזה צרה יותר, עם סיסמה קטנה יותר – אשר נהפכה לסיסמה העולמית של תנועת הנשים. מלבד הסיסמה נדרשו עוד שביתות רעב, התאבדויות מחאה ומלחמת העולם הראשונה עד שהנשים קיבלו את קולותיהן. בארצות־הברית זה קרה ב־1920 ובבריטניה ב־1928, שבועות אחדים אחרי שֶאֱמְלִין פּאֶנְקְהָרְסְט הלכה לעולמה.

05 שום דבר אינו מנוגד לכתבי הקודש כמו לתת לנשים להצביע.

[>>>><<<<]

06 אהבת החירות והשאיפה להיות נשלט בידי החוק לבדו הן תכונות אופייניות גבריות. [...] אם יינתן בידי הנשים כוח, הממשל החופשי ועמו חופש הדעה – יקרסו.

למעלה: מאמר המערכת ב**הארפר'ס מגאזין**, ניו־יֹרְק, נובמבר 1853; למטה: **אֶלקטריק מגאזין**, אוגוסט 1874.

07 שחרור האשה הוא שחרור הנשי שבגבר והגברי שבאשה.

קורִיטה קֶנט, **לוֹס אַנְג'לֵס טִימֶס**, 11.7.1974.

08 אורות, מצלמה, אָקשן!

הנוסחה שהשתגרה בהוליווד להתחלת צילום סרט. הופיעה בעיתון **לוֹס אַנְג'לֵס טִימֶס** עוד ב־10.10.1926.

09 אל תשכח שהמערבון הוא לא רק ההיסטוריה של הארץ הזאת, אלא הוא גם מה שהסאגה של הניִפְּלוֹנְגִים היא לאירופים.

פריץ לאנג; מובא בתוך: פֶּטֶר בּוֹגְדַנּוֹבִיץ', פריץ לאנג באמריקה. סאגת הניִפְּלוֹנְגִים היא, בין השאר, הבסיס למחזור האופרות של וֶגְנֶר, **טבעת הניִפְּלוֹנְגִים**.

10 אנשים אומרים לפעמים, שאופן ההתרחשות של הדברים בסרטים איננו מציאותי, אבל בעצם, אופן ההתרחשות של הדברים בחיים הוא שאיננו מציאותי. הסרטים גורמים לרגשות להיראות עזים ואמיתיים, אבל כשדברים קורים לך באמת זה כמו לצפות בטלוויזיה – אתה לא מרגיש שום דבר. אנדי וורהול, **מא' לב' ובחזרה**, פ' 6.

11 בהרגילם את הצופים לקצב החדש, הולמים הסרטונים המצויירים במוחות ותוקעים בהם את השיעור, שהחיים בחברה הזאת אינם אלא חיכוך מתמיד ושבירת כל התנגדות של הפרט. דוֹנַלְד דאק בסרטונים ובישי המזל בחיים חוטפים את שלהם באופן שקהל הצופים לומד לקבל בשקט את עונשו שלו. תיאודור אדורנו ומקס הורקהיימר, 'חרושת התרבות: הנאורות כהונאה המונית', בתוך: **הדיאלקטיקה של הנאורות**.

12 בלונדיניות הן הקורבנות הטובים ביותר. הן כמו שלג בתולי שמראה את העקבות הרוויים דם. אֶלְפֶּרְד היצ'קוק, לשבועון **סנדי טיימס**, 1.9.1973.

13 בסרט צריך להביט ישר; זאת הדרך היחידה לצפות בו. סרטים הם לא אמנות למלומדים אלא לבערים. וֶרְנֶר קֶרצוֹג, ראיון בעיתון **ניו־יֹרְק טִימֶס**, 11.9.1977.

14 בעשיית סרטים אין כללים, רק חטאים. והגדול בחטאים הוא השעמום. פֶּרְנַק קֶפּרֶה; מצוטט ב**מגאזין פיפל** ברשימת הספד עם מותו, 18.9.1991.

15 דרמה היא החיים שחתכו מהם את הקטעים המשעממים.

אלכסנדר אַסטרוק, 'הולדת האוונגארד החדש: המצלמה־העט', **המסך הצרפתי**, 30.3.1948. עשר שנים אחר־כך היתה ההצהרה הזאת לפרוגרמה של הגל החדש בקולנוע.

08 הקולנוע הוא אחת משלוש השפות האוניברסליות. [...] השתיים האחרות הן המתמטיקה והמוסיקה. פרנק קפרה באוטופיוגרפיה שלו, **השם שמעל הכותרת**.

09 השמע אזעקה גרעינית לאדם במשרדו, ויש לך סרט דוקומנטרי. אם החדשות מגיעות אליו בביתו, יש לך דרמה. אם זה קורה לו בהיותו בבית השימוש, התוצאה היא קומדיה. סטנלי קובריק מסביר את העיקרון הקומי שהפעיל בסרטו, **דוקטור סטריינג'לב**; מובא בתוך: אלכסנדר ווקר, **סטנלי קובריק מביים**.

10 התיאטרון הוא כמו אשה נאמנה. הקולנוע הוא ההרפתקה הגדולה – הפילגש היקרה והתובענית. מיוחס לאינגמר ברגמן.

11 חושך. הוא אותה אוהב. / את לבה אחר גונב / ובינתיים האחר / עם אחרת מתאחר / והראשונה טובעת... / וקשה מאוד לדעת / גם בפרט וגם בכלל / מי צדיק ומי נבל. / אז מופיע הבלש / מצפצף צפצוף חלש / ומוצא מכתב שחור... / אור. [...] כך מעז יצא מתוק – / סרט אנושי עמוק! נתן אלתרמן, מתוך 'קולנוע', **רגעים**, ס' 1.

12 כל מה שצריך בשביל סרט זה אקדח ונערה. ז'אן־לוק גודאר, **יומן**; רישום מיום 16.5.1991.

13 לדבר על חלומות זה כמו לדבר על סרטים, כי הקולנוע משתמש בשפת החלומות; שנים יכולות לחלוף בשנייה ואתה יכול לדלג ממקום אחד למקום אחר. זאת שפה של דימויים, ובקולנוע האמיתי לכל עצם ולכל אור יש משמעות, כמו בחלום. פֶּדְרִיקוֹ פֶּלִינִי, ראיון לג'ונתן קוט במגזין **רולינג סטון** מס' 421, 1984; נדפס מחדש בתוך **חזיונות וקולות**.

14 לְקלוּז־אֶפּ אין מקבילה בסיפורת העשויה ממלים. הספרות חסרה לגמרי שיטה שתאפשר לה לבודד פרט אחד, בהגדלה עצומה, ולהבליט פרצוף אחד כדי להראות מצב נפשי ולהדגיש את חשיבותו של הפרט הבודד לעומת כל השאר. כאמצעי סיפורי, היכולת לשנות את המרחק בין המצלמה לבין העצם היא אולי עניין לא גדול, אבל היא יוצרת הבדל משמעותי

[>>>><<<<]

01 לעשות סרט פירושו קודם כל לספר סיפור. הסיפור יכול להיות לא סביר, אבל אסור לו להיות בנאלי. עליו להיות דרמטי ואנושי. ומהי דרמה אחרי הכל, אם לא החיים שחתכו מהם את הקטעים המשעממים. אֶלְפֶּרְדִּי הִיצ'קוֹק. למעלה: לשבועון **אובזרוֹר**, 10.7.1960; למטה: לפרנסואה טריפו, ב־1962 (מובא בספרו של טריפו, **היצ'קוק**, פ' 4).

02 האתגר שבכתיבת תסריטים הוא לומר הרבה במעט מלים, ואז להוציא מחצית מן המעט הזה ועדיין לשמור על האפקט של זרימה נינוחה וטבעית. ריימונד צ'נדלר, 'סופרים בהוליווד', **אטלנטיק מֶנְט'לי**, נובמבר 1945; כונס בתוך **ריימונד צ'נדלר מדבר** (עורכות דורותי גרדינר וקתרין ס. ווקר).

03 הגעתי למסקנה שאין שוק לתמונות המדברות. תומס אלווה אָדיסון, הערה ב־1926 (וראו במדור טכנולוגיה, ציטטה 03:353).

04 הדיאלוג צריך להיות פשוט קול בין הקולות האחרים, סתם משהו שיוצא מפיותיהם של אנשים, שעיניהם מספרות את הסיפור במונחים ויזואליים. אֶלְפֶּרְדִּי הִיצ'קוֹק; מצוטט בתוך: פרנסואה טריפו, **היצ'קוק**, פ' 11.

05 הם הורסים את האמנות העתיקה בעולם – אמנות הפנטומימה. הם משחיתים את היופי הגדול של הדממה. צ'רלי צ'פלין על בואו הצפוי של הסרט המדבר, ראיון במגזין **הסרטים**, מאי 1929.

06 הסרט הוא יותר מאשר האמנות של המאה ה־20; הוא חלק מרוחה של המאה; הוא העולם כמו שהוא נראה מבפנים. [...] אם אפשר להסריט משהו, הרי שהסרט נרמז כבר בתוך הדבר עצמו. כאן אנו עומדים. המאה ה־20 היא מוסרטת. [...] עלינו לשאול את עצמנו אם יש בנו משהו יותר חשוב מאשר היותנו מוסרטים ללא הרף, מאשר היותנו צופים בעצמנו ללא הרף. דון דלילו, **השמות**, פ' 8.

07 הסרט ישתחרר בהדרגה מהעריצות של החזותי, מהדימוי לשם עצמו, מהמיידיות ומהקונקרטי וייעשה אמצעי הבעה גמיש ומעודן כמו הלשון הכתובה. [...] הבעיה היסודית של הקולנוע היא כיצד לבטא מחשבה. [...] מה שמעניין אותנו הוא ליצור את השפה החדשה הזאת.

אשפה, אשר הטיל מום ברוחה של אמריקה ואשר גרם לפיגור בהתפתחותם של האמריקנים להיות אומה תרבותית.

בן הקט, **בנה של המאה**, ס' 5, 'מהם הסרטים'. הקט, שהיתה לו קריירה מצליחה של תסריטאי בהוליווד, הוסיף: "הם דחפו בערב אחד לתוך המוח האמריקני יותר מידע מטעה משנאסף בימי־הביניים במהלך עשור שלם".

05 סרטים מדברים אינם אפשריים. כשהמאה תחלוף, תישכחנה כל המחשבות על מה שמכונה 'תמונות מדברות'. לעולם לא יהיה אפשר לסנכרן את הקול והתמונה.

[>>><<<]

06 מי לעזאזל רוצה לשמוע שחקנים מדברים? למעלה: המפיק והבמאי דייוויד וו. גריפית, הערה ב־1926; מובא בתוך: סטיוארט פרג פלקסנר, **להקשיב לאמריקה**; למטה: הארי מ. וורנר, נשיא חברת הסרטים 'האחים וורנר', ב־1927. מצוטט בתוך: ג'ון אטיאז וג'ונתן גרין, **אל תצטט אותי**.

07 פתיחה טובה וסיום טוב יוצרים סרט טוב, בתנאי שהם באים קרובים זה לזה. פֶּדְרִיקוֹ פֶּלִינִי; מובא בתוך, דמיאן פֶּטִיגֶרוֹ (עורך), **לקסיקון פֶּלִינִי**.

11 צילום הוא אמת, וקולנוע הוא אמת עשירים וארבע פעמים בשנייה. גודאר, **החייל הקטן**; הגירסה הקולנועית של 'המצלמה לא יכולה לשקר'.

12 קולנוע הוא ההונאה היפה בעולם. גודאר, במערכון **הנוכל הגדול**, 1963.

13 סרט צריך שיהיו לו התחלה, אמצע וסוף, אבל לאו דווקא בסדר הזה. אמירה ידועה של גודאר, שהובאה בספרו של לן דייטון, **קלוז־אפ**, 1972. על־פי מגאזין החדשות טיים (14.9.1981) אמר גודאר את המשפט הזה לבמאי ז'ורז' פראנז'ו.

14 הסרטים נהפכו לשימורים בקופסה. גודאר על מצב הקולנוע; מצוטט בעיתון **אינדיפֶנְדֶנט**, 15.6.1991.

בין סרט לבין סיפור מסופר או כתוב, שבו המרחק בין הלשון לבין הדימוי הוא תמיד אותו מרחק. איטלו קלווינו, 'הסרט והרומן: בעיות של סיפר', **שימושיה של ספרות**.

01 מלים הן זולות. הדבר הכי גדול שאתה יכול להגיד הוא 'פיל'. צ'רלי צ'פלין; מצוטט בתוך: פארי נורמן, **גדולי הקולנוע**.

02 סרט איננו חיזיון; הוא יותר מכל סגנון. מיוחס לרוֹבֶרְט בְּרֶסוֹן.

03 סרט כחלום, סרט כמוסיקה. שום אמנות אינה עוברת את תודעתנו כמו שסרט עובר ומגיע ישר אל רגשותינו, עמוק אל תוך החדרים האפלים של נשמותינו. אינגמר פֶּרגֶמן; מצוטט בתוך: ג'ון פֶּרגֶר, 'בכל פעם שאנו נפרדים', בירחון **מראה וקול**, יוני 1991; כונס בתוך **לקיים פגישה**.

04 סרטים הם אחד ההרגלים הרעים שהשחיתו את המאה שלנו. אני סבור, כי הגרוע בחטאיהם הוא ההשפעה שיש להם על פניה האינטלקטואליים של האומה. מנקודת המבט הזאת אין הם אלא פרץ של

08 הקולנוע איננו אמנות שמסריטה את החיים; הקולנוע הוא משהו בין האמנות לחיים. הקולנוע, שלא כציור וכספרות, גם נותן לחיים וגם לוקח מהם, ואני משתדל להעביר את התפישה הזאת בסרטי. ספרות וציור קיימים כאמנויות מלכתחילה; לא כן הקולנוע. [>>><<<]

09 לדידי, סגנון הוא החוץ של התוכן, ותוכן הוא הפנים של הסגנון; כמו החוץ והפנים של גוף האדם – שניהם באים יחד ואי־אפשר להפרידם. ז'אן־לוק גודאר; מובא בתוך: ריצ'רד ראוד, **ז'אן־לוק גודאר**, מבוא.

10 קולנוע איננו אומנות, הוא אמנות. הוא איננו עבודת צוות. על הסט אתה תמיד לבד, כמו לפני הדף הלבן. גודאר, 'פֶּרגֶמן־מה', **מחברות הקולנוע**, יולי 1958; נדפס מחדש בתוך: תום מילן (עורך), **גודאר על גודאר**.

01 קולנוע האמת? אני מעדיף את קולנוע הכוזב. השקר תמיד יותר מעניין מהאמת. שקרים הם נשמתה של אמנות ההצגה, ואני מעריך הצגות.

פֶּדְרִיקוֹ פֶּלִינִי; בכתב־העת **הקשת** 45, 1971; כונס בתוך: אנה קיל ופריסטיאן סטריץ' (עורכים), **פֶּלִינִי על פֶּלִינִי**, קובץ 2, 'כמו' אמן בובות המתאהב בבובות שלו'.

02 קרה דבר מוזר: בעוד שכל האמנויות נולדו עירומות, האמנות הזאת, הצעירה ביותר [הקולנוע], נולדה בלבוש מלא. היא מסוגלת לומר הכל עוד לפני שיש לה משהו לאומרו. הרי זה כאילו ששבת פראי, במקום שימצא שני מוטות ברזל לשחק בהם, מצא יום אחד על חוף הים כינורות, חלילים, סקסופונים, חצוצרות ופסנתרי כנף מתוצרת אָרהארד וֶכְשֶׁטֵיין, והחל לחבוט ולהרעים ברוב עוז בכולם יחד, בלי להכיר אף תו מוסקלי אחד.

וירג'יניה וולף, 'הקולנוע', ערש מותו של הקברניט.

03 קשה להסביר סרטים מפני שקל להבין אותם.

[>>><<<]

04 בסרטים טובים יש תמיד ישירות שמשחררת אותנו לגמרי מהדחף לפרש.

למעלה: פריסטיאן מֶץ; מצוטט בתוך: ג'יימס מוֹנֶקוֹ, **הגל החדש**, פ' 7. למטה: סוזן סוֹנֶטג, 'נגד האינטרפרטציה', **אֶוֶרְגִּין רִיווּי**, דצמבר 1964; כונס בתוך **נגד האינטרפרטציה**.

קולנוע – הוליווד

05 אילו הספרים שלי היו גרועים יותר, לא היו מזמינים אותי להוליווד, ואילו היו טובים יותר, לא הייתי בא. ריימונד צ'נדלר, מכתב לעורך **אטלנטיק מנות'לי**, דצמבר 1945; כונס בתוך **ריימונד צ'נדלר מדבר** (עורכות דורותי גרדינר וקתרין ס. ווקר).

06 אם ניו־יורק היא התפוח הגדול, הלילה הוליווד היא הפטמה הגדולה.

בֶּרְנַארדוֹ בֶּרְטוֹלוצ'י בטקס חלוקת פרסי ה'אוסקר', 11.4.1988; צוטט בעיתונות למחרת הטקס.

07 הוליווד היא מקום שבו אנשים מאיובה חושבים זה את זה לכוכבים.

פֶּדְ אֶלֶן; מצוטט בתוך: מוריס זולוטוב, **אין אנשים כאנשי השעשועים**, פ' 8.

08 סרטים הם בידור; בשביל מסרים יש דואר.

[>>><<<]

09 סרט צריך להתחיל ברעידת אדמה ולהתקדם לקראת קליימקס.

[>>><<<]

10 פֶּלְשֶׁקִים שייכים לעבר.

[>>><<<]

11 הקומדיות שלנו זה לא עניין לצחוק.

[>>><<<]

12 תגיד להם להכניס קצת יותר חיים בגסיסה.

[>>><<<]

13 אל תשימו שום לב למבקרים – אפילו אל תתעלמו מהם.

מאמרות השפר המיוחסות למפיק ההוליוודי סמיואל גולדווין.

14 הוליווד תירקב בטחנות הנצח

הוליווד שסרטיה נתקעים בגרונו של אלוהים

כן הוליווד תקבל את מה שמגיע לה.

אלן גינזֶבֶרג, מתוך 'אמריקה', 1956.

15 היכן שוכנת הוליווד? בעיקר בין האוזניים. באותו חלק של המוח האמריקני, שאלוהים פינה אותו לא מזמן.

אָרִיקָה ג'וֹנג, אֶפִּיגְרָף ל'הלו, הוליווד...', **איך להציל את חיך**.

16 היעלמותה הפתאומית של סינדרלה שכיחה בהוליווד הרבה יותר מאשר הופעתה. אצלנו, אפילו באותם ימים זוהרים, השעון תמיד צלצל שתים-עשרה למישהי בשיא גדולתה; ומעולם לא היה שם נסיך שיחזיר אותה אל תמונת האושר. בֶּן הֶכְט, **בנה של המאה**, ס' 5, 'רחוב העוני שלי'.

17 המשוגעים השתלטו על המוסד.

אמירה המיוחסת לאיש תעשיית הקולנוע ריצ'רד רוֹלַנד לאחר שצ'רלי צ'פלין, מְרִי פִיקֶפּוֹרד, דאגלס פִירֶבֶנקס ודִייוויד וו. גריפית הקימו ב־1919 את חברת הסרטים 'יונייטד אַרְטִיסטס'.

18 התקופה המפוארת של הדימוי והכוכבים מצומצמת כאן [בדיסנילנד] לכמה אפקטים מלאכותיים של סופת טורנדו, למבנים מזויפים ועלובים ולפעלולים ילדותיים, שהקהל מעמיד פנים כי 'עבדו' עליו כדי לא להרגיש מאוכזב מדי. ערי רפאים, אנשי רפאים.